

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ BİLİM DALI

**DIŞ TİCARETİN İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ: ÇİN VE TÜRKİYE
ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

ÖZGE ÖZÇELİK

İSTANBUL, 2012

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLAR ARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ BİLİM DALI

**DIŞ TİCARETİN İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ: ÇİN VE TÜRKİYE
ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

ÖZGE ÖZÇELİK

Danışman: Yrd. Doç. Dr. ESRA YÜKSEL

İSTANBUL, 2012

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İKTİSAT Anabilim Dalı ULUSLARARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ
Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi ÖZGE ÖZÇELİK'İN DIŞ TİCARETİN İKTİSADİ
BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ : ÇİN VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ adlı tez çalışması
,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 11.07.2012 tarih ve 2012-18/9 sayılı kararıyla
oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul
edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 10.09.2012

1) Tez Danışmanı : YRD. DOÇ.DR. ESRA YÜKSEL

2) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. FUNDA.S SEZGİN

3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. JALE YALINPALA ÇOKGEZEN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET.....	i
TABLolar LİSTESİ.....	ii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	iv
KISALTMALAR	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ KALKINMA VE İKTİSADİ BÜYÜME KAVRAMLARI

1.1 İKTİSADİ KALKINMA VE BÜYÜME KAVRAMLARI.....	3
1.2 İKTİSADİ KALKINMA VE BÜYÜME İLİŞKİSİ.....	5
1.3 AZ GELİŞMİŞLİK VE GELİŞMİŞLİK KAVRAMLARI.....	7
1.4 İKTİSADİ BÜYÜME VE KALKINMANIN TEMEL GÖSTERGELERİ.....	11
1.5 İKTİSADİ KALKINMANIN AMACI.....	15
1.6 AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE KALKINMAYI ENGELLEYİCİ FAKTÖRLER.....	16

İKİNCİ BÖLÜM

KALKINMA VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ

2.1 İKTİSADİ KALKINMA AÇISINDAN GELENEKSEL DİŞ TİCARET TEORİSİ.....	18
2.2 EKONOMİK KALKINMADA DİŞ TİCARETİN ROLÜ.....	19
2.3 DIŞ TİCARET KALKINMANIN MOTORUDUR TEZİ.....	23
2.4 DIŞ TİCARET AÇISINDAN KALKINMA STRATEJİLERİ.....	24
2.4.1 İthal İkamesi Kalkınma Stratejisi.....	25
2.4.1.1 İthal İkamesinin Avantajları.....	27
2.4.1.2 İthal İkamesinin Amaçları ve Ülkeleri Yönelten Sebepler.....	28
2.4.1.3 İthal İkamesinde Ortaya Çıkan Sorunlar.....	30
2.4.2 İhracata Yönelik Kalkınma Stratejisi.....	32
2.4.2.1 İhracata Yönelik Modelin Avantajları.....	34
2.4.2.2 İhracata Yönelik Modelin Dezavantajları.....	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN İKTİSADİ KALKINMA SÜRECİ

3.1 CUMHURİYET DÖNEMİ KALKINMA STRATEJİSİ.....	39
3.1.1 1923 - 1929 Arası Dönem.....	39
3.1.2 1930 - 1938 Arası Dönem.....	42
3.1.3 1939 - 1945 Arası Dönem.....	45
3.1.4 1946 - 1960 Arası Dönem.....	48

3.2	PLANLI KALKINMA DÖNEMİ.....	50
3.2.1	1963 - 1967 Arası Dönem.....	50
3.2.2	1968 - 1972 Arası Dönem.....	53
3.2.3	1973 - 1977 Arası Dönem.....	55
3.3	1980 SONRASI NEO-LİBERAL DÖNEM.....	60
3.3.1	1980 - 1989 Arası Dönem.....	61
3.3.2	1990 - 1999 Arası Dönem.....	67
3.3.3	2000 - 2011 Arası Dönem.....	72

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN HALK CUMHURİYETİ KALKINMA SÜRECİ

4.1	ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN YÜKSELEN EKONOMİK GÜCÜ.....	77
4.2	ÇİN HALK CMHURİYETİ EKONOMİSİNİN TARİHSEL SÜRECİ.....	82
4.2.1	Çin'in 1978 Öncesi Ekonomik Durumu.....	82
4.2.2	Çin'in 1978 - 1988 Arası Ekonomik Durumu.....	84
4.2.3	Çin'in 1989 - 2001 Arası Ekonomik Durumu (Kriz Dönemleri).....	88
4.2.4	Çin'in 2002 - 2011 Arası Ekonomik Durumu.....	93

BEŞİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KALKINMA VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİNİN

EKONOMETRİK ANALİZ İLE TESTİ

5.1	TÜRKİYE ÜZERİNE UYGULAMA.....	101
5.1.1	Türkiye'nin İthalat ve Büyüme Süreci.....	101
5.1.2	İthalat ve Büyüme Üzerine Literatür Taraması.....	107
5.1.3	Veri Seti.....	109
5.1.4	Birim Kök Testi.....	109
5.1.5	Johansen Koentegrasyon (Eşbütünleşme) Testi.....	111
5.1.6	Vektör Hata Düzeltme Modeli.....	115
5.1.7	Granger Nedensellik Analizi.....	116
5.2	ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÜZERİNE UYGULAMA.....	118
5.2.1	Çin Halk Cumhuriyeti'nin İhracat ve Büyüme Süreci.....	118
5.2.2	İhracat ve Büyüme Üzerine Literatür Taraması.....	121
5.2.3	Veri Seti.....	123
5.2.4	Birim Kök Testi.....	123
5.2.5	Johansen Koentegrasyon (Eşbütünleşme) Testi.....	124
5.2.6	Vektör Hata Düzeltme Modeli.....	127
5.2.7	Granger Nedensellik Analizi.....	128

SONUÇ	130
EKLER	134
KAYNAKÇA.....	155

ÖZET

Çalışmada, dünyadaki tüm kaynakların en etkin şekilde nasıl kullanılması gerektiğini araştıran dış ticaretin teorisinin, ekonomik büyüme üzerinde ne gibi etkileri olduğu araştırılmış, Türkiye ve Çin ülkeleri için uygulamalı çalışmalar yapılmıştır. Çalışma; Türkiye ve Çin ülkelerinde ekonomik büyüme ile ihracat ve ithalat büyümesi arasındaki nedensel ilişkiyi, bir koentegrasyon testi, hata düzeltme modeli ve Granger nedenselliği tekniklerini kullanarak araştırmaktadır. Ampirik bulgulara göre, Türkiye’de ara malı ithalatı ve ekonomik büyüme arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi, tüketim ve sermaye malı ithalatı ile büyüme arasında ise çift yönlü nedensellik ilişkisi sonucuna ulaşılmış, Çin’de ise ithalat ve büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi bulunamamış, ihracat ve büyüme arasında ise tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Sonuç olarak, Türkiye’nin ithalata dayalı büyüme trendi, Çin’in ise ihracata dayalı büyüme trendi gösterdiği anlaşılmıştır.

ABSTRACT

In this study, the effects on the economic growth of the foreign trade theory that investigates how efficient the resources all around the world can be used is researched and applied studies are made for Turkey and China. This study researches the causal connection between economic growth and growth in import and export in Turkey and in China by using a cointegration test, a vector error correction model and Granger causality technics. According to the empirical data, one way causal connection between the import of intermediate goods and economic growth and two way causal connection between the import of consumer and capital goods was established in Turkey. In China’s case, no causal connection between import and growth was established and a one way causal connection between import and growth was established. The study concludes that Turkey represents an import-led growth trend and China represents an export-led growth.

TABLÖLER LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1.1 2010 yılında bazı ülkelerin Kişi Başına Milli Geliri.....	10
Tablo 3.1 1923 – 1929 Yılları Arasında Türkiye’nin Dış Ticareti.....	40
Tablo 3.2 1923 – 1929 Yıllarında Türkiye’nin Dış Ticareti ve GSMH’daki yeri.....	41
Tablo 3.3 1930 – 1938 Yılları Arasında Türkiye’nin Dış Ticareti.....	44
Tablo 3.4 1930 – 1938 Yıllarında Türkiye’nin Dış Ticareti ve GSMH’daki yeri.....	45
Tablo 3.5 1939 – 1945 Yılları Arasında Türkiye’nin Dış Ticareti.....	47
Tablo 3.6 1939 – 1945 Yıllarında Türkiye’nin GSMH’sı.....	48
Tablo 3.7 1946 – 1958 Yılları Arasında Türkiye’nin Dış Ticareti.....	49
Tablo 3.8 1963 – 1967 Yılları Arasında Türkiye’de Büyüme Oranları.....	52
Tablo 3.9 1963-1967 Yıllarında İhracatın Sektörel Dağılımı.....	52
Tablo 3.10 İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde İmalat Sanayinin Bilşimi.....	53
Tablo 3.11 1968 – 1972 Yılları Arasında Türkiye’nin Dış Ticareti.....	54
Tablo 3.12 1968 – 1972 Yılları Arasında Türkiye’de Büyüme Oranları.....	55
Tablo 3.13 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde İmalat Sanayinin Bilşimi.....	56
Tablo 3.14 1972 – 1977 Yılları Arasında Türkiye’nin Dış Ticareti.....	57
Tablo 3.15 1973 – 1977 Yılları Arasında Türkiye’de Büyüme Oranları.....	58
Tablo 3.16 I., II. Ve III. Kalkınma Planlarında Yatırımlar.....	59
Tablo 3.17 1980 – 1983 Dönemi Türkiye’de Dış Ticaret Oranları.....	63
Tablo 3.18 1980 – 1989 Dönemi Türkiye’de Dış Ticaret Oranları.....	65
Tablo 3.19 1980 – 1989 Dönemi Ekonomik Faaliyetlere Göreİhracat.....	66
Tablo 3.20 1980 – 1989 Döneminde Dış Ticaretin GSMH’daki Yeri.....	67
Tablo 3.21 1990 – 1999 Döneminde Türkiye’nin Dış Ticareti.....	69
Tablo 3.22 1990 – 1999 Dönemi Ekonomik Faaliyetlere Göreİhracat.....	70
Tablo 3.23 1990 – 1999 Dönemi Ekonomik Faaliyetlere Göreİthalat.....	71
Tablo 3.24 1990 – 1999 Döneminde Dış Ticaretin GSMH’daki Yeri.....	72
Tablo 3.25 2000 – 2001 Yıllarında Türkiye’de GSMH Oranları.....	73
Tablo 3.26 2000 – 2011 Döneminde Türkiye’de GSMH Büyüme Oranları.....	74
Tablo 3.27 1990 – 1999 Döneminde Türkiye’nin Dış Ticareti.....	75
Tablo 3.28 2000 – 2011 Dönemi Ekonomik Faaliyetlere Göreİhracat.....	76

Tablo 4.1	Çin'in Hızlı ve Yavaş Büyümesinin Sebepleri.....	79
Tablo 4.2	Çin Halk Cumhuriyeti Yıllık Ort. Büyüme,GSYİH ve Kişi Başına Gelir	86
Tablo 4.3	ÇHC Dönemler İtibariyle İthalat İhracat Rakamları.....	87
Tablo 4.4	ÇHC Dönemler İtibariyle GSMH'nın sektörel payları.....	87
Tablo 4.5	ÇHC Yıllık Ortalama Büyüme ve GSYİH Oranları 1989 – 2001.....	91
Tablo 4.6	ÇHC Dönemler İtibariyle İthalat İhracat Rakamları (1990 – 2001).....	92
Tablo 4.7	ÇHC Dönemler İtibariyle GSMH'nın sektörel payları.....	93
Tablo 4.8	2010 Yılı Sonu ile Ülkere Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	95
Tablo 4.9	Çin Halk Cumhuriyeti Yıllık Ortalama Büyüme Oranları 2002 - 2011.....	97
Tablo 4.10	2010 Yılı Ülkelerin Ortalama Ekonomik Büyüme Oranları.....	98
Tablo 4.11	ÇHC Yıllar İtibariyle İthalat İhracat Rakamları (2002 – 2011).....	99
Tablo 5.1	Birim Kök Testi (ADF) Bulguları.....	110
Tablo 5.2	Serilerin Birinci Farkları.....	110
Tablo 5.3	Reel GSYİH ile İhracat Koentegrasyon Testi Sonuçları	111
Tablo 5.4	Reel GSYİH ile İthalat Koentegrasyon Testi Sonuçları	112
Tablo 5.5	Reel GSYİH ile Ara Malı İthalatı Koentegrasyon Testi Sonuçları	113
Tablo 5.6	Reel GSYİH ile Sermaye Malı İthalatı Koentegrasyon Testi Sonuçları	114
Tablo 5.7	Reel GSYİH ile Tüketim Malı İthalatı Koentegrasyon Testi Sonuçları.....	115
Tablo 5.8	Vektör Hata Düzeltme Testi Sonuçları.....	116
Tablo 5.9	Granger Nedensellik Test Sonuçları.....	117
Tablo 5.10	1992 – 2011 Yılları ÇHC'nin Milli Gelir ve İhracat Rakamları.....	119
Tablo 5.11	Birim Kök Testi (ADF) Bulguları.....	123
Tablo 5.12	Serilerin Birinci Farkları.....	124
Tablo 5.13	Ekonomik büyüme ile İhracat Koentegrasyon Testi Sonuçları	125
Tablo 5.14	Ekonomik büyüme ile İthalat Koentegrasyon Testi Sonuçları	126
Tablo 5.15	İhracat ile İthalat Koentegrasyon Testi Sonuçları	126
Tablo 5.16	Vektör Hata Düzeltme Testi Sonuçları.....	127
Tablo 5.17	Granger Nedensellik Test Sonuçları.....	128

ŞEKİLLER LİSTESİ

		Sayfa No
Şekil 5.1	1990 – 2011 Döneminde Ekonomik Büyüme ve İthalat İhracat İlişkisi.....	102
Şekil 5.2	1990 – 2011 Döneminde Yatırım Malı İthalatı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	102
Şekil 5.3	1990 – 2011 Döneminde Hammadde İthalatı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	103
Şekil 5.4	2011 Yılında Türkiye’nin İthalat ve Üretimi.....	104
Şekil 5.5	2010 - 2011 Yıllarında Türkiye’nin İthalat Bağımlılığı Göstergeleri.....	105
Şekil 5.6	Türkiye’de İthalat ve Yurtiçi Satış Göstergeleri.....	105
Şekil 5.7	Türkiye İmalatının 2008 – 2011 Arası Dış Ticaret Göstergeleri.....	106
Şekil 5.8	ÇHC 1992 – 2011 Döneminde İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki...	120

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	Araştırma - Geliştirme
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği)
BBYKP	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
CIF	Cost Insurance and Freight (Navlun+Sigorta)
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
FOB	Free on Board (Limanda Teslim)
GATT	Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
İBYKP	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme
NMG	Nominal Milli Gelir
RMG	Reel Milli Gelir
SGP	Satınalma Gücü Paritesi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
ÜBYKP	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
a.g.e	Adı Geçen Eser
s.	Sayfa Sayısı
ss.	Sayfa Aralığı

GİRİŞ

Literatürde, ekonomik kalkınmanın dış ticarete doğrudan ya da dolaylı olarak etkileri olduğu kabul edilen bir olgudur. Bu çalışmada dış ticaretin ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri hem teorik hem de uygulamalı olarak araştırılmıştır. Kalkınmanın ana temeli olan milli gelir ve ekonomik büyüme hızları baz alınarak Çin ve Türkiye'nin kalkınma süreçleri ve dış ticaret açısından nasıl bir kalkınma stratejisi izledikleri araştırılmıştır. Türkiye ve Çin'in ithalata ve ihracata dayalı büyüdükleri bilinen bir olgu olmuş, fakat bu çalışmada dış ticaret ve büyüme verileri kullanılarak ülkeler için ampirik bir çalışma da yapılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan yeni bir dünya düzeninin bir sonucu olarak kalkınma tüm ülkeler için artık bir gereklilik haline gelmiştir. Kalkınmanın sanayileşmekten geçtiği literatürde genel kabul gören bir görüşken, tüm ülkeler belli dış ticaret stratejileri ışığında sanayileşme çabası içerisine girmişlerdir. Bu çaba doğrultusunda kimi ülkeler ihracata yönelik stratejiler izleyerek ihracata ağırlık vermiş, kimi ülkeler ise ithal ikameci stratejiler izleyerek dışa kapalı bir şekilde kalkınmaya çalışmışlardır.

Çalışmanın inceleme konusu olan dış ticaret ve kalkınma ilişkisi, gerek teorik gerekse uygulama olarak açıklanmaya çalışılmış, literatürde kabul gören sanayileşme stratejisinin bir örneği olarak Çin Halk Cumhuriyeti, sanayileşme stratejilerini zorlayarak literatüre girmeye çalışan yeni bir sanayileşme modeli bağlamında ise Türkiye'nin kalkınma süreçleri dış ticaret ilişkisi üzerinden anlatılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, iktisadi kalkınma ve iktisadi büyüme kavramları açıklanmış, ülkeleri gelişmiş ve az gelişmiş olarak sınıflandıran tanımların temelinden yola çıkılarak, kalkınmayı etkileyici faktörler anlatılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, dış ticaret ve kalkınma ve büyüme ilişkisi ele alınmış, büyüme stratejileri teorik olarak anlatılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye'nin kalkınma ve büyüme süreci Cumhuriyet döneminden günümüze kadar tarihsel açıdan değerlendirilmiştir. Türkiye'nin sanayileşme çabası, bu çaba içerisinde uyguladığı büyüme ve sanayileşme stratejileri ve dış ticaretinin yapısı, dış ticaret rakamları Cumhuriyet dönemi, Planlı Kalkınma Dönemi ve 1980 sonrası Neo liberal Dönem olarak 3 ana başlık altında incelenmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde, yaklaşık 1,5 milyar nüfusu ile günümüzde dünyanın en kalabalık ülkesi olan ve yaşadığı ekonomik değişimlerle ilgili çekici bir konuma gelen Çin Halk Cumhuriyeti'nin

kalkınma ve büyüme süreci anlatılmıştır. Çin'in sanayileşme çabası ve sanayileşme yolunda uyguladığı kalkınma stratejileri, dış ticaretindeki değişimler rakamlarla beraber toplam 4 ana başlık altında dönemler ışığında incelenmiştir. Çalışmanın beşinci ve son bölümünde ise 1990 – 2011 yılları arası Türkiye, 1992 – 2011 yılları arası Çin'in dış ticaretinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi test edilmiştir. Şunu belirtmek gerekir ki, ekonomik büyümenin ana temeli gelir düzeyindeki artış olduğundan, yapılan analizde büyüme milli gelir olarak alınmıştır. Ampirik çalışmada Türkiye için bağımsız değişken olarak ekonomik büyümenin bir göstergesi olan Reel GSYİH, bağımlı değişken olarak ise toplam ithalat, toplam ihracat ve fasıllara göre ithalat yani ara malı ithalatı, sermaye malı ithalatı ve tüketim malı ithalatı alınmıştır. Çin için ise, bağımsız değişken olarak ortalama ekonomik büyüme hızı, bağımlı değişken olarak ise toplam ihracat ve toplam ithalat rakamları alınmıştır. Serilerin öncelikle durağan olup olmadığını test etmek amacı ile birim kök testi uygulanmış, sonrasında seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı analiz etmek için Johansen koentegrasyon testi uygulanmıştır. Seriler arasında kısa dönemli ilişkinin tespiti için Vektör hata düzeltme modeli uygulanmış, seriler arasındaki nedensellik ilişkilerinin testi için ise Granger nedensellik testi yapılmıştır. Bu analizler için Eviews 7.0 programından yararlanılmış, çıkan sonuçlar Türkiye ve Çin için yorumlanmıştır.

Çalışmada, Türkiye için 1990 Çin için ise 1992 yıllarından itibaren istatistiki verilerin kullanılmasının sebebi, bu yıllardan önce çeyreklik olarak verilerin bulunmamasıdır. Veriler, 3'er aylık dönemler halinde alınmıştır.

Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin İthalata Dayalı Büyüme treni, Çin'in ise İhracata Dayalı Büyüme trendi gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ KALKINMA VE İKTİSADİ BÜYÜME KAVRAMLARI

1.1 İKTİSADİ KALKINMA VE BÜYÜME KAVRAMLARI

İktisadi kalkınma ve iktisadi büyüme kavramları genel olarak aynı anlamı ifade etse de, bu iki kavramı ayıran başlıca farklılıklar bulunmaktadır.

Büyüme, söz konusu ekonomide, ekonominin büyümesi ve üretimin ve kişi başına düşen milli gelirin artması olarak ifade edilebilir.¹ Başka bir deyişle, bir ülkenin sahip olduğu kıt kaynakların miktarını arttırarak veya onların kalitelerini iyileştirerek üretim imkanları sınırını genişletmesi veya üretim teknolojisini ve kurumsal çerçeveyi değiştirerek daha yüksek üretim düzeylerine çıkması ekonomik büyüme sayılır.²

İktisadi kalkınma, bir ekonominin reel milli gelirin devamlı olarak artması demektir. Fakat bu tanımda dikkat edilmesi gereken iki konu vardır. Birincisi buradaki söz konusu artış, fiyat artışı sebebi ile milli gelirde meydana gelen zahiri artışlar ise bu iktisadi kalkınma değildir. Gelirdeki artışın kalkınma sayılabilmesi için en az bir konjonktür devresinden daha uzun süreli olması gerekmektedir.(En az 7-14 yıl) İkincisi, reel milli gelirde meydana gelen artışın devamlı olması gerekmektedir.³

Kalkınma, sadece üretimin ve kişi başına milli gelirin artması demek olmayıp, bunların yanında ayrıca sosyo-kültürel yapının değişimi, üretim faktörlerinin etkin kullanılıp kullanılmadığı, sanayi kesiminde verimlilik ve sanayi kesiminin ihracat içindeki payının artıp artmadığı gibi yapısal değişiklikleri de göz önüne alır.⁴ Kalkınma doğrudan doğruya fert refahı ile ilgilidir.⁵ Bu anlamda kalkınma, düşük ve geri ekonomik varlık, üretim ve gelir

¹ Han, E. ve Kaya A., *Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika*, Nobel Yayınları, Eskişehir 2012, s. 2

² Üstünel, Besim, *Ekonominin Temelleri*, Dünya Kitapları, İstanbul 2003, s. 58

³ Savaş, F. Vural, *Kalkınma ve Planlama*, İktisadi ve Ticari İlimler Yüksekokulu Yayınları, İstanbul 1968, ss. 5-6

⁴ Han, E ve Kaya A., a.g.e, s. 2

⁵ Savaş, F. Vural, a.g.e., s. 6

seviyesindeki bir bölge, toplum veya ülkenin, yüksek ve bol üretim ve gelir seviyesine doğru yükselmesi veya yükseltilmesi çalışmaları demektir.⁶

Büyüme, az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için kullanılabilecek bir tanımdır, kalkınma sadece gelişmiş ülkeler için kullanılabilecek bir tanımdır. Az gelişmiş bir ekonomi, büyüme süreci içerisinde iken aynı zamanda kalkınmamış olabilir. Bir ekonomiyi iyileştirmek ve refahı arttırmak için, kalkınma sürecini başlatmak ve bu süreci sürdürebilir kılmak şarttır.⁷

Bir ekonomide asıl olan konular kaynaklardır. Kıt olan kaynakların etkin kullanımı ve kıt olan kaynakların miktarının artırılması yani üretim kapasitesinin artırılması bir ekonominin iyileştirme sürecinde başlıca amaçladığı faktörlerdir.⁸

Kaynakların etkin kullanımı mikro ekonomik bir konu iken kaynakların tam kullanımı makro ekonomik bir konudur. Üretim kapasitesinin artırılması ise, büyüme ve kalkınma kavramlarının içine aldığı bir konudur.

Mikro ekonomide bulunan fiyat teorisi, üretici teorisi, bölüşüm teorisi ve refah teorisi incelendiği takdirde kaynakların etkin kullanımının bu teorilerle cevaplandığı ortaya çıkmaktadır. Fiyat teorisinde hangi malların ne miktarda üretileceği, üretici teorisinde nasıl üretim yöntemlerinin kullanılacağı, bölüşüm teorisinde üretimin kimler için yapılacağı ve refah teorisinde kaynaklardan en etkin nasıl yararlanılacağı konuları açıklık kazanır.⁹

Makro ekonomide ise arz-talep, istihdam, ödemeler bilançosu, mal ve hizmet üretimi, enflasyon gibi konular incelenmektedir. Bu faktörlerdeki artışların sonucu olarak iktisadi büyüme ve kalkınma kavramları ortaya çıkmaktadır.¹⁰

Büyümeyle etkileyen faktörler olarak nüfus artışı, tabii kaynaklar, sermaye ve teknolojik gelişme sayılabilir. Nüfus artışının emek arzını arttırdığı, emek arzının da mal ve hizmet talebini arttırdığı söylenebilir. Hem arzın hem talebin artması paralel olarak üretimi de arttıracaktır. Böylece büyüme kaçınılmaz olacaktır. Büyümeyle etkileyen bir diğer faktör ise

⁶ Birdal, İlker ve Ulutan Burhanettin, *Ekonomik Kalkınma Stratejisi*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1992, s.82

⁷ Han, E ve Kaya A., *Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika*, Nobel Yayınları, Eskişehir 2012, s. 1

⁸ Han E, ve Kaya A., a.g.e., s.1

⁹ Han E, ve Kaya A., a.g.e., s.2

¹⁰ Berber, Metin, *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitapevi, Trabzon 2006, ss. 1-2

tabii kaynaklardır. Her ekonominin kaynakları kısıtlıdır. Fakat kısıtlılığın ne oranda olduğu belirsizdir. Teknolojik gelişmelerin kaynakları üretime dahil etmesi ile beraber üretim süreci gelişecek, üretim düzeyi artacaktır. Az gelişmiş ekonomiler baz alındığında, bu ekonomilerde emek ve kaynak mevcuttur. Burada önemli olan bunların nasıl üretime katılacağıdır. Burada sermaye sürece dahil olmaktadır. Kaynakları ve emeği üretim sürecine katacak olan faktör sermayedir. Sermaye artmaya devam ettikçe, büyüme de artacaktır. Son olarak; teknolojik gelişme büyüme için en önemli faktördür. İleri ve gelişen teknoloji sayesinde, daha kaliteli malları daha ucuza ve daha fazla üretebilme imkanı doğacak böylece büyüme de artacaktır.¹¹

1.2 İKTİSADİ KALKINMA VE BÜYÜME İLİŞKİSİ

İktisadi kalkınma ve büyüme denildiği zaman genel olarak ilgili ülkenin ekonomisinin iyileşmesi ve refahın artması anlamı çıkar. Fakat kalkınma ve büyüme kavramlarını birbirinden ayıran bazı farklılıklar vardır.

Bir ülkede refah artışından bahsedebilmek için gelir dağılımını iyi bir şekilde incelemek gerekir. Genel olarak, kişi başına düşen gelirin artması sonucu ülke refahının artacağı varsayılır. Fakat bu doğru bir varsayım değildir, gelir artışının yüksek olması ile yola çıkarak o ülke için refahın arttığı sonucu yanıltıcı bir sonuç olacaktır.¹² Bir ülkede kişi başına gelir yüksek oranda artabilir fakat bu artıştan nüfusun sadece az bir bölümü yararlanabiliyor, geri kalan bölümün yaşam standartlarında herhangi bir iyileşme olmuyorsa bu durumda o ülke için kalkınmadan söz edilemez. Kişi başına gelirin artması sonucu o ülke için ekonomik büyüme gerçekleşmiştir fakat bu büyümeden nüfusun sadece bir bölümünün faydalanması o ülkede kalkınmayı gerçekleştirememiştir.¹³

Ekonomik büyüme, ekonomik yapıda herhangi bir değişim olmadan, üretimde ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'da meydana gelen artışları kapsamaktadır. Ekonomik kalkınma ise bunların yanında, ekonomide meydana gelen yapısal değişiklikleri de kapsar. Yapısal değişikliklere örnek olarak teknolojiye görülen ilerlemeler, kurumlarda ortaya çıkan gelişmeler ve bunların sonucunda meydana gelen gelişmeler verilebilir. Ekonomik kalkınma,

¹¹ Sungur, Onur, *Ekonomik Büyüme*, http://iibf.sdu.edu.tr/dulupcu/makro/14_buyume.ppt, 11.03.2012

¹² Savaş, F. Vural, *Kalkınma ve Planlama*, İktisadi ve Ticari İlimler Yüksekokulu Yayınları, İstanbul 1968, s. 5

¹³ Kaynak, Muhteşem, *Kalkınma İktisadi*, Gazi Kitabevi, Ankara 2005, s. 48

büyüyen bir pastadan daha çok kişinin dilim almasını sağlamaktır. Yani, kişilerin yaşam standartlarının yükselmesi, istihdam olanaklarının artması ve ülke refahının artmasıdır.¹⁴

Büyüme ve kalkınma kavramları ele alınırken ortaya çıkan en büyük farklılık, büyümede ekonominin yapısı esas alınırken, kalkınmada gelişmenin esas alınmasıdır. Büyüme herhangi bir müdahale ve mücadele olmadan kendiliğinden yani spontane olarak gerçekleşebilirken, kalkınmada müdahale edilerek gelişmenin yönlendirilmesi söz konusudur.¹⁵ İnsanların kendi hayatlarını devam ettirmek amacı ile üretimde bulunacakları varsayıldığından büyüme herhangi bir plan veya stratejiye gerek duymadan gerçekleşebilecektir. Fakat kalkınma sürecinde yapısal değişikliklerin gerçekleşmesi amacı ile dışarıdan bir müdahale olması gerekmektedir.¹⁶

Büyüme ve kalkınma arasındaki farklılıklar incelendiğinde, büyümenin zengin ülkelere kalkınmanın ise fakir ülkelere hitap etmesidir. Zengin ülkeler zaten kalkınmış olduklarından, bu ülkelerin ekonomileri büyüme gösterir. Fakat fakir ülkelerin ekonomileri büyümenin yanında kalkınırlar. Büyüme, söz konusu ekonomide gelir artışını ifade eder. Bu artış ülkede sadece belli bir kesim için de olabilir, tüm ülke için de olabilir. Fakat büyüme kavramında her kesimin ve her faaliyetin büyümesi beklenilmez. Kalkınma kavramında ise, büyümenin aksine gelir artışının her kesim ve her faaliyette olması beklenir. Kalkınmadaki amaç, ülkenin belli bir refah seviyesinden daha yüksek bir refah seviyesine yükselmesidir.¹⁷

Büyüme, bir miktar artışı olarak tanımlanabilir. Miktarı arttırmak ve artışı sürdürmek için yapısal değişiklikler zorunlu değildir. Fakat kalkınma yapısal bir durum olduğundan dolayı gerek iktisadi anlamda gerekse sosyal anlamda değişimler ve gelişmeler zorunludur.¹⁸

Büyüme ve kalkınma kavramlarının farklılıklarının yanı sıra benzerlikleri de vardır. Çoğu iktisatçı tarafından büyüme ve kalkınma birbirini tamamlayan ardışık süreçler olarak kabul edilmektedir. Yani ikisi arasında bir sebep-sonuç ilişkisi vardır. Kimi iktisatçılar

¹⁴ Kaynak, Muhteşem, a.g.e, s. 50

¹⁵ Kaynak, Muhteşem, a.g.e, s. 51

¹⁶ Berber, Metin, *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitapevi, Trabzon 2006, ss. 11-13

¹⁷ Sungur, Onur, *Ekonomik Büyüme*, http://iibf.sdu.edu.tr/dulupcu/makro/14_buyume.ppt (11.03.2012)

¹⁸ Sungur, Onur, *Ekonomik Büyüme*, http://iibf.sdu.edu.tr/dulupcu/makro/14_buyume.ppt (11.03.2012)

ekonomik kalkınmanın daha fazla büyüme için olanak sağladığını kimi iktisatçılar ise kalkınmanın büyüme sonucunda ortaya çıktığını savunurlar.¹⁹

1.3 AZ GELİŞMİŞLİK VE GELİŞMİŞLİK KAVRAMLARI

Az gelişmişlik olgusu Amerikalı iktisatçı H.W. Singer'in deyimi ile "görüldüğü zaman tanınması kolay, fakat tanımlaması güç olan zürafaya benzemektedir." Azgelişmişliği tanımlamak için temel olarak üç kıstas kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi uluslar arası gelişme farklılıklarına göredir. Bu tanımlamaya göre söz konusu ülke diğer dünya ülkeleri ile gelişme konusunda belirlenen faktörlere göre kıyaslandığında en alt sıralarda kalıyorsa az gelişmiş ülke durumuna giriyordur. İkinci olarak az gelişmişlik kaynakların kullanım durumuna göre incelenir. Her ülkenin kendi kaynaklarını tam ve etkin bir şekilde kullanabileceği bir üretim düzeyi vardır. Söz konusu ülkenin kaynak kullanımında fiili durumuna ve potansiyel durumuna bakılır. Eğer ülkenin fiili üretim düzeyi potansiyelinden düşük ise, söz konusu ülke az gelişmiş olarak tanımlanır. Üçüncü olarak az gelişmişlik toplumsal ve bireysel temel ihtiyaçların karşılanmasına göre tanımlanır. Bu tanımlamaya göre, söz konusu ülkede yaşayan nüfus, insanca yaşamak için toplumsal ve bireysel ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda ise, o ülke az gelişmiş olarak tanımlanır.²⁰ Ayrıca bu ülkelerin ekonomileri dış darbelere veya doğal afetlere karşı kırılgan bir yapıya sahiptir.²¹

Az gelişmiş ya da başka bir deyimle gelişmekte olan ülkelerin özelliklerine bakıldığında kişi başına milli gelirin düşük olması, beslenme yetersizliği, yetersiz sanayileşme, tarım kesiminin hakimiyeti, eğitim ve okur yazarlık oranının düşüklüğü, yetersiz kamu kaynağı, milli gelirin ihracata oranla düşük olması, sosyal çevrenin gelişmemiş olması, ekonominin dışa bağımlı olması, işsizlik ve teknolojik yetersizlik gibi konuların en az birkaçına sahip olduğu görülmektedir.²²

¹⁹ Berber, Metin, a.g.e

²⁰ Han, E. ve Kaya A., *Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika*, Nobel Yayınları, Eskişehir 2012, ss. 5-6

²¹ Tümertekin, Nazmiye, *Ekonomik Coğrafya: Küreselleşme ve Kalkınma*, Çantay Kitabevi, İstanbul 1999, s. 87

²² Unay, Cafer, *Makroekonomi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1993, s. 283

Az gelişmiş ülkelerde en temel özellik, gelişmiş ülkelere göre, kişi başına düşen milli gelirin çok daha az olmasıdır.²³

Bütün bu tanımlar ışığında az gelişmiş ülkelerin ortak özellikleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir;^{24 25 26}

- Az gelişmiş ülkelerde, tarım sektörünün ekonomideki payı ön plandadır. Yani başka bir deyimle, nüfusun büyük bir kısmı tarım sektöründe istihdam ederken, milli gelir içindeki en yüksek payı tarım sektörü almaktadır.
- Sanayi sektörü yeteri kadar gelişmemiştir. Büyük sanayi kesimi yerine küçük atölyeler mevcuttur.
- Az gelişmiş ülkelerin dünya ticareti içindeki payı çok küçüktür.
- Kişi başına düşen gelir düşük olmakla beraber adaletsiz gelir dağılımı söz konusudur.
- İşletme ölçekleri çok düşüktür, aile işletmeciliği yaygındır.
- Kırsal kesimden kentlere yoğun bir göç vardır, böylece çarpık kentleşmeler ortaya çıkmaktadır.
- Az gelişmiş ülkelerde, nüfus artış oranı yüksek, bebek ölüm oranı yüksek ve ortalama ömür kısadır.
- Modern tıp gelişmemiştir.
- Okuma yazma ve eğitim oranı düşüktür
- Az gelişmiş ülkelerdeki toplumlar, yeniliklere kapalıdır. Teknoloji üretmeye yetenekleri pek bulunmamaktadır.
- Çalışmayan nüfus çalışanlara oranla daha fazladır.
- İşsizlik oranı yüksektir.
- Milli gelirin ihracata oranı düşüktür ve ihraç edilen malların büyük çoğunluğu tarımsal ve geleneksel mallardır.
- Tasarruflar yok denecek kadar azdır.

²³ Oksay, Serhan, *Kalkınmanın Finansmanı*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2005, s. 17

²⁴ Ünlüöner, Kurban ve Tayfun, Ahmet, *Ekonomi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005, ss. 292-293

²⁵ Kutlar, Aziz ve Doğanoglu, Fatih, *Kalkınma Sorunu*, Orion Yayınevi, Ankara 2007, ss. 47-48

²⁶ Dülgeroğlu, Ercan, *Kalkınma Ekonomisi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1988, s. 11

Gelişmiş ülkeler ise, ticaret hacminin geniş olduğu, ileri teknoloji transferinin arttığı, finans piyasalarının genişlediği, kalifiyeli işgücünün yeterli düzeyde olduğu, sermaye akışının düzenli olduğu ve siyasal kültürün yerleştiği ülkelerdir.²⁷

Günümüzde ekonomik faaliyetler birincil, ikincil ve üçüncül ekonomik faaliyetler olarak üçe ayrılmıştır.²⁸ Birincil ekonomik faaliyetler; tarım, orman, maden ve hayvancılık gibi doğadan doğrudan yararlanmaya dayalı faaliyetleri içerir. İkincil ekonomik faaliyetler; hammaddenin işlenerek değiştirilmesi, yeni hammadde veya ürün elde edilmesine dayalı sanayi faaliyetlerini içerir. Üçüncül ekonomik faaliyetler ise; hizmete dayalı ekonomik faaliyetleri içerir. Turizm, bankacılık, eğitim, sağlık, bankacılık, ulaştırma, haberleşme gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Gelişmiş ülkeler, ikincil ve üçüncül ekonomik faaliyetlere önem veren, bu faaliyetleri arttıran ülkelerdir.

Gelişmiş ülkelerin özellikleri olarak; nüfus artış hızının az olması, bebek ölüm oranının düşük olması, tarım dışı sektörlerin gelişmiş olması, okur yazar oranının yüksek olması, yaşam standartlarının yüksek olması, ihracatta sanayi ürünlerinin payının yüksek olması söylenebilir.

Dünya Bankası'nın 2010 yılı sınıflandırmasına göre dünya ülkeleri gelir açısından şu şekilde sıralanmıştır;

- ✓ Düşük Gelirli Ülkeler: Kişi başına ortalama GSMH'sı 510ABD Dolarına kadar olan ülkeler
- ✓ Alt-Orta Gelirli Ülkeler: Kişi başına ortalama GSMH'sı 1.658ABD Dolarına kadar olan ülkeler
- ✓ Orta Gelirli Ülkeler: Kişi başına ortalama GSMH'sı 3.764ABD Dolarına kadar olan ülkeler
- ✓ Üst-Orta Gelirli Ülkeler: Kişi başına ortalama GSMH'sı 5.884ABD Dolarına kadar olan ülkeler
- ✓ Yüksek Gelirli Ülkeler: Kişi başına ortalama GSMH'sı 38.500ABD Doları üstü olan ülkeler

²⁷ Işık, Rıdvan, *Az Gelişmişlik Sorunu Demokrasi Krizi ve İnsani Kalkınma Endeksine Göre Az Gelişmiş Demokrasiler*: Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 2006, s. 13

²⁸ http://egitek.meb.gov.tr/aok/aok_kitaplar/AolKitaplar/Cografya_3/6.pdf, s.102 (31.03.2012)

Tablo 1.1 – 2010 yılında bazı ülkelerin Kişi Başına Milli Geliri

ÜLKE ADI	2010 (ABD Doları)	ÜLKE ADI	2010 (ABD Doları)
Burundi	160,00	Brezilya	9.390,00
Kongo	180,00	Türkiye	9.500,00
Liberya	190,00	Rusya	9.910,00
Afganistan	330,00	Çek Cumhuriyeti	17.870,00
Kenya	780,00	Kore	19.890,00
Kırgızistan	840,00	İngiltere	38.540,00
Pakistan	1.050,00	Japonya	42.150,00
Hindistan	1.330,00	Fransa	42.390,00
Irak	2.340,00	Almanya	43.330,00
Ukrayna	3.000,00	Amerika	47.140,00
Ermenistan	3.200,00	Hollanda	49.720,00
Çin Halk Cumhuriyeti	4.270,00	İsviçre	49.930,00
Azerbeycan	5.330,00	Danimarka	58.980,00
Bulgaristan	6.270,00	İşveç	70.350,00
Arjentina	8.620,00	Lüksemburg	79.510,00
Meksika	8.890,00	Norveç	85.380,00

Kaynak: Dünya Bankası,

<http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/GNIPC.pdf> (31.03.2012)

Tablo 1.1'den de görüldüğü gibi, Türkiye Dünya Bankası Atlas metodu sınıflandırmasına göre Üst-Orta gelirli ülkelere girmektedir.

1.4 İKTİSADİ BÜYÜME VE KALKINMANIN TEMEL GÖSTERGELERİ

İktisadi büyüme ve kalkınma kavramları incelenirken karşılaşılan başlıca göstergeler vardır.²⁹

Bunlardan ilki Gayri Safi Milli Hasıladır (GSMH). En genel tanımı ile belli bir dönemde gerçekleştirilen iktisadi faaliyetlerin sonucu olarak belirtilmektedir. Söz konusu bir ekonomi bütünlüğündeki 1 yıl içerisinde üretilen nihai ürün ve hizmetlerin toplam değeridir. Ayrıntılı olarak söylemek gerekirse, gayri safi milli hasıla özel tüketim harcamaları, gayri safi yatırım harcamaları, devletin cari harcamaları ve dış ticarete hesaplanan ödemeler dengesinin toplamı niteliğindedir.

Bu tanımda dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. Gayri safi milli hasıla hesaplanırken, üretimde kullanılan faktörlerin zamanla aşınma / yıpranma gibi sorunları hesaba katılmamaktadır. Yani başka bir deyişle brüt hesap yapılmaktadır.³⁰

Kalkınma ve büyüme konularında karşımıza çıkan bir diğer gösterge ise Gayri Safi Yurt İçi Hasıladır (GSYİH). GSMH'nin sadece söz konusu ülke bazına indirgenmiş toplamından bahsetmektedir. Yerleşiklerin söz konusu ülke dışındaki üretim ve hizmet toplamı bu olgunun dışında tutuldukları için GSMH, GSYİH'a oranla daha geniş kapsamlıdır.³¹

Bir diğer gösterge Safi Milli Hasıladır. Gayri Safi Milli Hasılanın tanımında bahsettiğimiz gibi, hesaplama yapılırken üretimde kullanılan faktörlerin yıpranma ve aşınma payları hesaba katılmaz ve bu da brüt bir hesaplama verir. Uygulamada GSMH kullanılmasının sebebi amortismanların hesaplanmasının oldukça zor oluşudur.³² Safi Milli hasıla hesaplanırken, net katkıyı bulmak amacı ile o dönemde üretilen mal ve hizmetlerin aşınma ve yıpranma payları düşülür ve çıkan sonuç safi milli hasılayı verir.

²⁹ Acar, Yalçın, *İktisadi büyüme ve Büyüme Modelleri*, Dora Yayıncılık, Bursa 2008, s. 11

³⁰ Tevfik, Pekin, *Makro Ekonomi: Para, Milli Gelir, İstihdam*, Bilgehan Basımevi, İzmir 1993, s. 63

³¹ Acar, Yalçın, a.g.e., s.12

³² Güran, Nevzat, *Makro Ekonomik Analiz*, Anadolu Matbaacılık, 1999 İzmir, s. 17

Büyüme ve kalkınmanın bir diğer göstergesi Milli Gelirdir. Milli geliri hesaplamak için, safi milli hasıladan ödenecek gelirlerin düşmesi yeterlidir. Üretim faktörlerinin sahiplerinin safi milli hasıllarından vergiler düştükten sonraki çıkan sonuç, onların milli gelirlerini gösterir.³³

Nominal ve Reel Milli Gelir diğer bir göstergedir. Gayri Safi Milli Hasılaya girecek değer hesaplanırken, söz konusu dönem içindeki üretim miktarı ve o dönemdeki piyasa fiyatları baz alınır.

Piyasa fiyatı ve o dönem içinde üretilen miktar çarpıldığı zaman ve bu formül dönem içerisindeki tüm mal ve hizmetler için uygulayıp sonrada toplamı alındığında Gayri Safi Milli Hasılayı elde etmiş oluyoruz.³⁴

Bu formülde dikkat edilmesi gereken fiyatın her yıl piyasaya göre değişiklik gösterdiğidir. Yani bir dönemin GSMH sı ve diğer dönemin GSMH sına baktığımız zaman aradaki farkın bir bölümünün değişen piyasa fiyatlarından kaynaklandığını anlayabiliriz. Fakat, bu fiyat değişkenliklerinden dolayı doğan etkinin giderilmesi gerekmektedir. Bu düzeltme yapılmadan önce yani bu etki giderilmeden önce çıkan Milli Gelire “Nominal Milli Gelir” düzeltme sonucu ortaya çıkan Milli Gelire ise “Reel Milli Gelir” denmektedir. Yani iktisadi büyümenin ne oranda olduğunu anlamak amacı ile bunun göstericisi olan en önemli faktör Reel Milli Gelirdir. Nominal milli gelir, fiyat farklılıklarından dolayı yanıltıcı sonuçlar verebilir.³⁵

Bir diğer gösterge ise Kişi Başına Gelirdir. Kişi başına gelir kavramı, bir ülkenin refah artışını gösteren en önemli kriterdir. Ancak unutulmamalıdır ki bu hesap, çıkan Milli Gelirin ülke nüfusuna bölünmesi ile hesaplanmaktadır ki bu da ortalama bir sonuç vermektedir. Bu da her zaman doğru bir istatistik olmayabilir.³⁶ Çünkü örneğin bir ülkede kişi başına gelir artarken, gelir dağılımında yaşanan aksaklıklardan veya bozulmalardan dolayı

³³ Tevfik, Pekin, a.g.e., s. 69

³⁴ Acar, Yalçın, *İktisadi büyüme ve Büyüme Modelleri*, Dora Yayıncılık, Bursa 2008, ss. 12-13

³⁵ Gümüş, Erdal, *İktisat II*, http://iibf.ogu.edu.tr/erdal/%C4%B0ktisat%20II_dosyalar/makro-1w.pdf, 31.03.2012

³⁶ Acar, Yalçın, a.g.e., s.15

gelir sadece belli bir kısım için artıyorsa yani sadece belli bir kısım zenginleşiyorsa, o ülkede artan bir refahtan söz edilemez.³⁷

En temel göstergelerden biri de Satınalma Gücü Paritesidir. Kişi başına milli gelir hesaplaması yapılırken, ülkeler söz konusu dönemdeki Milli Geliri hesaplar ve çıkan sonucu o dönemin ortalama kuruna bölerek cari kurdan kişi başına milli geliri hesaplamış olur. Ancak bilindiği gibi kurlar her ülkede çok farklı değişkenliklere uğrayabilmekte, büyük dalgalanmalar gösterebilmektedir ve bu da hesaplanan sonucun doğruluğunu etkilemektedir. Bu sebeple Dünya Bankası kişi başına geliri hesaplarırken son 3 yılın ortalama kurunu kullanmaktadır.³⁸

Ülkeler arası refah mukayesesi yapılırken fiyatların ülkeler arası değişkenlik göstermesi sonuçlarda yanılgı getirebilir. Bu sebeple ülkelerin satınalma gücü paritesi hesaba katılmalıdır. Örnek vermek gerekirse iki ülke ele alındığında, 100 dolar ile alınacak olan mal ve hizmetler farklı olacaktır. Çünkü her iki ülke içinde uygulanan dolar kuru, belirli para birimi ile bu ülkelerde satın alınabilecek mal ve hizmet miktarını eşit duruma getirmemektedir. Bu sebeple iki ülke arasındaki refahın mukayesesi sağlıklı bir sonuç vermemektedir. Öyleyse bu yanlışlığın giderilmesi için yeni gerçekçi bir dolar kuru bulmak ve karşılaştırmalarda bunu kullanmak gerekir. Her ülke için mal ve hizmet sepeti oluşturulmaktadır ve bu sepet ile mal ve hizmetlerin söz konusu ülkede kendi para birimi ile kaçta alınacağı hesaplanır. Örneğin mal ve hizmet sepetinin Türkiye'deki değerini ABD'deki değere bölersek, Türkiye'nin satınalma gücü paritesine göre döviz kurunu bulmuş oluruz. Bu kurla hesaplanan milli gelirler daha sağlıklı sonuçlar verecektir.³⁹

Bir diğer gösterge Ortalama Yıllık Büyüme Hızıdır. Ülkelerin büyüme oranları hesaplanırken, farklı dönemlerde diğer ülkelerle mukayeseleri açısından ortalama yıllık büyüme hızları da kullanılmaktadır. Dönem sonundaki GSMH'dan dönem başındaki GSMH çıkarılıp dönem içindeki yıl sayısına bölüldüğü takdirde ortalama yıllık büyüme hızı elde edilir.⁴⁰

³⁷ Kaynak, Muhteşem, *Kalkınma İktisadi*, Gazi Kitabevi, Ankara 2005, ss. 49

³⁸ Acar. Yalçın, a.g.e, s.17

³⁹ Saraçoğlu, Metin, *Ülkelerin Refah Düzeyi Karşılaştırmalarında Bir Ölçüt: Satınalma Gücü Paritesi*, Mevzuat Dergisi, Sayı 4, 1998, s. 1

⁴⁰ Acar, Yalçın, *İktisadi büyüme ve Büyüme Modelleri*, Dora Yayıncılık, Bursa 2008, ss. 20-21

Kalkınmanın diğer ölçütleri arasında sık sık kullanılan indeksler, üretimin fiziki hacmi ile ilgili olanlardır. Örneğin, ham çelik üretim tonajı, otomobil, telefon, televizyon, konut, hastane yatağı, asfalt yol ve benzerleri gibi kriterler diğer ülkelere göre ülkenin kalkınma seviyesini ölçmede kullanılan fiziksel üretime dayalı bilgilerdir.⁴¹

Kalkınmanın en temel göstergesi ülke refahında meydana gelen artıştır. Büyüme gerçekleşikten sonra üretim kapasitesi ve gelir arttırılıp yatırımlara yönlendirilirse kalkınma sağlanır.⁴² Üretim kapasitesinin arttırılması için temel faktörler; beşeri kaynaklar, doğal kaynaklar, sermaye birikimi ve teknoloji düzeyidir. Beşeri kaynaklar en geniş tanımı ile büyümeyi ve gelişmeyi destekleyen, toplumun üretkenliğini arttıran bütün kaynaklardır. Bu kaynaklara örnek olarak, rehabilitasyonları, sosyal güvenlik harcamalarını, bireysel ve kamusal eğitim harcamalarını, sağlık harcamalarını, beslenmeye yönelik harcamaları ve gençler için eğitim dışı harcamaları örnek verilebilir.⁴³ Bir diğer faktör olan doğal kaynaklar aynı zamanda iktisadi kalkınmada kalkınmanın türü, yönü ve hızı açısından da büyük bir önem taşımaktadır.⁴⁴ Fiziksel sermaye birikimi olan diğer faktör yatırımlarla sağlanır. Yatırım, ülkede sermaye stokuna yapılan net ilaveleri ifade eder. Yatırımlar ekonomide yapılan net yatırımlar ya da ikame yatırımlar olarak ikiye ayrılır. Ekonomide yapılan net yatırım, tasarruf edilerek yatırım yapılması anlamına gelir. Yani yatırımın bir kısmını gelecekte geliri arttırmak amacıyla tasarruf ederek kullanılmasıdır. İkame yatırımlar ise mevcut olan sermayenin aşınma ve eskime payını karşılayacak kadar yatırım yapılması anlamına gelmektedir.⁴⁵ Bu faktörlere ek olarak teknolojik gelişmeler, üretimde verimliliği arttırmayı ve maliyetleri azaltmayı temsil eder. İleri teknoloji sayesinde üretim kaynaklarının verimliliği arttırılarak daha çok üretime gidilebilir ya da üretimde kullanılan kaynakları azaltarak maliyetler azaltılabilir.⁴⁶

Bütün bu yazılanların özeti olarak, kalkınmanın göstergeleri; Yıllık nüfus artış hızı, doğum oranı, ölüm oranı, bebek ölüm oranı, ortalama insan ömrü, okur-yazar oranı, yüksek öğrenim görenlerin oranı, kişi başına GSMH, enflasyon oranı, Gayri Safi Tasarruflar / GSYİH, Gayri Safi Yatırımlar / GSYİH, ihracat / GSYİH, imalat Sanayi Katma Değeri /

⁴¹ Dülgeroğlu, Ercan, *Kalkınma Ekonomisi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1988, s. 12

⁴² Oksay, Serhan, *Kalkınmanın Finansmanı*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2005, s. 30

⁴³ Türker, T. Munise, *Dışa Açık Büyüme: Türkiye Örneği*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2007, s. 5

⁴⁴ Han, Ergül, *İktisada Giriş II*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1998, s. 197

⁴⁵ Türker, T. Munise, *Dışa Açık Büyüme: Türkiye Örneği*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2007, s. 13

⁴⁶ A.g.e, s.15

GSYİH, kısa Vadeli Dış Borç Stoku / GSMH, dış borç faiz ödemeleri / İhracat, doktor başına düşen nüfus, kişi başına hastane yatak sayısı, tarımda çalışanların toplam işgücündeki payı, kişi başına düşen televizyon sayısı ve kişi başına elektrik üretimi olarak belirtilebilir.⁴⁷

1.5 İKTİSADİ KALKINMANIN AMACI

İnsanlar yaşayabilmek ve yaşamını devam ettirebilmek için doğa ile mücadele içine girmiştir. Beslenme, barınma ve doğal afetlere karşı korunabilmek için doğaya hükmetme, doğayı kontrol altına almaya çalışmıştır. Yaşamda var olma, üretme, maddi ve manevi açıdan refaha kavuşma çalışmaları bir anlamda büyüme ve kalkınma konusunda verilen çabalar olarak söylenilebilir. İnsanların hayatta var olabilmesi, yaşamını devam ettirebilmesi ve ülke refahını arttırabilmesi ve koruyabilmesi için ülkeler arası yarışlar başlamıştır. Her ülke, diğer ülkelere göre kendini koruyabilmek ve yarışta önde gelmek için mal ve hizmet üretmek zorundadır. Refahını arttırabilmek için ise, ürettiği mal ve hizmetlerin kalitesini arttırmak durumundadır. Kalitenin arttırılması ise üretim ve teknolojiye olacak gelişmelerle bağlantılıdır. Üretim ve teknolojiyi geliştirmek bir anlamda geleceğe yatırım yapmaktır.⁴⁸

Kalkınma, üretim boyutu ile üretim araçlarının gelişimi ve bununla beraber verimliliğin artmasıdır. Gelir dağılımının gittikçe daha adil bir şekilde olmasını ve pastadan daha çok kişinin pay almasını sağlamak kalkınmanın başlıca nedenlerinden biridir. Kalkınma konusunda en önemli faktör, ülkenin neden kalkınmak istediğine cevap bulmasıdır. Geçmişte ülkeler belirlenen yüksek büyüme oranlarına ulaşmak amacı ile kalkınmak istiyorlardı. Fakat artık günümüzde ülkeler yüksek büyüme oranlarına ulaşmanın yanında dağılım ve bölüşüm üzerindeki etkileri, üretimde meydana gelen koşulları ve değişimleri de göz önünde bulunduruyorlar. Ülkeler, yaşam standartlarını yükseltmek, istihdam olanaklarını genişletmek ve iyileştirmek, ekonomik, siyasi ve sosyal bakımlardan özgürlüğü arttırmak amacı ile kalkınmak istiyorlar. Tabi ki bu kalkınma sürecinde ülkelerin uyguladıkları politikaların da çevreye zarar vermemesine dikkat ediyorlar. Kişiler açısından bakıldığında, insanlar kalkınma süreci ile birlikte kendi bağımsızlıklarını kazanmayı ön görürler. Kişiler kendi geleceklerini

⁴⁷ Açıkgöz, Ş. Ve Çatalbaş G., *Ülkelerin Kalkınmışlık Faktörleri Açısından Değerlendirilmesi*, V. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, Adana 2001, ss. 2-3

⁴⁸ Kaynak, Muhteşem, *Kalkınma İktisadi*, Gazi Kitabevi, Ankara 2005, ss. 43-45

kendileri belirlemek istediğinden, buna engel olacak bilgisizlik ve bakımsızlıktan kurtulmak için kalkınma bir yol olarak görülmektedir. Yani kalkınma, kişileri özgürleştirmektedir.⁴⁹

1.6 AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE KALKINMAYI ETKİLEYİCİ FAKTÖRLER

Ünlüöner ve Tayfun'a göre az gelişmiş ülkelerin kalkınmasını engelleyen belli başlı faktörler vardır. Bu ülkeler açısından bakıldığında, az gelişmiş ülkelerde işgücü arzı boldur fakat buna karşılık sermaye kıt kaynak durumundadır. Bu da ülkenin kalkınmasını olumsuz yönde etkileyecek bir faktördür, yani başka bir deyişle hızlı nüfus artışı kalkınmayı engelleyen faktörlerden biridir.⁵⁰

Demokrasi açısından bakıldığında, az gelişmiş ülkelerde demokratikleşme yolunda ciddi bir engel vardır. Bu engel, siyasal iktidarda bulunanların demokratik değerlere bağlılığının zayıflığı ya da yokluğudur.⁵¹

Az gelişmiş ülkeler girişimcilikten yoksun ülkelerdir. Risk üstlenmeye, yeniliklere ve yeni teknolojiye açık olmayan yani girişimci olmayan insanlar az gelişmiş ülkelerde çoğunluktadırlar.

Az gelişmiş ülkelerde kamu yönetiminde yetersizlikler ve politik istikrarsızlıklar vardır. Bunlar aynı zamanda ülkenin, iktisat politikasındaki değişiklikleri de engeller.

Az gelişmiş ülkelerin kalkınmasını engelleyen bir diğer faktör ise, bu ülkelerde yaşayan insanların eğitim ve kültür bakımından düşük seviyede olmalarıdır.⁵² Burada söz konusu olan, eğitim sisteminin yetersizliğinin modern teknolojileri transfer edebilecek işgücünü yetiştirmekten uzak olmasıdır. Ayrıca kişi başına düşen gelirin düşük olması ile beraber, halkın dengeli beslenememesine, bu durum da güçsüz olmalarına, bu durum da

⁴⁹ Kaynak, Muhteşem, a.g.e., ss. 46-48

⁵⁰ Ünlüöner, Kurban ve Tayfun, Ahmet, *Ekonomi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005, s. 293

⁵¹ Tosun, E. Gülgün, *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2001, s.137

⁵² Dereli T, *Gelişmiş Ülkeler Karşısında Gelişmemişlerin Sanayileşmesi*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1966, s. 6

verimsiz olmalarına bu da düşük gelire yol açmaktadır. Yani kısaca burada bir fakirlik kısır döngüsü oluşmaktadır.⁵³

Doğal kaynaklar açısından kalkınma ilişkisine bakıldığında, doğal kaynaklar yönünden zengin olan ülkelerin kalkınabileceği, buna karşılık doğal kaynak yönünden fakir olan ülkelerin kalkınamayacağı algılanmaktadır. Fakat durum bunun ötesinde az gelişmiş ülkeler açısından bakıldığında, buradaki sorun kaynakların kıt olması değil, kıt kaynakların eksik kullanılması ya da doğru kullanılamamasıdır.⁵⁴

Kalkınmayı engelleyen en önemli faktörlerden biri sermaye birikiminin yetersizliğidir. Az gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelirin düşük olması çalışanların sermaye birikimini yeterince sağlayamamasına sebep olur.

Kalkınmaya finansal piyasalar açısından bakıldığında, az gelişmiş ülkelerde finansal yapıların yeterince gelişmemesi sonucunda halk tasarruflarını altın ya da gayrimenkul gibi alanlara yatırır. Bu durum da işletmelerin uzun süreli borç almasına yani kredi temin edememesine yol açar. Böylece kredi alamayan işletmeler, üretim kapasitelerini arttırmakta zorlanırlar.⁵⁵

⁵³ Tütengil, Cavit, *Az Gelişmişliğin Sosyolojisi*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1970, s. 21

⁵⁴ Tütengil, Cavit, a.g.e., s. 21

⁵⁵ Ünlüönen, Kurban ve Tayfun, Ahmet, *Ekonomi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005, s. 294

İKİNCİ BÖLÜM

KALKINMA VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ

2.1 İKTİSADİ KALKINMA AÇISINDAN GELENEKSEL DIŞ TİCARET TEORİSİ

Dış ticaret teorisi en genel anlamı ile, bir ülkenin sahip olduğu kaynakların nasıl en verimli şekilde kullanılacağını araştıran, yani hangi malların ne oranda ihraç ne oranda ithal edileceğini araştıran bir teoridir.⁵⁶ Geleneksel dış ticaret teorisinin temelinde ise karşılaştırmalı üstünlükler teorisi yatmaktadır. Bu teoriye göre, her ülke karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu alanlarda uzmanlaşır ise, dış ticaret yolu ile dünya üretimi artar ve bu artıştan her ülke payını alır. Karşılaştırmalı üstünlüklerin yaratıcısı Ricardo'ya göre, ülkeler en fazla üstünlük derecesi hangi malda ise onun üretiminde uzmanlaşmalı ve üstünlük derecesi az olan malı ithal etmelidir. Böylece her iki ülke içinde verim sağlanmış olacaktır.⁵⁷

Klasik dış ticaret kuramına göre, ülkelerin uluslar arası ticarete açılması ile birlikte, gelişmeleri için gerekli olan tüm sermaye mallarının ithali gerçekleşebilecek, teknik bilgilerin yayılması sağlanacak, sermayenin de az gelişmiş ülkelere akışı gerçekleşecektir. Ayrıca ülkeler uluslar arası ticarete açılarak kendi iç pazarlarının darlığından kaynaklanan sorunları da ortadan kaldıracaklardır. Yani, üretim fazlası olan mallar için yeni pazarlar bulabileceklerdir. Bunun sonucunda ise ülke içinde işbölümü gelişecek, verimlilik düzeyi artacaktır.⁵⁸

Fakat böyle bir model ele alındığında, az gelişmiş ülkelerin mevcut faktör donatımı ve teknoloji yapıları ile ilgili olarak, gıda, maden ve tarım alanlarında uzmanlaşmaları gerekecek, bu malların üretiminde yoğunlaşıp dış ülkelere ihraç ederken, sanayi mallarını ithal etmek

⁵⁶ Hatipoğlu, Zeyyat, *İktisat İlmi ve Türkiye İktisadı*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1971, s. 617

⁵⁷ Seyidoğlu, Halil, *Uluslar arası İktisat: Teori Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2003, s. 587

⁵⁸ Han, Ergül ve Kaya, A.Ayten, *Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika*, Nobel yayınları, Eskişehir 2012, s. 135

durumunda kalacaklardır. Böyle bir durumda ise, kısa dönemde refah artışı sağlanacak olsa da uzun dönemde az gelişmiş ülkelerin kalkınması engellenecektir.⁵⁹

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin ayrıca ülkelerin dış ticaret hadlerinde de bozulmalara sebep olduğu gözlemlenmiştir.** Gelişmiş ülkeler açısından bakıldığında, bu ülkeler monopol güçleri nedeni ile teknolojik gelişmelerden doğan kazançları ürün fiyatlarını arttırmakta kullanırken, az gelişmiş ülkeler aksine verimlilik artışı karşısında fiyatlarını düşürmek zorunda kalırlar. Bu durum, az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere sürekli bir gelir akışı olarak sonuçlanır. Böylece az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsizlik büyürken, dış ticaret hadleri de uzun dönemde az gelişmiş ülkeler aleyhine seyreder.⁶⁰

Ülkelerde, sanayinin tarıma göre daha büyük dinamik etkiler sağladığı yazarların ortak görüşüdür. Sanayide söz konusu dinamik etkilere örnek olarak; teknolojik yenilik, eğitilmiş insan gücü, gelişmiş bir sermaye alt yapısı, ihracatta yüksek fiyat ve istikrarlı gelir verilebilir. Bu etkenlerden dolayı, az gelişmiş ülkelerin bu etkileri yok sayarak sanayi alanını geliştirmekten vazgeçmeleri doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu sebeplerden ötürü, söz konusu az gelişmiş ülkeler, uzun vadede makine üretim ve ihracatı hedef almışsa, o sektörü geliştirmeye çalışması gerekmekte, toplumsal yapıda değişiklik yapmaya çalışmalıdır.⁶¹

2.2 EKONOMİK KALKINMADA DIŞ TİCARETİN ROLÜ

Bir ülke ekonomisinin iyileşmesinden bahsedildiğinde, genel anlamda kişi başına düşen gelirin artması ve o ülkenin refah düzeyinin iyi yönde yükselmesi böylece yaşam standartlarının iyileşmesi temel olarak alınabilir.

⁵⁹ Masca, Mahmut, http://www2.aku.edu.tr/~mmasca/bolum17_dis_tic_pol_ile_eko_kal_ara_ilis.ppt (15.03.2012)

*** Dış Ticaret Hadleri, bir ülkenin ihracat fiyatları ile ithalat fiyatları arasındaki orandır. Bir ülkenin dış ticaret hadlerine bakmak için bir dönem ele alındığında, o dönem içerisinde eğer o ülke malını ucuza ihraç edip pahalıya ithal ediyorsa, bu ülkenin dış ticaret hadlerinde bir kaymaya sebep olur. Eğer tam tersine ülke malı daha pahalı olarak ihraç edip, ucuza satın alıyorsa bu, ülkenin dış ticaret hadlerinin ülke lehine geliştiğinin ve ekonomik gücün büyüdüğüne işarettir.*

⁶⁰ Gürkan, Ömer, *Ekonomik Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitapevi, Trabzon 1989, s. 278

⁶¹ Masca, Mahmut, a.g.e., s. 4

Yapılan araştırmalar sonucunda, ülkelerin dışa açılması sağlanmadan, kendi sınırları içerisinde büyümesinin çok kısıtlı olduğu anlaşılmıştır. Dış ticaretin katkısı olmadan ekonomik büyümenin sağlanamayacağı artık yaygın bir görüştür.

Günümüzde, lkeler kendi sınırları ile kısıtlı kalmayıp, gerek üretim, gerek sermaye, gerekse ticaret bakımından sınırları aşarak hızla yayılma göstermektedirler. Bu yayılma içerisinde ülkeler, üretim ve sermaye yatırımlarını yapmak için belli aşamalarda daha avantajlı olduklarını düşündükleri ülkelerle işbirliği içerisine girmeyi uygun bulurlar.

1995 yılında Dünya Ticaret rgt'nün kurulması ile beraber küreselleşme süreci başlamış, serbest ticaret anlaşmaları artış göstermiş ve çoğu ülkede uygulanmakta olan uluslar arası ticaret ile ilgili kısıtlamalar azalma göstermiştir. Böylece lkeler arası rekabet artmış, herkes kendine bu pazarda yer edinme yarışı içerisine girmiştir.

Klasik görüşe göre, Karşılaştırmalı stnlkler Teorisinde de açıkladığımız gibi, her ülke kendi üstün olduğu alanlarda uzmanlaşıp buna göre ticaret yaptığı takdirde, reel gelirinde bir artış meydana gelir. Az gelişmiş ve gelişmiş ülkeleri ele aldığımız takdirde, karşılaştırmalı stnlkler teorisine göre ticaret yapıldığı takdirde, ticarete katılan her iki taraf bu işbölümü sayesinde fayda sağlayacak ve zenginleşecektir.

Dış ticaretin ülkelerin iç pazarlarına etki ederek verimliliği arttırdığını söylemekte herhangi bir sakınca yoktur. Ülkelerin iç pazarda yaşadığı kısıtlıklar, üretimin iç pazarın talebini karşılayamaması durumunda dış ticaret ile pazarı bytmek ve yeni pazarlar yaratmak ve bunun sonucunda ülke içi işbölümünün gelişmesi ile birlikte verimlilik de artış gösterecektir.⁶²

Dış ticaretin ekonomik kalkınmadaki etkisini araştırırken, öncelikle dış ticaret ve milli gelir arasındaki ilişkiyi açıklamak gerekmektedir. Ekonomik kalkınmanın ana temeli gelir düzeyindeki artış olduğundan, dış ticaretin milli gelire etkisi aynı zamanda ekonomik kalkınmaya etkisi açıklamış olmaktadır.

Dışa açılmanın doğrudan bir etkisi kaynak dağılımı etkisidir. Ülkelerin, karşılaştırmalı üstünlüklere göre yapacağı ticaret sonucunda var olan kaynaklar tekrar dağılacak ve bu da

⁶² Bu bölümde Gülçin Greşi Pehlivan'ın **Yeni Ekonomik Entegrasyon Teorileri** adlı sunumundan yararlanılmıştır. www.deu.edu.tr/userweb/utku.utkulu/dosyalar/ders%20sunumu.ppt, 29.01.2012

milli gelire etki edecektir.⁶³ Ayrıca, dış ticaret ile beraber kaynaklar düşük teknoloji sektöründen ileri teknoloji sektörüne aktarılıyorsa, uzun dönemde büyüme artacaktır.⁶⁴

Ülkelerin dış ticarete açılması ile beraber, rekabet etkisi ortaya çıkacak, piyasalar büyüyecek ve tüketici sayısı artacaktır. Tüketici sayısının artmasıyla beraber kişi başına düşen sabit maliyetler azalacak, böylece karlar artacak, bu da piyasadaki firma sayısının artmasına yol açacaktır. Piyasada firmaların artması, rekabeti güçlendirmekte, böylece firmaların tekelleri yok olmakta ve fiyatlar düşmektedir.⁶⁵

Bu görüş; Levinsohn tarafından “disipline edici ithalat hipotezi” olarak adlandırılmıştır. Çalışmasında, Türkiye ekonomisini analiz etmiş, ithalatın yerli firmalar üzerindeki disipline edici etkilerini araştırmıştır. Türkiye’nin 1980 öncesi korumacı dönemini ele almış ve 1980 sonrası liberalleşme sürecinden sonra ithalatın iç piyasada disipline edici etkisi olduğu ve fiyat-maliyet marjlarının düştüğü sonucuna ulaşmıştır. Çünkü ülkelerin dış ticarete açılması ile beraber yerli üreticiler rekabette zorlanacak ve böylece karlarını azaltarak fiyatları düşüreceklerdir.⁶⁶

İç pazarlarda, firma sayısı arttıkça her bir firma optimum ölçeğin altında üretim yapacağından birim maliyetler yükselir.⁶⁷ Burada devreye giren dış ticaret, yerli piyasaların ticaret hacmini genişletir ve üretim maliyetlerinin düşmesini sağlar. Ticaret hacminin genişlemesi ile beraber, firmalar üretim ölçeklerini ve ürün çeşitlerini arttıracak, bu da ekonomide verimliliği arttıracaktır.⁶⁸

Az gelişmiş ülkeler açısından bakıldığında, ölçek ekonomilerinin varlığı koruma politikalarının uygulanmasının en önemli gerekçesidir. “Genç endüstri tezi” olarak bilinen

⁶³ Örnek, İbrahim ve Kaplan, Muhittin, *Dış ticaret ve Kalkınma, Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular*, Taban, Sami ve Kar, Muhsin (Ed.). Ekin Kitap Evi, Bursa 2004, ss. 113 - 115

⁶⁴ Gorssman, M. Gene, and Helpman, Elhanan, *Innovation and Growth in the Global Economy*, MIT Press, USA 2001, ss.144-152

⁶⁵ Aslan, Alper ve Kula Ferit, *İzmir –Türkiye Türkiye İmalat Sanayinde Fiyat-Maliyet Marjları: Dönemler ve Sektörler İtibarıyla Karşılaştırmalı Bir Analiz*, http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/arslan.pdf , s.2 (16.03.2012)

⁶⁶ Levinsohn, James, *Testing the Imports-As-Market-Discipline Hypothesis*, National Bureau of Economic Research, Cambridge 1991, ss. 3-8

⁶⁷ Bayraktutan, Yusuf, *Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri*, C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 3, Sivas 2003, s.183

⁶⁸ Örnek, İbrahim ve Kaplan, Muhittin, a.g.e., ss.113 - 115

görüŖe göre, yeni kurulan firmaların uluslar arası piyasalarda rekabet edebilir konuma gelebilmesi için optimum ölçeğe ulaşana kadar korunması gerekmektedir. Aksi halde, uluslar arası rekabet bu endüstrilerin gelişimini olumsuz yönde engeller.⁶⁹

Dünya pazarına katılmanın en büyük etkeni, ülkelerin yabancı bilgilerine yani teknolojilerine hızlıca ulaşabilmek gibi gözükmeğdir. Seyidoğlu'na göre, teknoloji dış ticarete iki farklı şekilde konu olabilir. Bunlardan birincisi, mal ticaretini geliştirici yöndedir. Yeni malların bulunmasına ya da mevcut olan malın daha ucuz ve kaliteli bir şekilde üretilmesine imkan sağlayıcı niteliktedir. İkincisi ise teknolojinin dış ticarete doğrudan konu olması ile ilgilidir. Bu, yabancı bir firmadan patent almak, lisans anlaşması yapmak gibi yollarla olabilir. Yani özetle, bir firmanın teknolojiye sahip olabilmesinin bir yolu yeniliğin doğrudan o firma tarafından icat edilmesi bir diğeri ise başkası tarafından geliştirilen teknolojinin elde edilip kullanılmasıdır. Yeni teknoloji icadı, ülkeler arası teknoloji açığı doğurur, uluslar arası ticaret ise teknoloji yayma etkisi ile bu açığı kapayıcı yöndedir.⁷⁰

Ergül Han ve Ayten Kaya'ya göre, az gelişmiş ülkeler teknoloji yaratamadıklarından dolayı, ihtiyaç duydukları teknolojiyi gelişmiş ülkelere ithal etmek zorundadırlar. Az gelişmiş ülkeler, teknolojiyi kendi ülkelerine aktarmak için üç farklı yol izlerler;⁷¹

Yatırım Malı İthalatı ile Aktarılan Teknoloji

Az gelişmiş ülkelerin yaptığı ithalatta kuşkusuz en önemli kısmı yatırım malları oluşturmaktadır. Özellikle ileri teknoloji ürünü olan bu yatırım malları, aynı zamanda belli bir teknolojiyi de ithal etmek demektir. Teknoloji, en somut şekli ile kendini yatırım malı olarak gösterir.

Yabancı Özel Sermaye Girişi ile Aktarılan Teknoloji

Az gelişmiş ülkelerin en temel sorunlarından biri, yeterli sermayeye sahip olamamalarıdır. Bu yetersizliği gidermek için ülkeye yabancı sermaye girişi sağlandığı takdirde, sermaye ile beraber aynı zamanda teknoloji de ithal edilmiş olur. Yabancı sermaye,

⁶⁹ Atik, Hayriye, *Yeni Ticaret Kanunu ve Kayıt Dışı Ekonomi Lobisi*, <http://www.ankarastrateji.org/yazar/prof-dr-hayriye-atik/ yeni-ticaret-kanunu-ve-kayit-disi-ekonomi-lobisi/> (18.06.2012)

⁷⁰ Seyidoğlu, Halil, a.g.e., ss. 782-783

⁷¹ Han, Ergül ve Kaya, A.Ayten, a.g.e., s. 69

kendisi ya da yerli ortaklarla birlikte yatırıma giriştiği zaman, kalkınma politikası ile ülke için faydalı olacak teknolojiyi de beraberinde getirmiş olur.

Patent Anlaşması ile Aktarılan Teknoloji

Bir başka teknoloji aktarma türü olan patent anlaşmasında az gelişmiş ülkeler, yabancı ülkelerdeki firmalardan belli teknoloji patentlerini satın alırlar. Bu yolla daha çok tüketim mallarının üretim tekniği satın alınır.

2.3 DIŞ TİCARET KALKINMANIN MOTORUDUR TEZİ

İlk olarak 19. Yüzyılda Nurkse Ragnar tarafından ortaya atılan bu tez, uluslar arası ticaretin büyümeyi aktaran bir motor olduğunu ve bunun yanı sıra mevcut kaynakların da daha iyi tahsisi anlamına geldiğini içerir. Bu dönem, İngiltere'nin büyümesinin uluslar arası ticaret sayesinde diğer ülkelerin de büyümesinde nasıl bir rol oynadığı bakımından oldukça önemli bir dönemdir.⁷²

19. yüzyılda, dünya sanayi üretiminin büyük bir kısmını karşılayan İngiltere, kaynak yönünden fakir bir ülke idi. Hızla artan nüfusu ve üretiminden dolayı gıda ve hammadde talebi de bağlantılı olarak artmakta idi. Bu ihtiyacı olan hammaddeleri Amerika, Kanada, Yeni Zelanda, Arjantin, Avustralya gibi o günkü yeni yerleşim alanları olan yerlerden karşılamaya başladı. Dolayısı ile, İngiltere'deki büyümenin etkisi ile, zengin kaynaklara sahip olan bu ülkelerin gıda ve hammadde ihracatlarında da önemli artışlar olmaya başlamıştır.⁷³

İngiltere'deki bu büyüme ile yeni yerleşim alanlarına ve öteki dünya ülkelerine yayılan mekanizmanın sonucu olarak yeni gelişen bu ülkelerde ihracat artışları, büyüme ve kalkınmayı hızlandıran bir etken olmuş, özetle yeni gelişen ülkeler için uluslar arası ticaret "kalkınmanın motoru" rolü oynamıştır. Bu dönem, şu an ki dünyanın yüksek gelirli ve sanayileşmiş ülkelerinin çoğu için küreselleşmenin ilk büyük hareketi idi.⁷⁴

Yeni yerleşim alanlarının, bu dönemde hızlı bir kalkınma gerçekleştirmelerindeki ana etken sahip oldukları zengin kaynaklar ile bağlantılıdır. Bu alanlar bahsedilen dönemde

⁷² Deardorff, V. Alan and Stern, M. Robert, *Some Reflections on Nurkse's Patterns of Trade and Development. Ragnar Nurkse (1907-2007): Classical Development Economics and its Relevance for Today*, Kattel, Rainer, Kregel, A. Jan and Reinert, S. Erik (Ed), The Anthem Other Canon Series, s.284)

⁷³ Seyidoğlu, Halil, a.g.e., s. 588

⁷⁴ Deardorff, V. Alan and Stern, M. Robert, a.g.e., s. 285

verimli topraklar, sınırsız ormanlar ve bol maden rezervlerine sahipti. Bir başka etken olarak ise, çeşitli becerilere sahip insanların Avrupa'dan yoğun olarak bu boş alanlara göç etmeleri ayrıca beraberlerinde bol miktarda sermayede getirmeleri söylenebilir. Böylece, bu bölgelerde alt yapı yatırımları yapıldı ve hammadde kaynaklarını dış dünyaya açmak kolaylaştı. Yeni gidilen topraklarda Avrupa'nın bütün ihtiyaç duyduğu kaynakların var olması talebi hızla arttırdı ve Avrupa'dan bu bölgelere bol miktarda sermaye ve işgücü göçü gerçekleşti. Bu dönemde ayrıca deniz aşırı taşımacılıkta da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu durum da, Avrupa'nın hammadde talebinin ucuz bir şekilde karşılanmasını sağlamıştır.⁷⁵

Az gelişmiş ülkeler açısından bakıldığında bugün durum biraz daha farklıdır. Talep yönünden bakıldığında, gıda ve hammaddelerin talebi eskiye oranla çok daha yavaş artış göstermektedir. Bunun sebebi olarak artık doğal hammaddeler yerine yapay hammaddelerin tercih edilmesi, hurdaların tekrar işlenmesi gibi etkenler söylenebilir. Arz yönünden bakıldığında ise, günümüzde az gelişmiş ülkeler ciddi anlamda doğal kaynak sıkıntısı yaşamaktadırlar. Ayrıca az gelişmiş ülkeler genel olarak yüksek nüfusa sahip olduklarından, gıda ve hammaddelerin büyük bir payı içeride tüketilmekte, bu sebepten ötürü ihracata yeterince pay ayıramamaktadırlar. Ayrıca eskiye oranla bakıldığında bugün, az gelişmiş ülkelere eskisi gibi bir sermaye girişi de olmamaktadır. Bu sebeplerden ötürü, dış ticaret kalkınmanın motorudur tezini bugün için savunmak güç olsa da, uluslar arası ticaretin kalkınma üzerindeki katkıları küçümsenemez ve bugünkü gibi bir küresel ekonomide ülkelerin küreselleşmenin dışında kalması düşünülemez. Aksine, ülkeler, bu gelişmeden en iyi şekilde faydalanarak kalkınmalarını hızlandırmaları gerekmektedir.⁷⁶

2.4 DIŞ TİCARET AÇISINDAN KALKINMA STRATEJİLERİ

II. Dünya savaşı döneminde az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunları ortaya çıkmış ve bu dönemden günümüze kadar gelen süreçte belli başlı kalkınma yani sanayileşme stratejileri izlenmiştir. Kalkınmanın sanayileşme ile eşdeğer görünmesinden dolayı kalkınma stratejileri ile sanayileşme stratejileri aynı anlamda kullanılmıştır.

⁷⁵ Seyidoğlu, Halil, a.g.e., ss. 588-589

⁷⁶ Seyidoğlu, Halil, a.g.e., ss. 590

Söz konusu sanayileşme stratejilerinde referans olarak sanayileşmiş ülkeler alınmakta idi. Sanayileşmek ve kalkınmak için yapılması gerekenler, hedefler, sanayileşmiş ülkeleri gözlemlemekle belirlenmekteydi. Birleşmiş Milletler tarafından yapılan bir araştırmada 1876-1880 ile 1936-1938 aralığını kapsayan yaklaşık yarım yüzyıllık dönemde temel mal fiyatlarının, sanayi ürünleri fiyatları karşısında %40 değer kaybettiğini ortaya çıkarmıştır. Dolayısı ile, kalkınmanın yolunun sanayileşmeden geçtiği görüşü benimsenmiş ve bu görüş üzerine uzmanlaşılması gereken alanın sanayi malları olduğu ortak bir düşünce olmuştur. Yani burada temel sorun, tarımsal ürünler ve maden üreten bir ekonomik yapıdan sanayi malları üreten bir yapıya geçmek olmuştur.⁷⁷

Sanayileşme stratejileri ithalat ikamesi ve ihracata yönelik olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İthalat ikamesinin tarihine bakıldığında bu stratejinin dünya ülkelerinde genellikle 1960 – 1970’li dönemlerde uygulandığı görülür. O dönemde yaygın olarak ithal ikamesi uygulayan az gelişmiş ülkeler daha sonradan bu stratejiyi terk etmeye başlamış ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisini uygulamaya başlamışlardır. Yani tarihsel açıdan bakıldığında, ülkeler sanayileşmenin ilk aşamasında dışarıdan ithal edilen ürünlerin iç piyasada üretilmesine yönelik endüstriler kurulmasına öncelik vermişlerdir. Fakat ülkelerin kalkınmanın ilk hamlesi olan ithal ikamesinden sonra ihracata yönelik sanayileşme modelini benimsemeleri de yine tarihsel bir gerçektir. İthalat ikamesi modelinde toplam yurtiçi talebin ithal mallardan yerli mallara doğru kaydırılması esas alınırken, ihracata dayalı modelde üretimin dünya pazarları için yapılması ve ihracatın arttırılması temel hedeftir. Ayrıca bu stratejilerde öncelik verilecek ve yatırım yapılacak sektörler belirli etkenler doğrultusunda kriterler belirlenmektedir. Buna örnek olarak, ithalat ikamesinde döviz tasarrufu sağlayan projelere, ihracata yönelik stratejide ise döviz kazandırıcı etkisi yüksek olan projelere öncelik verilmesi gösterilebilir.⁷⁸

2.4.1 İthalat İkamesi Kalkınma Stratejisi

Genellikle düşük gelir, yetersiz teknoloji ve küçük piyasa çerçevesi içerisinde olan ve kendilerini geliştirmeyi hedefleyen az gelişmiş ülkeler, sosyo-ekonomik yapılarını

⁷⁷ Başkaya, Fikret, *Kalkınma İktisadının Yükseliş ve Düşüşü*, Maki Basın Yayın, Ankara 2005, ss. 99-101

⁷⁸ Egeli, H. Avni, *Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*, <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd2/sbd-2-11.pdf>, s. 149 (18.03.2012)

değiştirerek hızlı bir kalkınmayı ve sanayileşmeyi hedef almış ve hedeflerine ulaşabilmek için uyguladıkları stratejilerden biri de ithalat ikamesine dayalı kalkınma modeli olmuştur.⁷⁹

Geçmişte birçok az gelişmiş ülke tarafından kalkınmanın ilk adımı olarak uygulanan ithalat ikamesi, Seyidoğlu'na göre, önceden ithalat ile karşılanan yurtiçi talebin, koruyucu önlemler uygulanarak yerli üretimle karşılanmasını öngören, başka bir deyişle, yurtiçi piyasaların yabancı üreticilerden alınarak yerli üreticilere kaydırılmasını hedefleyen bir kalkınma stratejisidir.⁸⁰ Tuna'ya göre ithal ikamesi, ülkedeki üretimin geliştirilmesi ve teşviki amacı ile ithalatın kısıtlanması veya tamamen ortadan kaldırılması şeklinde ifade edilebilir.⁸¹ Hiç'e göre ithalatın yerine geçen sanayi ile aynı anlamda kullanılan ithal ikamesi, literatürde ithal edilen malları yurtiçinde imal edilmesini ve böylece ithalatın azalmasını, dolayısıyla dış ödemeler dengesinde döviz tasarrufu sağlanmasını hedefleyen strateji olarak tanımlanmaktadır.⁸²

İthal ikamesi, az gelişmiş ülkelerin uluslar arası piyasalarda rekabet edebilir düzeye gelene kadar iç üretimini dış ticaret politikaları, parasal ve mali araçlarla korumasını öngörmüştür. Bu korumalara ayrıca ithalata konan gümrük vergileri, kotalar ve belirli mallara konan ithal yasaklar örnek verilebilir.⁸³ Bu gerçekleştirilen korumalarla, yerli üretimin yüksek maliyet sorununu yenmek ve hedef sektörlerdeki potansiyel yatırımcıların karlı olabilmelerini sağlanması hedeflenmiştir. Önce yıllar boyunca ithalatı yapılan kalemler incelenerek geniş iç pazarlar saptanır daha sonra yerli sanayiciler için gerekli üretim kapasitesinin kurulması özendirilir.⁸⁴

İthal ikamesinde uygulanan korumacılık yoğun bir şekilde devlet müdahalesini gerektirmektedir. Devlet müdahalesi kendini yalnızca gümrük vergileri, kotalar, belirli mallara konan ithalat yasakları olarak değil, bunların yanında döviz kurları, faizler, temel mal ve girdi fiyatları gibi kalemler olarak da gösterebilir. Bütün bunların devlet tarafından belirlenmesi ve yönetilmesi için yoğun bir bürokratik mekanizma oluşturulur.

⁷⁹ Egeli, H. Avni, a.g.e., s. 150 (18.03.2012)

⁸⁰ Seyidoğlu, Halil, a.g.e., s. 591

⁸¹ Tuna, Yusuf, *Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye*, T.C. Dışişleri Bakanlığı, İstanbul 1990, s.28

⁸² Hiç, Süreyya, *Türkiye Ekonomisi*, Filiz kitapevi, İstanbul 1994, s.75

⁸³ Düğer, İ. Hakkı, *Ekonomik Kalkınma Stratejileri ve Bazı Ülke Deneyimleri*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:2, 1999, s. 17

⁸⁴ Han, Ergül ve Kaya, A. Ayten, a.g.e., s. 239

İthalat ikamesi sanayileşme stratejisinde, uygulayan ülkelerin dış dünya ile bağlantısı kalmaz, başka bir deyişle ülkeler dış dünyadan soyutlanmış olur. Baskı altında tutulan bir kur, faiz ve fiyat politikası vardır ve uygulanan yüksek korumalardan dolayı iç fiyatların dünya fiyatları ile ilişkisi kalmaz. Fiyatlar, devlet tarafından belirlenir.⁸⁵

Tarihte ithal ikamenin ilk ortaya çıktığı zamana bakıldığında, bu dönem 1929 krizi sonrasına, 1930’lu yıllara denk gelmektedir. Birçok ülkenin dış ticarete karşılaştığı zorluklardan ve ortaya çıkan dış ticaret krizinden dolayı ülkeler ithal ikamesine gitmişlerdir. Yani aslında o dönemde geçerli olan ithal ikamesi bilinçli bir kalkınma stratejisi değil, acil sorunlara çözüm arayışıdır.⁸⁶

2.4.1.1 İthalat İkamesinin Avantajları

İthalat ikamesi genelde iki aşama olarak gerçekleştirilir. İlk aşama tüketim mallarının ikinci aşama ise ara ve yatırım mallarının üretimine geçilmesidir.⁸⁷

Az gelişmiş ülkelerin ekonomik yapısına bakıldığında, sahip olduğu faktör donanımı ve üretim fonksiyonları sebebi ile ilk aşamada tekstil, giyim, mobilya, beyaz eşya gibi emek-yoğun ürünlerle üretime başlamalarının daha uygun olacağı görüşü hakimdir. Çünkü bu malların üretimi için nispeten daha küçük kapasiteler, daha basit teknoloji ve daha az eğitilmiş işgücü gerekmektedir. Böylece mallar uygun maliyetlerle üretilebilir ve yerli üreticiler de sınai bir öğrenme sürecine yönelebilir.

İlk aşamada, tüketim malı ithalatına yüksek kısıtlamalar ve gümrük vergileri uygulanırken ara malı ve yatırım malları için düşük tarifeler ve gümrük muafiyetleri uygulanır. Böylece yerli üretime efektif bir koruma sağlanır. Ayrıca sanayicilere teşvik amacı ile düşük faizli krediler, döviz tahsisi, vergi muafiyeti gibi etkenlerde tanınır.⁸⁸

⁸⁵ Afyon Kocatepe Üniversitesi, *Dış Ticaret Politikaları ile Ekonomik Kalkınma Arasındaki İlişkiler*, www2.aku.edu.tr/.../bolum17_Dis_tic_pol_ile_eko_kal_ara_ilis.ppt (18.06.2012)

⁸⁶ Başkaya, Fikret, a.g.e., ss. 108-109

⁸⁷ Balassa, Bela, *Gelişmekte Olan Ülkelerde Dışa Açılma Ve Döviz Kuru Politikaları (TürkiyeDeneyimi)*, Çev: A. N. Coşkun, Dışa Açık Ekonomi Üzerine Makaleler, Ankara, Maliye Ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama Ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 1986, ss. 152

⁸⁸ Çarıkçı, Emin, *Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Sanayileşme Politikaları*, Turhan Kitapevi, Ankara 1983, s.20

Yurtiçi pazarda potansiyel bir talebin bulunması ve ithalatın korumacılıkla sınırlandırılması, yurtiçi pazarın genişlemesine sebep olur. Pazarın genişlemesi ile beraber yurtiçi üretim karlı bir hale gelecek ve böylece herhangi bir müdahaleye gerek duyulmadan gelişmesi mümkün olan sanayi dalları kendiliğinden kurulmaya başlayacaktır.

Ara mallar ve yatırım malları üretimi ile artık sanayileşmede ikinci aşamaya geçilmiş olur. Bu aşamada üretilen mallar, birinci aşamada üretilen mallara göre daha sermaye-yoğun özelliktedirler. Tüketim malları ve ihtiyaç maddeleri üretimi için gerekli olan ara mallarının yerli üretim ile karşılanması durumunda düşük bir sanayileşme düzeyi ile başlayan bu süreç artık gerçek anlamda bir sanayileşme stratejisine dönüşmüş olur.⁸⁹

Söz konusu ülkeleri ithalatın ikinci aşamasına yönelten sebep olarak, ülkelerin tarım ürünleri ihracatı ile sağladığı dövizlerin yetersiz kalması ve bu sebeple kalkınma hızlarının düşmesi gösterilebilir. Bu sebeple ülkeler, kalkınmak için gerekli olan sanayileşmede, üretimi iç piyasaya yönelik bir şekilde gerçekleştirirler.⁹⁰

2.4.1.2 İthalat İkamesinin Amaçları ve Ülkeleri Yönelten Sebepler

Az gelişmiş ülkelerin geçmişine bakıldığında, kriz dönemlerinde ihracatlar miktar olarak düşmüş ve ihraç mallarının fiyatlarındaki düşüşler sebebi ile ülkelerin dış ticaret gelirleri azalmıştır. Bu durumda kalkınma ve sanayileşmenin özendirilmesi için devletin destek rolü ortaya çıkmaya başlamıştır. Genellemede, az gelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğu ithal ikamesi stratejisini 1950 ve 1960lı yıllarda uygulamaya başlamıştır. Yani, ülkeleri ithal ikamesine yönelten en büyük faktör, dünyada ortaya çıkan ticaret bunalımıdır.⁹¹

Birçok az gelişmiş ülkede, ithal ikamesi, ekonomik yapıyı modernleştirmenin ve gelişmiş ülkelerdeki gibi ileri bir sanayi yapısı oluşturmanın etkili bir aracı olarak görülmüştür. Tarımsal ürünler ve tarım dışı hammaddelele dünya talebinin fiyat ve gelir elastikiyetinin düşük olduğu kabul edilmektedir. Dolayısı ile az gelişmiş ülkelerin de ihracatlarında hızlı bir artış görülmemektedir. Bu sebeple ülkeler ihracatın yapısının

⁸⁹ Balassa, Bela, a.g.e., ss. 153 - 155

⁹⁰ Çarıkçı, Emin, a.g.e., ss. 20-21

⁹¹ Han, Ergül ve Kaya, A. Ayten, a.g.e., ss. 238

değiştirilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir.⁹² Bu ülkeler, sanayilerini geliştirerek kalkınmayı hedeflemekte, bu hedefe ulaşmak için de sanayi ithalatından vazgeçip bunların üretimini iç piyasaya kaydırarak sanayileşmeyi arzulamışlardır. Yani ülkelerin ithal ikamesini uygulamalarındaki en temel sebep kalkınma ve sanayileşme hedefidir.

Az gelişmiş ülkelerde, yurtiçi üretimin temel amacı iç piyasadaki talebin karşılanmasıdır. Fakat dış pazarlarda durum daha farklıdır çünkü ülkelerin dış piyasa için üretim yapmaları belli bir bilgi, beceri ve deneyim gerektirir. Bu durumda ithal ikamesinin az gelişmiş ülkelere çekici gelen bir tarafıdır. Ayrıca dış piyasalara açılmak, yabancı mallarla rekabet edebilirlik gerektirir. Bu da yerli üretimin uluslararası fiyat ve standartlara uygunluğu ile ilgilidir. Fakat iç piyasaya yönelik satışlarda herhangi bir rekabet endişesi olmadığından böyle bir durum söz konusu değildir.⁹³ Ayrıca yurtiçinde zaten talebi var olan bir malın üretimine başlanacağından yeni pazarlar yaratmak gibi bir sorun da olmayacaktır.⁹⁴

Az gelişmiş ekonomiler açısından bakıldığında ithal ikamesi, ithalata rakip olan malların yurtiçinde üretiminin, bu mallara olan iç talepten daha çok artması demektir. Böylece ithal ikamesi stratejisi ile bir yandan yurtiçinde üretilmesi mümkün olan malların ithalatının yasaklanması ile ülke döviz tasarrufu yaparken, bir yandan da ihracat yolu ile döviz kazanılması esas amaçtır. Dolayısıyla kalkınma yani sanayileşme için ithal edilmesi gereken sermaye mallarına daha fazla döviz ayırabilme olanağı ortaya çıkmaktadır.⁹⁵ Ülkeler, ithal ikamesi stratejisi ile üretimin artmasını, sermaye birikiminin hızlanmasını, yurtiçi talebin genişlemesini ve yeni iş olanakları yaratmayı amaçlamışlardır.

Tüm bu bilgiler ışığında, ülkelerin ithal ikamesini tercih etme sebepleri şu şekilde sıralanabilir;⁹⁶

- Dış ticaret hadlerinin iyileştirilerek ülke refahının artırılması
- Yurt içindeki üreticileri dampinge karşı korumak
- Stratejik ulusal sanayileri korumak

⁹² Krueger, Anna, *Trade Policy And Economic Development: How We Learn?*, The American Economic Review, Sayı:87 Cilt:1, ABD 1997, ss. 3-4

⁹³ Seyidoğlu, Halil, a.g.e., s.592

⁹⁴ Alpar, Cem, *Az Gelişmiş Ülkelerin Dış ticaret Sorunları ve Sanayileşme*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara 1982, s.80

⁹⁵ Han, Ergül ve Kaya, A. Ayten, a.g.e., ss. 239

⁹⁶ Vakıfbank, *Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri*, Ankara 1996, s.15

- Başka ülkeleri koruma oranlarını düşürmeye zorlamak
- İstihdamı arttırmak ve ödemeler bilançosu açıklarını kapatmak
- Yurtiçindeki emeği, ucuz yurtdışı emeğin rekabetine karşı korumak.

2.4.1.3 İthal İkamesinde Ortaya Çıkan Sorunlar

İthalat ikamesi sanayileşme stratejisi uygulayan ülkeler, başta hızlı ve etkili bir gelişme süreci gerçekleştirmişlerdir. Fakat ileriki safhalarda bu hız giderek azalmaya başlamıştır. İthal ikamesinin ilk aşaması olan tüketim mallarından sonra ikinci aşamaya geçilmesiyle beraber bazı olumsuzluklar ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi ise tüketim mallarının zaten iç piyasa bir talebi olması ve bu aşamada üretimin daha basit bir teknoloji gerektirmesi, fakat ara ve yatırım mallarının üretiminde aynı avantajların bulunamamasıdır. Ayrıca ülkeler dünya piyasalarından tamamen soyutlanmış ve maliyet açısından yüksek iç pazarlarla karşı karşıya kaldıklarından, verimsizlik giderek artmıştır.⁹⁷

İlk olarak ithal ikamesi ülkede kaynak israfına yol açabilir. İthal ikamesinin uygulaması olan yüksek korumacılık sayesinde, yurtiçi üretim yapan ve geliştirilmek istenen endüstrilerde, maliyetler ve fiyatlar uluslar arası endüstrilere göre yüksek olmakta, kalite ise düşük olmaktadır. Çünkü yerli endüstriler korumacılığa alışı olarak rekabetten uzaklaşmakta⁹⁸ ve aynı zamanda maliyet ne olursa olsun devlet desteği görmektedir. İthal ikamesinde başarılı olabilmek için hangi sanayi dallarının ne oranda, ne kadar süre ve hangi tedbirler korunacağı çok iyi belirlenmelidir.⁹⁹ Aksi halde sanayileşme kıt kaynakların israf edilmesine ve bunun sonucunda da tüketici refahının düşmesine yol açabilmektedir.¹⁰⁰

Ülkeler her ne kadar ithalat ikamesi stratejisine dış dünya ile bir ilişkisi kalmamak üzere (içe dönük olarak) başlasa da bu strateji aslında dışa olan bağımlılığı arttırmaktadır. İthal ikamesindeki politikalar gerçek anlamda ithalatı sınırlamak yerine ithalatın yönünü değiştirici etkiler ortaya koymaktadır.¹⁰¹ Çünkü ithal ikamesi stratejisi ile sanayi geliştikçe, yurtiçi endüstrilerin ara malı ve yatırım malı gereksinimi artacak, nihai malların ithalatı azalsa

⁹⁷ Duran, M. Sungur, *Kalkınma Stratejileri ve Teşvik Politikalarının Belirlenmesi*, Hazine Dergisi, Sayı.5, Ankara 1997, s. 39

⁹⁸ Örnek, İbrahim ve Kaplan, Muhittin, a.g.e., ss. 132

⁹⁹ Serin, Necdet, *Kalkınma ve Dış Ticaret*, S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara 1981, s. 216

¹⁰⁰ Han, Ergül ve Kaya, A.Ayten, a.g.e., s. 243

¹⁰¹ Özbey, F. Rana, *Türk Sanayileşme Sürecinde Bütünleştirilmiş Strateji*, www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/strateji.doc, s.4 (18.06.2012)

bile ara malların ve yatırım mallarının ithalatı artacaktır.¹⁰² Üretim için gerekli olan donatım ve hammaddeler dışarıdan alınacağından ekonomi daha da dışa bağımlı hale gelecektir. “Makine üreten makineler” üretilemez durumda olduğundan her seferinde yeni bir üretim ünitesi kurmak ancak ithal yolla mümkün olabilecek, içeride üretim kapasitesi kurulduktan sonra ise yine bunu sürekli ithal edilen ara malları ile beslemek gerekecektir.¹⁰³

İthalat ikamesi içe dönük bir strateji olduğundan bu uygulama ihracat endüstrilerine yeterli özendirmeyi sağlamaz. İhracat endüstrilerinin iç piyasaya yönelik üretim yapan endüstrilerden daha az özendirilmesi ve kurun sabit tutularak ulusal paranın aşırı değerlendirilmesi sonucu ihracat gelirlerinin azalmasına gösterir. Ayrıca, artan ithalatın karşılanabilmesi için gerekli olan döviz, geleneksel ürünlerin ihracatından kazanılan döviz ile karşılanmaya çalışıldığından fakat zaman içinde geleneksel mallara talebin azalmasıyla ihracattan sağlanan dövizin sürekli olarak azalması,¹⁰⁴ ihracatın artış hızının ithalat artış hızının gerisinde kalması ülkeleri dış borçlanmaya yönlendirecektir.¹⁰⁵ Bir yandan dış bağımlılığın artması bir yandan ihracat gelirlerinin azalması dış ödeme açıklarını doğuracak, bu da ödemeler dengesi güçlüklerini ortaya çıkaracaktır. Ayrıca yeni kurulan sanayi endüstrilerinde ihtiyaç bulunan girdilerin ithalat yolu ile karşılanmak zorunda olması ve ithalatın finansmanı açısından güçlüklerle karşılaşılması üretimin azalmasına sebep olacaktır.

106

Ülkelerin ithalat ikamesi stratejisini uygulaması aynı zamanda vergi geliri kayıplarına yol açmaktadır. Devlet bir yandan ithalatı kısıtlayarak daha önceden almış olduğu gümrük vergilerini artık almamakta diğer yandan da yurtiçinde kurulan sanayileşmeye yönelik yeni endüstrileri teşvik amacı ile kurumlar vergisini ve kendi belirlediği diğer vergileri almamakta böylece yurtiçi vergi gelirlerini kaybetmektedir.¹⁰⁷

İthal ikamesine yöneltilen bir başka eleştiri ise, bu stratejinin az gelişmiş ülkelerde ileri teknoloji ve sermaye-yoğun üretim tekniklerini özendirmesinden dolayı söz konusu

¹⁰² Han, Ergül ve Kaya, A.Ayten, a.g.e., s. 240

¹⁰³ Başkaya, Fikret, a.g.e., s. 113

¹⁰⁴ Başkaya, Fikret, a.g.e.

¹⁰⁵ Kazgan, Gülten, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1985, s.91

¹⁰⁶ Tuna, Yusuf, a.g.e., s. 39

¹⁰⁷ Alpar, Cem, a.g.e., s. 85

ülkedeki işsizlik sorununun daha da artmasıdır. Bu durumda ülke şartlarına uygun olmayan bir sanayi yapısının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.¹⁰⁸

İthal ikamesinin başarılı bir biçimde uygulanamaması, daha önceden belirlenen sektör ve alanların iktisadilik ilkelerine göre değil, daha çok gelişi güzel bir biçimde saptanması ve etkin bir planlama eşliğinde yürütülememesi sonucunda karşılaşılan bir durumdur. Bu sebeple, ithal ikameci stratejinin dengesiz bir büyüme modeline dönüşmesi ile ekonomik performansı etkileyen üç kıstas da beraberinde gelir; ticaret dengesinin kötüleşmesi, sektörel dengesizlik ve kamu maliyesinin disiplinsizleşmesi.¹⁰⁹

2.4.2 İhracata Yönelik Kalkınma Stratejisi

Az gelişmiş ülkeler tarafından ithalat ikamesi stratejisinin yoğun olarak uygulandığı dönemde, ülkeler yüksek büyüme oranları gerçekleştirmiş bununla beraber devlet müdahaleleri ve gelirin yeniden bölüştürülmesi yolu ile büyümenin meyvelerinden geniş toplum kesimi yararlanabilmiştir. Fakat 1970'lerin başından itibaren fiyatların yükselmesi, işsizliğin artması gibi sebeplerle büyüme oranları tersine gitmeye başlamış, verimlilik açısından önemli düşüşler yaşanmıştır.¹¹⁰ Gümrük duvarları ile korunan yerli sanayinin kaliteye, Ar-Ge ve inovasyona önem vermediği, ürün geliştirmekte atıl kaldığı ve bu nedenle küresel rekabet şansını yitirme tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı da ayrıca anlaşılmıştır.¹¹¹ Az gelişmiş ülkelerin çoğunun ithal ikamesi politikaları ekonomik darboğazlar yaratmış ve özellikle Güney Kore, Tayvan, Hong Kong, Singapur gibi ülkelerin sanayi malları ihracatında gösterdikleri başarı ve büyüme söz konusu ülkelerin ithal ikameci kalkınma stratejisini bırakıp ihracata dayalı kalkınma stratejisini benimsemesine sebep olmuştur.¹¹²

¹⁰⁸ Seyidoğlu, Halil, *Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası*, Turhan Kitapevi, Ankara 1982, s. 37

¹⁰⁹ Benderli, Zeynep ve Görenel İlker, *Neoliberal Ekonomi Politikalarının Latin Amerika Üzerindeki Etkileri*, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:21 Sayı:1, 2006, s. 186

¹¹⁰ Başkaya, Fikret, a.g.e., ss. 129-130

¹¹¹ TMMOB Sanayi Kongresi 2007 Oda Raporu, *Ülke Örnekleri ile Kalkınma ve Sanayileşme Modelleri*, http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/98475c83b47075e_ek.pdf?tipi=4&turu=H&sube=0, s. 8 (17.03.2012)

¹¹² Alpar, Cem, *İhracata Dayalı Sanayileşme*, <http://www.ekonomikyaklasim.org/dergipdfatilla/ciltler/3/7/7.pdf>, s. 121 (18.06.2012)

İhracata dayalı kalkınma stratejisi ithal ikamesinin karşıtı olarak ihracata dayalı sanayileşme yani ihracatın özendirilmesi stratejisidir.¹¹³ Bu stratejinin temelini, uluslar arası serbest ticarete dayanan karşılaştırmalı üstünlükler teorisi oluşturur ve karşılaştırmalı üstünlüklerin temel aldığı uluslar arası ticarete kaynak dağılımını esas alır.¹¹⁴

İthal ikamesinin ana hedefi sanayileşme olduğu gibi ihracata dayalı kalkınma stratejisinin de amacı sanayileşmektir. Sanayileşmede seçicilik ana ilkedir ve ithal ikamesi gibi tüm endüstrilerin değil, ancak gelişebilecek ve rekabet edebilecek potansiyele sahip olan endüstrilerin desteklenmesine çalışılır. Bu modelde dış ticaret politikasının temel amacı, kurulan ve ileride kurulacak olan endüstrileri dış piyasanın rekabetine hazırlamak, ithalatta liberalizasyonu arttırmak, özel sektörün öncülük ettiği dinamik bir ekonomik yapı yaratmak için kambiyo rejimini serbestleştiren ve ihracatı destekleyici politikalar uygulamaktır.¹¹⁵

Bu modelde, ülkelerin serbest ticaret koşulları altında, karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde belirtildiği gibi üstünlüğe sahip olduğu alanlarda üretimde uzmanlaşmaları esastır.¹¹⁶ Amaç, geliştirilmesine destek verilecek sanayi alanlarının iç piyasadan çok dış piyasaya üretimde bulunmasıdır. Yani ithal ikamesi stratejisinin tersine, ithalatın değil ihracatın yapısının değiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda ihracata yönelik kalkınma, devlet müdahalesi olmadan kaynakların piyasa güçleri tarafından ihracatçı endüstrilere yöneltildikleri bir stratejidir.¹¹⁷

İhracata yönelik strateji koruyuculuk yerine dış rekabeti esas aldığından dolayı, üreticilerin davranışları ve üretim yapılarında önemli değişiklikler söz konusudur. İthal ikamesinde sanayiler rekabet ortamında olmadığından üretim tekniklerinde yeniliğe gitmez ve kaliteyi arttırmaya ihtiyaç duymazlar. Fakat ihracata yönelik stratejide üreticiler dünya piyasalarına açıldığından dolayı kaliteyi arttırıcı ve fiyatları düşürücü yeni yöntemler aramak zorundadırlar. Bu durumda ekonomiye dinamizm kazandırmakla gelişme sürecini de hızlandırır.¹¹⁸

¹¹³ Şentürk, Canan, *Dış Ticaret – Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme:Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2007, s. 83

¹¹⁴ Han, Ergül ve Kaya, A.Ayten, a.g.e., s. 243

¹¹⁵ Özbey, F. Rana, a.g.e., s.7

¹¹⁶ Kazgan, Gülten, a.g.e.,

¹¹⁷ Demir, Gülten, *Devlet-Ekonomi İlişkisinde Dönüşüm*, Beta Yayınları, İstanbul 1994, s.46

¹¹⁸ Seyidoğlu, Halil, *Uluslararası İktisat:Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2003, s. 595

Ülkeler, ihracata yönelik kalkınma stratejisine geçiş yaparken yürürlüğe koyduğu reformlar şu şekildedir;¹¹⁹

- Gerçekçi döviz kuru esasının getirilmesi
- İhracat aleyhine çarpıklıkların azaltılması
- Sanayi korumacılığının seviyesinin ve çeşitliliğinin giderilmesi
- Pozitif gerçek faiz oranlarının benimsenmesi
- Serbest fiyat uygulamasına geçilmesi
- Tercihli kredi uygulamalarının olabildiğince sınırlandırılması gibi temelde fiyatların piyasa tarafından belirlenmesine yönelik önlemler

Ülkeler, kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek için ihracata dayalı kalkınma stratejisinde bir önceki dönemin tersine, kısıtlayıcı para politikasını kaldırma, vergilerin azaltılması, devlet müdahalesinin en aza indirilmesi, piyasanın serbestçe işleyişini engelleyen nedenlerin ortadan kaldırılması, KİT'lerin özelleştirilmesi gibi durumları yapılacaklar olarak hedeflemişlerdir.¹²⁰

2.4.2.1 İhracata Yönelik Modelin Avantajları

Az gelişmiş ülkelerin iktisadi anlamda kalkınmaları için gerekli olan makine, teçhizat ve bir kısım ilkel maddeler ile muhtaç olunan tüketim maddelerinin ithalat masraflarını karşılayabilmek için ihracat gelirlerine ihtiyaçları vardır. Başka bir deyişle, ihracat gelirlerinin miktarı, belli bir yıldaki ithalât hacmini tayin etmektedir. Bu sebeple bu ülkelerde iktisadi kalkınma sürecinin hızlanması için ihracat gelirlerinin süratli bir şekilde arttırılması gerekmektedir.¹²¹

İhracat, bir ülke için sadece döviz kazandırıcı bir etki yaratmakla kalmaz. İhracat artışı milli gelir seviyesini yükselmekte ve ihracatın genişlemesine bağlı olarak bu kesim,

¹¹⁹ DPT, 1980'den 1990'a Makroekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler, Ankara 1990, ss. 14-18

¹²⁰ Başkaya, Fikret, a.g.e., s. 132

¹²¹ Serin, Necdet, a.g.e., s. 36

ekonomide öncü sektör olarak diğer sektörlerinde gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Yani ihracatın, söz konusu ülke ekonomisinin kalkınmasında önemli etkileri vardır;¹²²

- Az gelişmiş ülkeler genellikle iç piyasaya yönelik olduklarından talep sıkıntısı yani piyasa sıkıntısı yaşarlar. Bu ülkeler, ihracat sayesinde dış piyasalara açılarak iç pazarın sınırlılık derecesi azaltılmış olur.
- Az gelişmiş ülkelerde, ihracatla beraber hem iç hem de dış piyasaya yönelik olarak üretim yapan endüstrilerin gelişim göstermesi ile beraber ekonomi içinde dışsal ekonomilerin meydana gelmesi sağlanır.
- Ülkelerin ihracatla beraber uluslar arası pazarlara açılması sonucu, ürünlerin kalitesi, maliyeti ve rekabet koşulları bakımından olumlu etkiler ortaya çıkar.
- İhracatta sanayi ürünlerinin oranının artırılması ticaret hadlerinde olumlu etkiler doğurur.

Ergül Han'a göre ihracata dayalı kalkınma stratejisinin temel amaçları şöyledir;¹²³

- Ülkedeki sanayi yapısını, karşılaştırmalı üstünlüklere göre, dış piyasalara ihracat yapan girişimlerden oluşan bir yapıya dönüştürmek
- Serbest piyasa ve özel girişime dayalı bir ekonomik yapı kurmak
- Dış ticaretin liberalleşmesini ve böylece dış piyasalara açılmayı sağlamak
- Dış ticaret politikasını aynı zamanda ihracatı özendiren bir yapıya dönüştürmek

İhracata dayalı kalkınma stratejisinde dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki esas alınmıştır. Bu modelde ihracatın özendirilmesi ve bunun ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkileri ön plana çıkarılmıştır. Bu etkiler, kaynakların karşılaştırmalı üstünlüklerin bulunduğu alanlara kayması, emek-yoğun ülkelerde istihdamın artması, ölçek ekonomilerinden yararlanılması, endüstrilerin dış rekabete açılması ve rekabet ortamı etkisi ile verimlilik artışlarının gerçekleşmesi şeklinde sayılabilir.¹²⁴

Seyidoğlu'na göre ihracata dayalı kalkınma stratejisinin kalkınma üzerinde doğuracağı bir olumlu etki iç piyasa darlığı engelini aşılmasıdır. İthal ikamesi modelinde sanayilerin dar bir piyasa için üretim yapmalarından dolayı üretim optimum ölçek kapasitesinin altında

¹²² Manisalı, Erol, *Gelişme Ekonomisi*, Güray Matbaacılık, İstanbul 1978, s. 180

¹²³ Han, Ergül ve Kaya, A.Ayten, a.g.e., s. 245

¹²⁴ Egeli, H. Avni, a.g.e., s. 154

kalmaktadır. İhracata dayalı model ile birlikte ülkeler dış piyasalara açılacağından yani geniş bir piyasa ile karşı karşıya kalmaları durumunda endüstriler optimum kapasiteye ulaşma imkanı bulabilecek, bununla beraber üretim maliyetleri düşecek ve dolayısıyla verimlilikte artacaktır.¹²⁵

İhracata yönelik kalkınma stratejisinin bir başka dolaysız – olumlu etkisi ise ülkenin ihracat gelirlerinde gözlemlenir. Söz konusu ülkelerin ihracata yönelmesi ile birlikte ülkenin ihracat hacmi genişler, böylece döviz gelirlerinde artış kaçınılmazdır.

Ülkelerin ihracata yönelmesi ile oluşacak bir diğer olumlu etki, ekonomilerin diğer ekonomiler ile karşılıklı bağlantılarının artması, bununla beraber ekonomik ve teknolojik dinamizmin gelmesidir. Az gelişmiş ülkeler, uluslar arası entegrasyonlarını arttırdıkları ölçüde, yeni teknoloji kullanma açısından imkanları genişleyecektir. Ayrıca, rekabetin artması ile beraber firmalar araştırma-geliştirme faaliyetlerini geliştirerek daha etkin üretim süreçleri ile buluşacak, böylece daha kaliteli mallar üreteceklerdir.¹²⁶

2.4.2.2 İhracata Yönelik Modelin Dezavantajları

İhracat dayalı kalkınma stratejisinin başarısı arz ve talep yönlerinden incelendiğinde ihracatın artışını kısıtlayan bazı faktörler ortaya çıkmaktadır.

İhracata yönelik modelin başarısı arz yönünden incelendiğinde, az gelişmiş ülkelerin uluslar arası piyasalarda rekabet edebilecek malları üretebilmesi ile ilgilidir.¹²⁷ Hammadde ve tarımsal ürünler açısından bakıldığında, çoğu az gelişmiş ülkede kaynakların sınırlı olması, toprağın verimsizliği, elverişsiz iklim ve modası geçmiş ekonomik, sosyal ve kültürel yapı gibi sebeplerden tarımsal üretim yapısı esnek değildir.¹²⁸

Talep yönünden ihracata dayalı strateji incelendiğinde, ihraç etmek için üretilen mallara karşı dış ülkelere talep olması çok önemlidir. Ayrıca, bu modelin başarılı olması ihracat yapılacak olan ülkelerin dış ticaret politikaları ile yakından bağlantılıdır.¹²⁹ Gelişmiş ülkelerin birçoğu, azgelişmiş ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklere göre ihraç ettikleri emek-

¹²⁵ Seyidoğlu, Halil, a.g.e., s. 595

¹²⁶ Bhagwati, N. Jagdish, *Export Promoting Trade Strategy: Issues And Evidence*, World Bank, 1986, s.505

¹²⁷ Egeli, H. Avni, a.g.e., s. 156

¹²⁸ Türker, M. Tuba, *Dışa Açık Büyüme: Türkiye Örneği*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2007, s. 139

¹²⁹ Egeli, H. Avni, a.g.e.,

yoğun ürünler'e karşı koruyucu politikalar uygulamakta, bu durum da ihracatın kalkınma amacını engelleyici nitelikte olmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere uyguladığı koruma oranları, sanayileşmiş ülkelere uyguladıklarına oranla çok daha yüksektir.

130

Zamanla ortaya çıkan ikame mallarının sentetik versiyonları da az gelişmiş ülkelerin ihracatını olumsuz yönde etkilemektedir. Pamuk, kauçuk, deri gibi ürünlerin sentetik ikamelerinin geliştirilmesi ile beraber ülkeler bu ürünleri dışarıdan ithal etmek yerine kendi içlerinde sentetiklerini üreterek ya da daha ucuza alarak, az gelişmiş ülkelerin ihracatlarının azalmasına yol açarlar.¹³¹

İhracata yönelik modele yöneltilen bir diğer eleştiri, ihracat sektörünün dış ticaret açığını büyüttüğü yönündedir. İhracatın olumlu bir etkisi olan milli gelir artışı ile beraber iç piyasada talep gittikçe çoğalır. Talebin çoğalması ile beraber daha henüz tam anlamıyla gelişimini tamamlayamayan endüstriler iç piyasadaki talebi karşılamak amacı ile üretiminin büyük bir kısmını iç piyasa yöneltir ve bunun sonucunda ihracatın azalması ile dış ticaret açığı büyür.¹³²

Ayrıca yine ihracat ile gelen milli gelir artışında elde edilen gelirin ekonomik kalkınma için gerekli olan yatırımlara dönüştürülmemesi ve teknolojik değişimlerin olmaması durumunda kalkınma üzerinde ihracatın olumlu bir etkisi görülmeyebilir.¹³³

Az gelişmiş ülkelerde ihracatın teşvik edilmesi amacı ile ayrılan kaynaklar, başta devlet bütçesi için ağır bir yük oluşturmaktadır. Bu ülkelerde gelir dağılımında dengesizlikler olduğundan dolayı ihracata yönlendirilecek olan endüstrilerin teşvikler yolu ile kurulması ülkeye başlangıçta önemli maliyetler getirir.¹³⁴

Seyidoğlu'na göre, ihracatta risk ve belirsizlik yüksektir. İhracata yönelik üretim yapan endüstriler, dış pazarlarda yoğun rekabet ile karşı karşıyadırlar. Buna karşılık endüstrilerin maliyetleri henüz yüksek olabilir, pazarlama kanallarını tam olarak kurmuş olmayabilir, üretimleri ise kalite ve ambalajlama yönünden uluslararası standartlarla

¹³⁰ Alpar, Cem, a.g.e. , s. 130 (18.06.2012)

¹³¹ Türker, M. Tuba, a.g.e., ss. 138-139

¹³² Savaş, Vural, *Kalkınma Ekonomisi*, AR Yayın, İstanbul 1982, s. 221

¹³³ Karluk Rıdvan, *Uluslararası Ekonomi*, Beta Yayınları, İstanbul 1996, s. 121

¹³⁴ Şanlı, Bahar, *Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti*, Nesil Matbaacılık, İstanbul 1997, s. 52

uyumluluk göstermeyebilir.¹³⁵ Düşük kaliteli mal üretimi sonucunda az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelerdeki rakiplerinden daha dezavantajlı duruma gelirler.¹³⁶

¹³⁵ Seyidoğlu, Halil, a.g.e., s. 596

¹³⁶ Dülgeroğlu Ercan, *Kalkınma Ekonomisi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1988, s. 82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN İKTİSADİ KALKINMA SÜRECİ

3.1 CUMHURİYET DÖNEMİ KALKINMA SÜRECİ

3.1.1 1923 – 1929 Arası Dönem

1923 yılı, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilan edilmesiyle Osmanlı imparatorluğunun yıkılışı ve Anadolu toprakları üzerine yeni bir devletin inşa edilmesini ifade etmektedir.¹³⁷ Cumhuriyet’in kurulduğu ilk yıllarda, Osmanlı’dan miras kalan zayıf ekonomik altyapı, tarım ve sanayi, ithalatın gereksinimini önemli derecede arttırmıştır. Osmanlı’dan devralınan bozuk iktisadi yapının düzeltilmesi amacı ile 1923 yılında İzmir’de Milli İktisat Kongresi için toplanılmış ve ülkenin izleyeceği ekonomi politikası için bazı ilkeler benimsemiştir;¹³⁸

- Milli sanayiye teşvik edecek kanunların çıkartılması
- Sanayicilere düşük ve ucuz maliyetli kredi sağlanması
- Yerli ürünlerin ulaşım tarifelerinde indirim yapılması
- Sanayi için teknik eleman yetiştirilmesi ve teknik eğitimin geliştirilmesi
- Ülkenin elinde bulundurduğu madenlerin milli üretime dönük bir şekilde işletilmesi
- Milli bankalar kurulması
- Dışarıdan gelen sanayiye engel olunmamakla birlikte, yabancı sermayenin ülkenin hammaddelerini, ticaret ve sanayisini kendi tekeli altına almasına izin verilmeden, hükümetin de yardımıyla milli ekonomiye uyumunun sağlanarak üretim yapmasına teşvik edilmesi

Kongre’den yaklaşık 4 ay sonra Lozan Anlaşması imzalanmış, bu anlaşmanın imzalanması ile Kongre’de alınan kararların çoğu askıda bırakılmak zorunda kalmıştır.¹³⁹ Lozan Anlaşmasına ek olarak imzalanan Ticaret Sözleşmesine göre Türkiye, ithalat ve ihracat

¹³⁷ Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2005)*, İmge Kitapevi, Ankara 2005, s.39

¹³⁸ Hiç, Süreyya, *Türkiye Ekonomisi 2*, Menteş Kitapevi, İstanbul 1993, s. 66

¹³⁹ Kılıç, Cüneyt, *Türkiye’nin Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Dış Ticaret Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2007, s. 10

yasaklarını kaldıracak, yeni yasaklar koymayacak ve gümrük tarifelerini beş yıl boyunca değiştiremeyecekti.¹⁴⁰ İthalat ve ihracat yasakları ile ilgili yalnızca aşağıdaki konularda esneklik tanınmıştır;¹⁴¹

- Halkın gıdası için kaçınılmaz olan kaynakların güvence altına alınması ve ulusal ekonomik faaliyetin korunması
- Devletin güvenliği
- Mikrop ve salgın hastalıklara karşı korunma
- Afyon ve zehirli maddelerin kullanımını önleme
- Alkollü içkilerin yurda girişini önleme
- Altın çıkışını engelleme
- Kamu tekelleri kurma ve destekleme

Tablo 3.1: 1923 – 1929 Yılları Arasında Türkiye’nin Dış Ticareti

Yıllar	İhracat `000\$	İthalat `000\$	Dış Ticaret Dengesi `000\$	Dış Ticaret Hacmi `000\$	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1923	50 790	86 872	- 36 082	137 662	58,5
1924	82 435	100 462	- 18 027	182 897	82,1
1925	102 700	128 953	- 26 253	231 653	79,6
1926	96 437	121 411	- 24 974	217 848	79,4
1927	80 749	107 752	- 27 003	188 501	74,9
1928	88 278	113 710	- 25 432	201 988	77,6
1929	74 827	123 558	- 48 731	198 385	60,6

Kaynak: TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

Tablo 3.1’de Türkiye’nin 1923 – 1929 yılları arasında dış ticaret rakamları verilmiştir. 1923 ile 1925 yılları arasında I. Dünya Savaşı buhranını atlatan dünya ekonomisinin hızlı büyümesi ve Kurtuluş Savaşının ardından Türkiye ekonomisindeki

¹⁴⁰ Kazgan, Gülten, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1985, s.284

¹⁴¹ Korum, Uğur, *1923-1929 Döneminde Türkiye’de Sanayi ve Sanayi Politikaları*, Editör: Serin, Necdet, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi, A.Ü. S.B.F. Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara 1982, s. 65

canlanmanın etkisiyle dış ticaret hacmi önemli oranlarda büyümüştür.¹⁴² Rakamlar incelendiğinde Türkiye’de 1923 – 1925 yılları arasında ihracatın 51 milyon dolardan 103 milyon dolara yükseldiği, bununla beraber ithalatında 87 milyon dolardan 129 milyon dolara yükseldiği görülmektedir. Fakat, 1926 yılından itibaren rakamlara bakıldığında hem ihracat hem de ithalatta bir daralma olduğu gözlemlenmektedir. Bu daralmanın sebebi dünyada yaşanan ekonomik bunalım ile ilgilidir.¹⁴³ Söz konusu daralmaların en önemli sebebi, tarım ürünleri ihracatının en önemli bölümünü oluşturan tütünün (toplam ihracat değerinin yüzde 36,2’si) fiyatında dünya pazarlarında yaşanan düşüşlerdir.¹⁴⁴

1924 – 1929 yılları arasında ithalat Gayri Safi Milli Hasıla’da yaklaşık %14-11’i oranında, ihracat ise %12-10’u oranında değişmiş ve bu dönemde dış ticaret sürekli olarak açık vermiştir.¹⁴⁵ 1929 yılında ise dış ticaret söz konusu dönemde maksimum oranda açık vermiştir.

Tablo 3.2: 1923 – 1929 Yıllarında Türkiye’nin Dış Ticareti ve GSMH’deki yeri

Yıllar	Dış Ticaret Dengesi `000\$	İhracatın GSMH içindeki payı (%)	İthalatın GSMH içindeki payı (%)
1923	-36,1	8,9	15,2
1924	-18,0	11,4	13,9
1925	-26,3	11,2	14,1
1926	-25,0	9,8	12,3
1927	-27,0	9,2	12,3
1928	-25,4	10,7	13,8
1929	-48,7	7,2	11,8

Kaynak: TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

Söz konusu dönem içinde dış ticaretin sürekli olarak açık vermesinin temelde iki sebebi vardır. Birinci sebep, 1911-1922 yılları arasında olan savaşların Türkiye’de üretim

¹⁴² Taşkın, Murat, *1923-2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti’nin Dış Ticaret Politikaları*, Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı, Ekim 2003, s. ??

¹⁴³ Parasız, İlker, *Türkiye Ekonomisi: 1923’den Günümüze Türkiye’de İktisat ve İstikrar Politikaları Uygulamaları*, Ezgi Kitapevi, Bursa 1998, s. 18

¹⁴⁴ Taşkın, Murat, a.g.e.

¹⁴⁵ Kazgan, Gülten, a.g.e., s. 284

gücünü oldukça zayıflatması, bunun sonucunda da birçok ürünün yurtdışından ithal yolu ile gelmesidir. İkinci sebep ise Osmanlı döneminden kalan gümrük vergileri sonucunda ülkeye giren yabancı malların yurtiçindeki yerli mallarla olan rekabet gücünü arttırmış olmasıdır.¹⁴⁶

1929 yılında ortaya çıkan Ekonomik Buhran sebebiyle ve sonrasında Türkiye'nin kendi gümrük tarifelerini belirleme yetkisine kavuşması¹⁴⁷ ile liberal politikalar terk edilmiş ve Türkiye devletçilik ilkesini benimsemiştir.

3.1.2 1930 - 1938 Arası Dönem

Kasım 1929'dan itibaren dünyayı saran dünya ekonomik buhranı ve bunun Türkiye'deki ilk belirtileri olan Türk lirasının değer kaybı, teşvik'i sanayi kanununun uygulamasından kaynaklanan tatminsizlik¹⁴⁸ ve Türkiye'nin, Osmanlı'dan kalan borçlarını 1929 yılından itibaren ödemeye başlaması Türkiye'yi siyasal ve ekonomik platformda yeni çözümler aramaya yöneltmiştir.¹⁴⁹

1929 Ekonomik Buhranı ile beraber dünya piyasalarında para miktarı oldukça azalmıştır. Bunun sonucunda Federal Rezerv Sistemi bankalara gerekli olan likiditeyi sağlayamamış ve bankaların birçoğu bu dönemde iflas etmiştir.¹⁵⁰ Gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ülkelere doğru sığrayan bu kriz döneminde birçok az gelişmiş ülke gibi Türkiye de liberal politikaları terk edip, devletçilik ilkesini benimsemiştir. Ekonomik anlamda devletçi politikalar beraberinde bir kalkınma stratejisi uygulanan bu dönemin özellikleri;¹⁵¹

- Açık bütçe politikası izlenmeyecek, bütçe dengede tutulacaktır
- Tedavüldeki para sabit tutulacaktır (Yaklaşık 160 milyon lira)
- Fiyat düzeyinde genel bir düşme eğilimi hedeflenmiştir
- Dış borçlanma yoluna gidilmeden kalkınmanın finanse edilmesi
- Türk Lirasının değerini korumak
- Dış ticaret hacminin küçülmesi

¹⁴⁶ Parasız, İlker, a.g.e., s. 18

¹⁴⁷ Kutlu, Rasim, *Türkiye'de Uygulanan Dış Ticaret Politikaları (1923-2003)*, Gümrükte Uzman Görüş Dergisi, Yıl: 4 Sayı: 9, İstanbul 2005, s. 45

¹⁴⁸ Korum, Uğur, a.g.e., s.71

¹⁴⁹ Capital Dergi, <http://www.capital.com.tr/5-farkli-turkiye-haberler/15370.aspx> (08.04.2012)

¹⁵⁰ Parasız, İlker, *Makro Ekonomi*, Ezgi Kitapevi, Bursa 1998, s. 224

¹⁵¹ Korum, Uğur, a.g.e, s. 72

1930'lu yıllarda dış ticaret sıkı bir kontrol ve denetim altında yürütülmüştür. Yani bu dönemde bir anlamda planlanmış ithal ikameci sanayileşme politikası benimsenmiştir. Bu dönemde uygulanan dış ticaret politikasının özellikleri;¹⁵²

- Ticaret ortaklarından yani müşteri pozisyonundaki ülkelerden ithalat yapmak
- Yurtiçinde üretilen malların dışarıdan ithal edilmesinin yasaklanması
- Yurtiçinde üretimi olmayan malların ithalatının ticaret anlaşmaları çerçevesinde serbest bırakılması
- İhracı olan mal gruplarının kalitesinin yükseltilmesi ve çeşitlendirilmesi

Sanayileşme açısından bu dönemde gerçekleşen en çarpıcı gelişme, yabancı sermayeli yatırımların büyük bir kısmının devletleştirilmesidir. Aynı dönemde hükümetin almış olduğu bir kararla yürütülen politikalara da ayak uydurabilmek amacıyla çay, şeker ve kahve ithalatı devlet tekeli altına alınmıştır.¹⁵³

1934 yılında yürürlüğe ilk kalkınma planı olan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı konmuştur. Bu plana göre, uluslar arası iş bölümüne gidilmeksizin, sanayileşme amacı doğrultusunda dış ticaret politikalarının uygulanacağı ve tüm sektörlerde devlet eliyle kalkınma öngörülmüştür.¹⁵⁴ Yine bu plana göre, ithal ikamesi stratejisi ile üretim önceliği un, şeker, pamuk ile kömür, demir ve akaryakıt verilmiştir.¹⁵⁵

¹⁵² Şahin, Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitapevi, Bursa 2000, s. 67

¹⁵³ Kılıç, Cüneyt, a.g.e., s. 12

¹⁵⁴ Boratav, Korkut, *Türkiye'de Devletçilik*, Savaş Yayınevi, Ankara 1982, s. 170

¹⁵⁵ Karluk, Rıdvan, *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim*, Beta Yayınları, İstanbul 1997, s. 205

Tablo 3.3: 1930 – 1938 Yılları Arasında Türkiye’nin Dış Ticareti

Yıllar	İhracat `000\$	İthalat `000\$	Dış Ticaret Dengesi `000\$	Dış Ticaret Hacmi `000\$	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1930	71 380	69 540	1 840	140 920	102,6
1931	60 226	59 935	291	120 161	100,5
1932	47 972	40 718	7 254	88 690	117,8
1933	58 065	45 091	12 974	103 156	128,8
1934	73 007	68 761	4 246	141 768	106,2
1935	76 232	70 635	5 597	146 867	107,9
1936	93 670	73 619	20 051	167 289	127,2
1937	109 225	90 540	18 685	199 765	120,6
1938	115 019	118 899	- 3 880	233 918	96,7

Kaynak: TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

Tablo 3.2’de Türkiye’nin 1930 – 1938 yılları arasında dış ticaret değerleri verilmiştir. Tablodaki veriler incelendiğinde söz konusu dönemin ilk yıllarında dış ticarete önemli daralmalar olduğu görülmektedir. İthalatta meydana gelen daralmaların sebebi olarak devletin ithalat ikamesi stratejisi uygulaması ile ithalata yüksek gümrük vergileri ile konulan yasaklar söylenebilir. İhracattaki daralmanın sebebi ise 1929 yılında meydana gelen Ekonomik Buhran ile Türkiye’nin ihraç ürünlerine olan talebin düşmesidir. Fakat, Ekonomik Buhran’ın etkilerinden sıyrıldıktan sonra Türkiye, 1932 yılından itibaren ihracat devamlı bir artış seyretnmiştir.

Tablo 3.2 de görüldüğü üzere, dış ticaret dengesi, 1923-1929 döneminin aksine açık vermemiş, 1938 yılı haricinde sürekli fazla vermiştir. Yine 1923-1929 dönemi ile kıyaslandığında, ihracat yaklaşık 50 milyon dolardan 115 milyon dolara ulaşmıştır. İhracatın bu performansında, organize bir ihracat stratejisi çerçevesinde kurulan ihracatçı birliklerinin önemli bir katkısı vardır.¹⁵⁶

İthal ikamesi kalkınma stratejisinin uygulanmaya başlaması ile beraber 1930’larda toplam ithalat içinde tüketim mallarının payı %40 civarında iken, 1983’lerde bu oran %28’e

¹⁵⁶ Sağlam, Dündar, *Türkiye Ekonomisi: Yapısı ve Temel Sorunları*, Kalite Matbaası, Ankara 1986, s. 82

düşmüş, ara malları %44'den %49'a çıkış, yatırım malları ise %15'den %23'e kadar yükselmiştir.¹⁵⁷

Tablo 3.4: 1930 – 1938 Yıllarında Türkiye'nin Dış Ticareti ve GSMH'daki yeri

Yıllar	Dış Ticaret Dengesi `000\$	İhracatın GSMH içindeki payı (%)	İthalatın GSMH içindeki payı (%)
1930	1,8	9,0	8,7
1931	0,3	8,6	8,5
1932	7,3	8,1	6,9
1933	13,0	8,4	6,6
1934	4,2	10,0	9,4
1935	5,6	9,7	8,9
1936	20,1	9,2	7,2
1937	18,7	10,0	8,3
1938	-3,9	7,7	7,9

Kaynak: TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

1930- 1938 döneminde ithalat Gayri Safi Milli Hasıla'da yaklaşık %6-9'u oranında, ihracat ise %7-10'u oranında değişmiş ve bu dönemde (1938 yılı hariç) dış ticaret hiç açık vermemiştir.

3.1.3 1939 - 1945 Arası Dönem

Birinci beş yıllık kalkınma planının ardından 1937'de ikinci beş yıllık kalkınma planı için çalışmalar başlatılmıştır. Bu planda yatırım alanında öncelik verilecek olan hedef sanayiler;¹⁵⁸

- Gemi inşaa sanayi
- Metal işleme sanayi
- Çimento sanayi

¹⁵⁷ Dura, Cihan, *Türkiye Ekonomisi*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, No.19, Kayseri 1991, s. 67

¹⁵⁸ Altınok, Serdar, *Türkiye'nin Sanayileşmesinde Dış Ticaretin Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1992, s. 12

- Makine sanayi
- Gıda sanayi
- Ölçü aletleri sanayi
- Kimya sanayi şeklinde belirlenmiştir.

Fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan dolayı hazırlanan kalkınma planı uygulamaya konulamamıştır.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na katılmamasına rağmen savaş ekonomisinin bütün ağırlığını hissetmiştir. Savaşın devam ettiği yıllarda ithalatın daralması ile beraber yurtiçi üretim de daralmış, ve bir önceki dönemde olumlu seyreden ekonomi savaş yıllarında gerileme dönemine girmiştir.¹⁵⁹

Savaş döneminden önce kararlaştırılan ve sanayi alanlarında kullanılacak olan harcamalar, savaşla beraber savunma harcamalarına aktarılmaya başlanmıştır.¹⁶⁰ Bu durum ülke üzerindeki mali yükü arttırmış, devletin para ihtiyacı gittikçe artmaya başlamıştır. Bu giderleri karşılayabilmek amacı ile bu dönemde devlet, tedavülde para çekmek ve fazla kazanç elde edenlerden gelir sağlamak amacı ile farklı vergiler yürürlüğe koymuş, yürürlükte olan vergilerin de oranlarını arttırmıştır.¹⁶¹ Bu vergilere ek olarak yine gelir sağlamak amacı ile devlet, kısa vadeli hazine bonoları çıkararak borçlanma yoluna gitmiştir. Ayrıca, hükümet, Milli Müdafaa kanununa göre, olağanüstü koşullarda fiyat saptama, özel işletmelere el koyma, zorunlu çalıştırma gibi uygulamaları ve benzeri araçlarla ekonomiye doğrudan müdahale hakkını mümkün olduğunca yoğun bir şekilde kullanma yoluna gitmiştir.

¹⁵⁹ Taşkın, M. Murat, *1923-2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Politikaları*, Dış Ticaret Dergisi Yıl:8, Ankara 2003, s. 142

¹⁶⁰ Altınok, Serdar, a.g.e., s.13

¹⁶¹ Tokgöz, Erdinç, *İktisadi Gelişme Tarihi 1923-1980, Türkiye Ekonomisi Sektörel Gelişmeler*, (Ed) Aruoba Çelik ve Alpar, Cem, Özyurt Matbaacılık, Ankara 1992, s.11

Tablo 3.5: 1939 – 1945 Yılları Arasında Türkiye’nin Dış Ticareti

Yıllar	İhracat `000\$	İthalat `000\$	Dış Ticaret Dengesi `000\$	Dış Ticaret Hacmi `000\$	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1939	99 647	92 498	7 149	192 145	107,7
1940	80 904	50 035	30 869	130 939	161,7
1941	91 056	55 349	35 707	146 405	164,5
1942	126 115	112 879	13 236	238 994	111,7
1943	196 734	155 340	41 394	352 074	126,6
1944	177 952	126 230	51 722	304 182	141,0
1945	168 264	96 969	71 295	265 233	173,5

Kaynak: TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

İkinci Dünya Savaşı’nın başlama beklentileri olarak 1938 yılında dış ticaret açık vermiş, fakat yukarı da bahsedilen devletin savaş yılları için aldığı önlemler sayesinde savaş yıllarında yaşanan sıkıntılar ve olumsuzluklara rağmen Türkiye’nin dış ticareti açık vermemiştir. Fakat Tablo 3.5 bir önceki dönemin (1930-1938) rakamları ile mukayese edildiğinde ithalatın bu dönemde daraldığı görülmektedir. Bu daralmanın sebebi, Türkiye’nin toplam ithalatı içinde önemli bir paya sahip olan Amerika, Almanya, İngiltere, Sovyetler Birliği gibi ülkelerin savaş döneminde mal arzlarının daralması ile beraber ulaşımda yaşanan güçlüklerden dolayı Türkiye’nin bu ülkelere yaptığı ithalatın azalmasıdır.¹⁶² Aynı şekilde, savaş yıllarının özellikle ilk senelerinde (1942’ye kadar olan dönemde) ihracat rakamları bir önceki dönemin ihracat rakamları ile karşılaştırıldığında ihracatta da önemli düşüşler yaşandığı görülmektedir. Bunun sebebi ise Türk Lirasının yabancı paralar karşısında değerinin yüksek tutulması ve ihracattan kazanç sağlamak amacı ile ihracata konulan vergilerdir.¹⁶³

¹⁶² Parasız, İlker, *Türkiye Ekonomisi: 1923’den Günümüze Türkiye’de İktisat ve İstikrar Politikaları Uygulamaları*, Ezgi Kitapevi, Bursa 1998, s. 65

¹⁶³ Şahin, Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitapevi, Bursa 2000, s.88

Tablo 3.6: 1939 – 1945 Yıllarında Türkiye’nin GSMH’sı

Yıllar	GSMH Milyon TL
1939	2 063
1940	2 403
1941	2 992
1942	6 195
1943	9 231
1944	6 684
1945	5 469

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Cari Fiyatlarla GSMH,

<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC5A73E5CFAD2D9676> (12.04.2012)

Savaş yıllarında artan bir seyir izleyen GSMH, 1945 yılında önemli bir düşüş yaşamıştır. Bu düşüş, sanayileşme sürecine zorunlu olarak ara veren ve ekonomik istikrarı bozulan bir ülke açısından kaçınılmaz bir durumdur.¹⁶⁴

3.1.4 1946 - 1960 Arası Dönem

Türkiye tarihinde ilk devalüasyon 7 Eylül 1946 yılında yapılmıştır. Hükümet, savaş sonrası ekonomiyi toparlamak amacı ile yaptığı devalüasyonla 1 Dolar=129 kuruş olan resmi dolar/TL paritesini, 1 Dolar=280 kuruş olarak değiştirmiş, yani Türk Lirası, dolar karşısında %54.3 oranında devalüe edilmiştir. Yapılan bu devalüasyonun amacı;¹⁶⁵

- Yabancı para birimleri ile ihracat fiyatlarını ucuzlatmak
- Ülke içerisinde biriken mal stokunu ihracata yönlendirmek
- İhracat için üretim yapan endüstrilerin kazançlarını arttırmaktır.

¹⁶⁴ Karluk, Rıdvan, *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim*, Beta Yayınları, İstanbul 1997, s. 237

¹⁶⁵ Tezel, S. Yahya, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s. 185

Yapılan bu devalüasyon ile sanayileşme sürecini yeniden hayata geçirmek amacı ile liberal ağırlıklı sanayileşme stratejilerine öncelik verilmiştir. Fakat bu liberalleşme ile beraber dış ticaret açığı Türkiye’de her geçen gün artış göstermiş, bu da ülkenin döviz rezervlerinin tükenmesine sebep olmuştur. Bu durum, ülkeyi tekrar ithal ikameci stratejiye yönlendirmiş, 1954 yılından itibaren Türkiye, serbest ticaret politikalarını terk etmiş, ithalatta önemli boyutlarda kısıtlamalar yapmıştır. 1930’lu yıllarda bilinçli bir şekilde uygulamaya konan ithal ikameci süreç, 1954 yılında enflasyon ve dış dengesizlikler nedeni ile zorunlu bir şekilde tercih edilmiştir.¹⁶⁶

Tablo 3.7: 1946 – 1958 Yılları Arasında Türkiye’nin Dış Ticareti

Yıllar	İhracat `000\$	İthalat `000\$	Dış Ticaret Dengesi `000\$	Dış Ticaret Hacmi `000\$	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1946	214 580	118 889	95 691	333 469	180,5
1947	223 301	244 644	- 21 343	467 945	91,3
1948	196 799	275 053	- 78 254	471 852	71,5
1949	247 825	290 220	- 42 395	538 045	85,4
1950	263 424	285 664	- 22 240	549 088	92,2
1951	314 082	402 086	- 88 004	716 168	78,1
1952	362 914	555 920	- 193 006	918 834	65,3
1953	396 061	532 533	- 136 472	928 594	74,4
1954	334 924	478 359	- 143 435	813 283	70,0
1955	313 346	497 637	- 184 291	810 983	63,0
1956	304 990	407 340	- 102 350	712 330	74,9
1957	345 217	397 125	- 51 908	742 342	86,9
1958	247 271	315 098	- 67 827	562 369	78,5

Kaynak: TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

Tablo 3.7’de görüldüğü gibi, ekonomiyi düzeltmek amacı ile uygulanan yeni stratejilerin sonucu da ülkede olumsuz etkiler göstermiş, 1958 yılında ikinci devalüasyon

¹⁶⁶ Türker, T. Munise, *Dışa Açık Büyüme: Türkiye Örneği*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2007, s. 161

yapılarak 1 Dolar=280 kuruş olan resmi dolar/TL paritesi, 1 Dolar = 900 kuruşa çıkarılmıştır.¹⁶⁷ Fakat devalüasyonda ekonominin toparlanması için çözüm olmamış, dış ticaret açık vermeye devam etmiştir.

3.2 PLANLI KALKINMA DÖNEMİ

3.2.1 1963 - 1967 ARASI DÖNEM

1960 yılına gelindiğinde, Türkiye’de yaşanan ekonomik ve siyasi olumsuzluklarla beraber, 1961 Anayasası ile, ülkede kalkınmanın bir plan çerçevesinde yürütülmesine karar verilmiştir.¹⁶⁸ 1961 yılında çıkarılan bir yasa ile Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş, bu teşkilat kalkınma planlarını hazırlamak ve uygulamakla yetkilendirilmiştir. Böylece Türkiye’de 1962 yılından itibaren planlı kalkınma dönemi başlamıştır.¹⁶⁹

1963 yılında resmi olarak uygulanmasına karar verilen beş yıllık kalkınma planları ile kamu için emredici, özel sektör için özendirici ve yol gösterici bir strateji izlenmesi amaçlanmıştır.¹⁷⁰ Yani, kamu kesimi kendisi için zorunlu olarak görevleri gerçekleştirecek, özel kesim ise kendisi için konulan hedefleri gerçekleştirmeye mali teşvikler ve koruma politikasının düzenlemeleri ile özendirilecektir.¹⁷¹ Söz konusu beş yıllık kalkınma planları, Türkiye’nin bugünkü iktisat politikalarının temelini oluşturmuş, ülke karma ekonomik bir model oluşturmaya başlamıştır. 1963 yılında hazırlanan birinci beş yıllık kalkınma planı, devletçi ve ithal ikameci bir mantıkla hazırlanmıştır.¹⁷²

Birinci beş yıllık kalkınma planının hedefleri,¹⁷³

- Büyüme oranı %7 olarak gerçekleştirilmesi

¹⁶⁷ Yenal, Oktay, *İktisat Siyasası Üzerine İncelemeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1998, s. 117

¹⁶⁸ Hiç, Süreyya, *Türkiye Ekonomisi 2*, Menteş Kitapevi, İstanbul 1990, s. 70

¹⁶⁹ Karluk, Rıdvan, a.g.e, ss. 221-222

¹⁷⁰ Keskin, Huzur, *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye’de Ekonomik Büyümeye Etkisi: Çin ve Tayland ile Karşılaştırmalı Analizi*, Doktora Tezi, İstanbul 2006, s. 58

¹⁷¹ Kazgan, Gülten, *Tanzimat’tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, ss. 95-96

¹⁷² Keskin, Huzur, a.g.e.

¹⁷³ DPT, Kalkınma planı,

<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCE4A2B5A9FE13949B>, (12.04.2012)

- İthal ikame mallarının yurtiçinde üretimine ağırlık verilerek, sanayileşmeye gidilmesi
- Dayanıklı tüketim malları, ara mallar ve yatırım malları üretiminde yoğunlaşılması
- Dış ödemeler dengesinin istikrarlı bir yapıya kavuşturulması
- İstihdam meselesinin çözülmesi
- Her sahada yeter sayıda ve üstün nitelikte ilim adamı ve teknik mütehasssın yetiştirilmiş olması şeklindedir.

Birinci beş yıllık kalkınma planının en önemli stratejisi kalkınmanın sanayileşme ile gerçekleşebileceğinin kabul edilmesidir. Sanayileşmenin gerçekleşebilmesi için ithal ikamesi ile ihracatı arttırmaya yönelik olan politikaların bir arada yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Bu dönemde yapılması öngörülen yatırımların %61'i ara mallar, %20'si ise yatırım malları sanayine ayrılmıştır.¹⁷⁴

Birinci beş yıllık kalkınma planında, imalat sanayi her zaman ön planda tutulmuştur. Dayanıklı tüketim ve yatırım malları üretimine özel sektör ağırlık verilirken, ara malların üretimine ise kamu kesimi ağırlık vermiştir. Ayrıca, ihraç edilmesi bazı özel nedenlerle yasaklanmış olan ürünler hariç, bütün malların ihracatında serbestlik tanınmıştır.¹⁷⁵

Türkiye, 1960'lı yılların ilk yarısında ithal ikameciliğin birinci aşamasını uygulamış, 1960'ların ortasında tüketim mallarını yerli üretim ile karşılayabilecek düzeye gelmiştir. 1960'lı yılların ikinci yarısında ithal ikameci stratejinin ikinci aşamasına geçmiş, ara malları ve dayanıklı tüketim mallarını yerli üretim ile ikame etmeye çalışmıştır. Söz konusu dönemde Türkiye, aşırı değerlenmiş kur politikası uygulamış ve ithal mallarının fiyatlarını çeşitli yöntemlerle yüksek tutmuştur. (Gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları vs.)¹⁷⁶

¹⁷⁴ Uludağ, İlhan ve Arıcan, Erişah, *Türkiye Ekonomisi: Teori-Politika-Uygulama*, DER Yayınları, İstanbul 2003, ss. 94-95

¹⁷⁵ Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908 – 2002*, İmge Kitapevi, Ankara 2003, ss. 113-114

¹⁷⁶ Togan, Sübidey, *1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaret Liberizasyonu*, Türk Eximbank Dizisi: 1, 1993,s. 17

Tablo 3.8 1963 – 1967 Yılları Arasında Türkiye’de Büyüme Oranları

Yıllar	GSMH (Milyon TL)	Büyüme Oranı (%)
1963	66.801,4	5,7
1964	71.312,8	2,6
1965	76.726,3	4,3
1966	91.409,0	6,4
1967	101.480,6	6,5

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler,

<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC5A73E5CFAD2D9676>

Tablo 3.8’den de görüldüğü üzere, 1963-1967 yılları arasında uygulanan kalkınma planında %7lik büyüme hedefi, 1967 sonunda %6,5 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.9: 1963-1967 Yıllarında İhracatın Sektörel Dağılımı

Yıllar	Tarım Milyon \$	Madencilik Milyon \$	Sanayi Milyon \$	Tarım (%)	Madencilik (%)	Sanayi (%)
1963	284	11	73	77,2	3,0	19,8
1964	312	15	84	75,9	3,6	20,4
1965	352	21	91	75,9	4,5	19,6
1966	379	23	88	77,3	4,7	17,9
1967	420	21	81	80,5	4,0	15,5

Kaynak: TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

Tablo 3.9 incelendiğinde, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ihracatın yapısının hedeflendiği gibi gerçekleşmediği görülmektedir. Sanayi sektöründe ihracat hedeflendiği gibi artış gösterememiş, aksine azalma göstermiştir. Aynı zamanda tarım sektöründe de azalma olmuş, madencilik sektöründe ihracat artış göstermiştir.

3.2.2 1968 – 1972 Arası Dönem

1968 - 1972 döneminde İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamaya konmuştur. Bu plan, birinci plana göre koruyucu dış ticaret politikası bakımından daha açıktır. Söz konusu dönemde, genç endüstrilerin kuruluş güçlükleri aşılmaya kadar, ithalat kısıtlamaları ve gümrük politikaları ile geçici bir süre korunması esas alınmıştır.¹⁷⁷ İkinci planda amaçlanan hedefler;

- Gayri Safi Milli Hasılayı %40,3 arttırmak
- Yılda ortalama %7'lik büyüme
- Ekonominin genel yapısını tarımsal bir karakterden sanayi sektörünün hâkim olduğu bir düzene geçirmek
- Toplumda hayat standardının yükseltilmesi
- Ekonominin kalkınma hızını dış yardımlara başvurmadan kendi kaynakları ile devam ettirebilir bir yapıya kavuşturulması

Tablo 3.10 İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde İmalat Sanayinin Bileşimi

Üretim	1967	1972
Tüketim Malları	53%	47%
Ara Malları	35%	39%
Yatırım Malları	12%	14%
İmalat Sanayi	100%	100%

Kaynak: Uludağ, İlhan ve Arıcan, Erişah, *Türkiye Ekonomisi: Teori-Politika-Uygulama*, DER Yayınları, İstanbul 2003, s. 97

¹⁷⁷ Eren, Aslan, *Türkiye Ekonomisi*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2011, s. 216

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının uygulandığı 1968-1972 dönemi Türkiye için dışa açılma dönemi olmuştur. Bu dönemde gıda, dokuma, giyim sektörlerinde teşvik tedbirleri uygulamasının etkisiyle, önemli bir ihracat çabası görülmüştür.¹⁷⁸

Tablo 3.11: 1968 – 1972 Yılları Arasında Türkiye’nin Dış Ticareti

Yıllar	İhracat `000\$	İthalat `000\$	Dış Ticaret Dengesi `000\$	Dış Ticaret Hacmi `000\$	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1968	496 419	763 659	- 267 240	1 260 078	65,0
1969	536 834	801 236	- 264 403	1 338 070	67,0
1970	588 476	947 604	- 359 128	1 536 081	62,1
1971	676 602	1 170 840	- 494 239	1 847 442	57,8
1972	884 969	1 562 550	- 677 581	2 447 519	56,6

Kaynak: TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

Tablo 3.11 incelendiğinde, 1968-1972 döneminde de önceki dönemdeki gibi dış ticaret açığının sürdüğü görülebilir.

İkinci planda hedeflenen sanayinin gelişmesi yönünde, bu dönemde sanayi sektörü sadece iç piyasa talebini karşılayabilecek düzeye gelmiş, uluslar arası pazarlarda rekabet edebilecek duruma gelmemiştir. Bu sebeple asıl hedeflenen ihracatın arttırılması ve ithal ikamesi yolu ile ithal ürünlerin iç piyasada üretilmesi tam anlamı ile gerçekleşmemiş ve ödemeler dengesi sürekli olarak açık vermiştir.¹⁷⁹

1970 yılına gelindiğinde, ihracattaki durgunluk sebebi ile döviz darboğazının oluşması, yeni bir istikrar paketinin devreye sokulmasına sebep olmuştur. Bu pakette yaklaşık %40 oranında devalüasyon yapılarak¹⁸⁰ 1 dolar = 9TL’den 1 dolar= 14,85TL’ye yükseltilmiştir.¹⁸¹

¹⁷⁸ Uludağ, İlhan ve Arıcan, Erişah, a.g.e, s. 97

¹⁷⁹ Sayar, G. Ahmed, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla*, Ötüken Yayınları, Ankara 2001, s. 242

¹⁸⁰ Eren, Aslan, a.g.e., s. 217

¹⁸¹ Kazgan, Gülten, a.g.e, s.103

Tablo 3.12: 1968 – 1972 Yılları Arasında Türkiye’de Büyüme Oranları

Yıllar	Büyüme Oranı (%)
1968	6,7
1969	4,3
1970	4,4
1971	7
1972	9,2

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler,

<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC5A73E5CFAD2D9676>

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında GSMH büyüme hızı dalgalı bir şekilde seyretmiş ve en yüksek değere, %9,2 düzeyi ile 1972 yılında ulaşmıştır. Ortalama olarak %6,5 düzeyinde GSMH büyüme hızı gerçekleşmiştir. Bu verilere göre ikinci planda belirlenen hedef olan %7 düzeyindeki büyüme oranına yaklaşıldığı görülmektedir.

3.2.3 1973 – 1977 Arası Dönem

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planını kapsayan 1973 – 1977 yılları, Türkiye için sanayileşme açısından oldukça önemlidir. Üçüncü plan döneminde, yeni bir uzun dönemli gelişme stratejisi belirlenmiş, 1973 – 1995 yıllarını kapsayan 22 yıllık yeni bir kalkınma stratejisi uygulamaya konmuştur. Bunun sebebi, Türk Sanayisinin 12 yıllık ve 22 yıllık sürelerle Avrupa Ekonomik Topluluğuna entegre olmasının hedeflenmesidir. Bu planın, geride bırakılan diğer iki plandan farkı, üretimde ara ve yatırım mallarına ağırlık vermesidir. Çünkü ancak bu amaca ulaşmakla Avrupa Ekonomik Topluluğuna entegrasyon gerçekleşebilecektir. Esas olarak ağır sanayi dallarına öncelik verilmekle beraber, hızlı bir büyümenin sağlanması için kamu kesimine öncülük verilmiş, özel sektör ise teşvik edilmiştir.¹⁸²

¹⁸² Karluk, Rıdvan, *Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi’nde Yapısal Dönüşüm*, Beta Yayınları, İstanbul 2009, s. 223

Devlet Planlama Teşkilatı'nın açıkladığı Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'na göre hedefler;

Türkiye'nin millî geliri içinde bugünkü yüzde 23 civarında olan sanayinin payı 1995'te yüzde 40'a yaklaşmalı, tarım gelirin bugünkü payı olan yüzde 28 yüzde 10 civarına inmelidir. Ayrıca sanayi sektöründe çalışanların toplam çalışanlara oranı yüzde 11'den yüzde 22'ye ulaşmalı, tarımda çalışanların payı da bugünkü yüzde 60'lardan yüzde 20'lere düşmelidir. Bu sonuçları alabilmek için Devlet Planlama Teşkilâtında yapılan hesaplara göre Gayri Safî Yurt İçi Hâsıla önümüzdeki 22 yıllık geçiş döneminde yılda ortalama yüzde 9 civarında artmalıdır. Sanayi gelirinde Birinci ve İkinci Planlarda kabul edilen yüzde 12 civarındaki artış hızı hedefi, önümüzdeki 22 yılda mutlaka gerçekleştirilmelidir. Sanayi sektörü içinde ara malları da yatırım malları sanayilerinin artış hızı, yılda ortalama yüzde 14 civarında olmalıdır. Ortalama yıllık büyüme oranı %7,9 olmalıdır.¹⁸³

Tablo 3.13 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde İmalat Sanayinin Bileşimi

Üretim	1972	1977
Tüketim Malları	47%	31%
Ara Malları	39%	50%
Yatırım Malları	14%	19%
İmalat Sanayi	100%	100%

Kaynak: Uludağ, İlhan ve Arıcan, Erişah, *Türkiye Ekonomisi: Teori-Politika-Uygulama*, DER Yayınları, İstanbul 2003, s. 99

Tablo 3.13'de de görüldüğü üzere, hedefler doğrultusunda söz konusu dönem içerisinde ara malları ve yatırım mallarının, imalat sanayi içerisindeki payı artış göstermiştir.

¹⁸³ DPT, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan3.pdf>, s. IV (15.04.2012)

Türkiye, 1970 yılından 1974 yılı başına kadar geçen yıllarda dış ticaret açısından olumlu göstergeler vermiş, 1974 yılında patlak veren Petrol krizi ile tablo tam tersine dönmüştür.¹⁸⁴

Tablo 3.14: 1972 – 1977 Yılları Arasında Türkiye’nin Dış Ticareti

Yıllar	İhracat `000\$	İthalat `000\$	Dış Ticaret Dengesi `000\$	Dış Ticaret Hacmi `000\$	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1972	884 969	1 562 550	- 677 581	2 447 519	56,6
1973	1 317 083	2 086 216	- 769 133	3 403 299	63,1
1974	1 532 182	3 777 501	-2 245 319	5 309 683	40,6
1975	1 401 075	4 738 558	-3 337 483	6 139 633	29,6
1976	1 960 214	5 128 647	-3 168 433	7 088 862	38,2
1977	1 753 026	5 796 278	-4 043 252	7 549 304	30,2

Kaynak: TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

Söz konusu dönemde, Tablo 3.14’den de görüldüğü gibi, ihracatta önemli değişiklikler olmamakla beraber, ithalat özellikle petrol krizi yani 1973 yılının sonundan itibaren hızla artmıştır. Hızlı bir şekilde artan ithalat ile ihracatın benzer bir artış gösterememesi sonucunda dış ticaret açıkları giderek artmıştır. Bu dönemde hedeflenen yıllık ortalama %8,9’luk ihracat artışı gerçekleşmiş fakat ihracatın ithalatı karşılama oranı giderek düştüğünden dış ticaret hadleri Türkiye aleyhine işlemiştir.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Kazgan, Gülten, a.g.e., ss. 102-103

¹⁸⁵ Dumlupınar, Ümit, *Dış Ticaretin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi: 1981-2005 Türkiye Üzerine Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2008, s. 84

Tablo 3.15: 1973 – 1977 Yılları Arasında Türkiye’de Büyüme Oranları

Yıllar	Büyüme Oranı (%)
1973	5,4
1974	7,4
1975	8
1976	7,9
1977	3,9

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler,

<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC5A73E5CFAD2D9676>

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Türkiye, ortalama %6,5 oranında büyüme göstererek, hedeflenen yıllık büyüme oranı olan %7,9’un altında kalmıştır.

1978 ve 1979 yılları Türkiye için bunalım dönemi olarak ifade edilmektedir. 1974 yılından itibaren iç ve dış etmenlerden etkilenen ekonomi 1978 yılına gelindiğinde ülkede kriz etkisi yaratmıştır. Bu yıllarda Türkiye’de GSMH büyüme hızı durmuş, enflasyon hızlı bir şekilde yükselmiş, yatırımlar azalmış ve ödemeler bilançosu açığı git gide artmıştır.¹⁸⁶ Ayrıca vadesi gelen borçlarında ödenememesi durumu, ekonomiyi oldukça zor duruma sokmuştur. Yaşanan olumsuzluklardan dolayı 1979 yılının Mart ayında TL, %20 oranında devalüe edilmiş, 1dolar = 25TL olmuş, Haziran ayında TL tekrar devalüe edilmiş ve 1 dolar = 47TL olmuştur.

¹⁸⁶ Dumlupınar, Ümit, a.g.e., s. 86

Tablo 3.16: I., II. Ve III. Kalkınma Planlarında Yatırımlar

	1. Kalkınma Planı		2. Kalkınma Planı		3. Kalkınma Planı	
Sabit Sermaye Yatırımları	Planlanan	Gerçekleşen	Planlanan	Gerçekleşen	Planlanan	Gerçekleşen
GSMH Oranları	18,3	16	21,3	16,1	21,9	20,2
İç Kaynaklar	14,8	14,2	19,4	15,5	21,1	16
Dış Kaynaklar	3,5	1,8	1,9	0,6	0,8	4,2

Kaynak: DPT, I., II. Ve III. Beş Yıllık Kalkınma Planları,

<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC3712B3AA8761DC70455EDD505C91856E7FE60BFD028C293D>

Tablo 3.16, üç ayrı beş yıllık kalkınma planlarında planlanan yatırımları ve planlanan yatırımların ne kadarının yurtiçi kaynaklarla ne kadar bölümünün ise yurtdışı kaynaklarla karşılanmasının planlandığını ve dönem sonlarında gerçekleşen oranları göstermektedir.

BBYKP’da %7 lik bir büyüme hedeflenmiş, bu %7 lik büyümenin sağlanabilmesi için, toplam yatırımların GSMH’daki payının %18,3 olması bunun da %14,8’inin iç kaynaklardan %3,5’inin ise dış kaynaklardan sağlanması hedeflenmiştir. Gerçekleşen orana bakıldığında, %16lık bir oran ile iç kaynakların hedefe yaklaştığı, fakat dış kaynakların hedefe ulaşamadığı görülmektedir.

İBYKP tabloda incelendiğinde, hedeflenen yatırımın GSMH payı %21,3 olarak belirlenmiş, bu oranın %19,4’ü iç kaynaklardan %1,9’unun ise dış kaynaklardan sağlanması öngörülmüştür. Fakat sonuca bakıldığı zaman, iç kaynakların hedefin bir hayli altında kaldığı yani istenilen yatırım oranına ulaşamadığı görülmektedir.

ÜBYKP incelendiğinde ise, hedeflenen yatırım oranı %21,9 olarak belirlenmiş, bu oranın %21,1’inin iç kaynaklardan %0,8’inin ise dış kaynaklardan oluşması öngörülmüştür. Fakat gerçekleşen oranlara bakıldığı takdirde, iç kaynakların bir hayli yetersiz kalması, yatırımların dış kaynaklara bağımlı kalması sonucunu doğurmuştur.

Planlı dönem genel hatlarıyla incelendiğinde, bu dönem içerisinde Türkiye'nin dışa kapalı bir politika izlediği görülmektedir. İthal ikameci politikalar izlendiği halde planlı dönemde ithalatın GSMH'daki payının önemli derecede artış göstermesi belirlenen hedeflere ulaşamadığını göstermektedir. İthal ikameci strateji mantığı ile yurtiçi üretime sağlanan destekler ve teşvikler, ihracatı caydırıcı bir etki yapmıştır. Bu sebeple Türkiye'de ihracat, arzulanan düzeyde bir artış gösterememiştir. Söz konusu dönemde imalat sanayinde yapısal değişim planlanan hedefler doğrultusunda gerçekleşmiş fakat ara ve yatırım malları için değişim hedeflerin gerisinde kalmıştır. Türkiye'nin planlı dönemde ithal ikameci politikalar izlemesiyle, dış dünyaya kapalı ve rekabetçi olmayan bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu yapı ekonomiye, düşük kapasite kullanımı, eski ve geri teknoloji kullanımı, rekabet olmamasından kaynaklanan kalitesiz üretim, korumanın verdiği rahatlıktan kaynaklanan etkinlikten uzaklaşma gibi olumsuzluklar getirmiştir. Türkiye, planlı dönemde ithal ikameci modelin ilk aşamasında hedeflerine ulaşmış, tüketim mallarında başarılı olunmuştur. Fakat ikinci aşamada başarılı olunamamış, ekonomi ihtiyacı olan ara ve yatırım mallarını üretebilecek aşamaya gelememiştir. Ekonomide üç sektörün orantılı bir şekilde gelişmemesi ve mevcut üretimin devamı için gereken yatırım malı ithalatı sonucu döviz ihtiyacı artmıştır. Ayrıca izlenen bilinçsiz ithal ikamesi modeli ile bir birimlik ithal ikamesi için daha fazla ithalat yapılarak negatif ithal ikamesine yol açılmıştır.¹⁸⁷

3.3 1980 SONRASI NEO - LİBERAL DÖNEM

3.3.1 1980 – 1989 Arası Dönem

1973-1974 yıllarında yaşanan Kıbrıs Barış Harekatının getirdiği yokluk ve yaşanan petrol krizleri etkileri ile Türkiye ekonomisi zor bir duruma girmiştir. Dış ticaret hadleri dengesi bozulmuş, cari işlem açıkları her geçen gün artmıştır. 1980 yılına kadar dışa kapalı bir strateji izleyen Türkiye, dış dünyada yaşanan olumsuzluklardan uzak kalamamış, bu durumların olumsuz etkilerini yoğun bir şekilde hissetmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile entegrasyon gerektiren gümrük indirimleri ve mevzuata uyum gecikmiş, döviz darboğazı

¹⁸⁷ Karluk, Rıdvan, a.g.e., ss. 224-225

sebebi ile ara ve yatırım malları ithalatı oldukça düşmüş, bu durum üretimi düşürmüş, bunun sonucu olarak işsizlik artmış ve sosyal adaletsizlik giderek artan bir boyut kazanmıştır.¹⁸⁸

Tüm bu olumsuzluklar sonucu, Türkiye 24 Ocak 1980 istikrar kararları ile geleneksel politikalarını değiştirme yoluna gitmiştir. Bu yeni kararlar çerçevesinde benimsenen hedefler;^{189 190 191 192}

- Kotaların kaldırılıp, gümrük tarife oranlarını düşürerek dış ticaretin geliştirilmesi ve serbestleştirilmesi
- Enflasyonu yavaşlatmak ve fiyat istikrarını sağlamak
- Üretim çarkını harekete geçirmek için döviz, enerji gibi girdilerin arzını arttırmak
- İhracatı hızla geliştirmek ve diğer döviz kazandırıcı faaliyetleri hızlandırmak
- Zorunlu ithalat dışında döviz harcamalarını en az düzeye indirmek
- Üretimi teşvik etmek, arz – talep dengesini sağlamak
- Yeni yatırımlara yönelmek yerine önce ekonominin atıl kapasitesinin harekete geçirilmesi
- Türk Lirası devalüe edilerek 1 dolar = 70 TL olacak
- İthalatçılar ve ihracatçılar yapacakları işlemlerde döviz kaynaklarını istedikleri gibi serbestçe tasarruf edebilecekler
- Faizlerin serbest bırakılması
- Serbest piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırılması

Görüldüğü gibi 24 Ocak 1980 istikrar kararları, ekonomiyi liberal bir yapıya dönüştürmeyi hedefleyen yani ithal ikameci, devlet müdahalesinin yoğun olduğu dışa kapalı bir ekonomik yapıdan, ihracata dönük sanayileşme stratejisini benimseyen, dışa açık ve devlet müdahalesinin en aza indirildiği bir ekonomik yapıya geçişi benimsiyordu. 24 Ocak 1980

¹⁸⁸ Ege Yavuz, *Türkiye'nin Dış Ticaretinin Bugünü ve 21.Yüzyıla Doğru Muhtemel Gelişmeler*, Dış Ticaret Dergisi, Yıl:3 Özel Sayı, 1998, ss. 3-4

¹⁸⁹ TOBB, *Türkiye'de Ekonomik Yapı Değişimleri: 1923-1988*, Ankara 1989, s. 36

¹⁹⁰ ERTÜRK, Emin, *Para İkamesi*, Uludağ Yayınları, Bursa 1991, ss. 148-149

¹⁹¹ Kazgan, Gülten, a.g.e., s. 128

¹⁹² Seyidoğlu, Halil, *Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2003, s. 612

İstikrar Programıyla devletin, ekonomik alanda faaliyetlerini ve müdahalelerini kısıtlaması ve özel kesimin ekonominin motor gücü olması öngörülmüştür.¹⁹³

1980 sonrası hazırlanan plan ve programlarda sanayileşme, ihracata yönelik kalkınmanın bir kolu olarak ele alınmış ve büyük ölçüde planlı, programlı ve kamu ekonomik kurumlarına dayalı sanayileşmeden vazgeçilmiştir. Yatırım ve ara malları üretimine yoğunlaşmak yerine sanayinin dışa açılmasına önem verilmiş ve ithalatta liberalizasyona gidilerek Türk sanayisinin terbiye edilmesi amaçlanmıştır.

Sanayileşmede, özel girişimciliğe önem verilmiş, sigara ve çay gibi bazı üretim alanlarında devlet tekelleri kaldırılmış, verimsiz KİT'lerin özelleştirilmesi gündeme gelmiş, piyasa şartları ön plana çıkarılmış ve Türkiye ekonomisinin dışa açılması ve uluslar arası ekonomilerle entegre olması için gerekli uygulamalara geçilmiştir.¹⁹⁴ Bu anlamda yapılan gelişmeler;¹⁹⁵

- İhracatta vergi iadesi sistemi yeniden düzenlenmiştir.
- İhracatçıların döviz tutma yetkisi genişletilmiştir.
- İhraç malı üretiminde kullanılacak girdiler gümrük vergisinden muaf tutulmuştur.
- İhracatı teşvik fonu kurulmuştur.
- Ticari bankalara kredilerinin %15'ini sanayi malı ihracatı için kullanmaları zorunlu hale getirilmiştir.
- İhracatın kolaylaştırılması amacıyla serbest bölge ve gümrüksüz antrepo kurulması için önlemler alınmıştır.
- İthalattan alınan damga vergisi oranı % 25'ten % 1' düşürülmüştür.
- İthalattan alınan teminat oranı düşürülmüştür.
- Yabancı sermaye girişini özendirmek amacıyla yasal düzenlemeler yapılmıştır.
- Fiyat, ücret ve faizler piyasa koşullarına bırakılmıştır.

¹⁹³ Köse, Salih, 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Tedbirlerinin Değerlendirilmesi, DPT Planlama Dergisi, Özel sayı, Ankara 2002, ss. 121-122

¹⁹⁴ Karluk, Rıdvan, a.g.e., s. 225

¹⁹⁵ Kurt, Serdar ve Berber, Metin, Türkiye'de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme, Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 22 Sayı 2, Trabzon 2008, s 59

İhracatı teşvik eden bu yeni düzenlemeler sayesinde üreticiler iç piyasa yerine dış piyasalara yönelmiş, böylece iç piyasanın darlığından kurtulmuşlardır. 1980 öncesi Türkiye içe kapalı bir politika izlediğinden, iç pazar nispeten küçük ve satın alma gücü yetersiz olmakla beraber teknoloji yetersiz ve olduğundan verim düşük kalmıştır. 1980 kararları ile beraber Türkiye dışa açıldığından pazar genişlemesi imkanı yaratılmış ve özellikle iç pazarın yetersiz olduğu sanayi dallarının gelişmesi teşvik edilmiştir. Dışa açılma, sanayilerin kapasite kullanım oranlarını arttırmış ve yeni yatırımlara gitmelerine sebep olmuştur. Böylece maliyetler düşmüş ve rekabet şansı da artmıştır.¹⁹⁶

18 Haziran 1980 yılında Türkiye IMF ile üç yıl süreli bir stand-by anlaşması imzalamıştır. Daha sonra Temmuz ayında bu anlaşma bir yıl daha uzatılmıştır. Bu anlaşmayla Türkiye'nin 2,5 milyon dolar tutarındaki dış borçları 8-10 yıl ertelenmiştir. 1981 – 1982 yıllarında, dünya ekonomilerindeki gerilemelere rağmen Türkiye'de dış dönük politikaların uygulanması ile milli gelir artışının çok üstünde bir ihracat artışı elde edilmiştir. Enflasyon oranı ise 1980 yılında %107 iken 1981 yılında %39'ya 1982 yılında ise %25'e düşmüştür.¹⁹⁷ 1979 yılında % - 0,4 ve 1980 yılında % - 1,1 oranında olan GSMH artış hızı, 1981 yılında %4,1 1982 yılında ise %4,5 oranında yükselmiştir.¹⁹⁸

Tablo 3.17: 1980 – 1983 Dönemi Türkiye’de Dış Ticaret Oranları

Yıllar	Ihracat `000\$	Değişim Oranı	İthalat `000\$	Değişim Oranı
1980	2 910 122	28,7	7 909 443	56
1981	4 702 934	61,6	8 933 365	12,9
1982	5 745 973	22,2	8 842 664	-1,0
1983	5 727 833	-3,0	9 235 001	4,4

Kaynak: TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

¹⁹⁶ Karluk, Rıdvan, a.g.e.

¹⁹⁷ Uludağ, İlhan ve Arıcan, Erişah, a.g.e., ss. 47-49

¹⁹⁸ TÜSİAD, 21. Yüzyıla Doğru Türkiye: Geleceğe Dönük Bir Atılım Stratejisi, TÜSİAD 1991, s.133

Tablo 3.17’de görüldüğü gibi, ihracatı teşvik edici politikaların düzenlenmesi ile beraber Türkiye’de ihracat 1983 yılına kadar sürekli artış göstermiştir. Bu durum, 1980 kararlarının ilk etapta hedefine ulaştığını göstermektedir.

1982 yılının ikinci yarısında mali piyasalarda bir kriz meydana gelmiştir. Bankaların yüksek faiz yarışına girmeleri, fiyat artışlarının hızlanması ve dünyadaki yavaşlamaya paralel olarak 1983 yılında enflasyon yine artmış, %52 oranına çıkmıştır. Bunun sonucunda 1984 yılında alınan ek kararlar ile ekonomi güçlendirmeye çalışılmıştır;¹⁹⁹

- Kambiyo rejimi değiştirilmesi, vatandaşların yanlarında döviz bulundurulmasının serbest bırakılması
- Ödemeler bilançosu tablosunun Merkez bankası tarafından hazırlanması
- Ticari bankaların çeşitli döviz varlık ve yükümlülüklerinin ayrıntılı olarak sınıflandırılması
- Dış ticaret kalemlerinde ithalat harcamalarının CIF yerine FOB bazda değerlendirilmesi
- Bankaların bulundurmak zorunda oldukları döviz pozisyonu limitlerinin kaldırılması
- İthalat ve ihracat politikalarında mümkün olduğu kadar serbestleşmeye gidilmesi

Alınan bu kararlar sonucunda, 1985’li yıllara gelindiğinde artık ihracatçılar kendi ayakları üzerinde durmaya başlamış, nakit teşvik uygulamasına son verilmiş, ihracatın kredi ve sigorta yolu ile desteklenmesine karar verilmiştir. Yine aynı dönemde dış ticareti arttırmak için Serbest Bölgelerin kurulmasına karar verilmiştir.²⁰⁰

1987 yılına gelindiğinde, ekonomide bazı olumsuzluklar ortaya çıkmaya başlamış, kamu açıkları büyümüş ve enflasyon artmıştır. Enflasyonu denetim altına almak ve döviz spekülasyonunu önlemek amacı ile Şubat 1987 yılında bir dizi önlem kararları daha alınmıştır.²⁰¹

¹⁹⁹ Uludağ, İlhan ve Arıcan, Erişah, a.g.e., ss. 53

²⁰⁰ Kılıç, Cüneyt, *Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Dış Ticaret Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2006, s. 21

²⁰¹ Uludağ, İlhan ve Arıcan, Erişah, a.g.e., ss. 54

Uygulanan ek kararlarla beraber, 1984 – 1989 yılları arasındaki gelişmeler şu şekilde olmuştur;

➤ 1984’te kur politikası esneklik kazanmış, 1985’te GATT ile imzalanan anlaşma gereğince ihracatta doğrudan teşvikler ve vergi iadesi oranları kademeli olarak indirilmeye başlanmış, 1989’da son verilmiştir.

➤ 1986’da İstanbul Menkul Kıymetler Borsası faaliyete geçmiştir.

➤ 1986’dan sonra bankalara döviz alış kurlarını belirleme serbestisi getirilmiştir.

➤ 1987’de Türkiye İhracat Kredi Bankası kurulmuştur.

➤ 4 Şubat Kararları sonrası 1988-89 yılında gözlenen durgunluğun önlenmesi için dünyada daha önce uygulanmış ve uygulanan, aşırı değerli kur ve yüksek faiz politikası ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi kanalıyla Türkiye ekonomisi bir nevi “ithalata dayalı büyüme” denilebilecek, yapay bir sınırlı canlanma dönemine girmiştir.²⁰²

Tablo 3.18: 1980 – 1989 Dönemi Türkiye’de Dış Ticaret Oranları

Yıllar	Ihracat `000\$	Değişim Oranı	İthalat `000\$	Değişim Oranı
1980	2 910 122	28,7	7 909 443	56
1981	4 702 934	61,6	8 933 365	12,9
1982	5 745 973	22,2	8 842 664	-1,0
1983	5 727 833	-3,0	9 235 001	4,4
1984	7 133 602	24,5	10 756 922	16,5
1985	7 958 008	11,6	11 343 375	5,5
1986	7 456 724	-6,3	11 104 770	-2,1
1987	10 190 047	36,7	14 157 805	27,5
1988	11 662 021	14,4	14 335 369	1,3
1989	11 624 692	-0,3	15 793 143	10,2

Kaynak: TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

Tablo 3.18’de görülebileceği gibi, bazı yıllarda yavaşlama ve düşme eğilimine girse de, ihracat sürekli bir yükseliş trendi göstermiştir.

²⁰² Kurt, Serdar ve Berber, Metin, a.g.e., s. 60

Tablo 3.19: 1980 – 1989 Dönemi Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat

Yıllar	Tarım (%)	Madencilik (%)	Sanayi (%)	Diğerleri (%)
1980	56,0	6,6	36,6	0,9
1981	46,2	4,1	48,8	0,8
1982	36,2	3,0	60,0	0,7
1983	32,1	3,3	64,0	0,6
1984	23,7	3,4	72,2	0,7
1985	20,8	3,0	76,0	0,2
1986	23,9	3,3	72,3	0,5
1987	17,5	2,7	79,3	0,4
1988	19,6	3,1	76,9	0,4
1989	15,8	3,5	79,9	0,8

Kaynak: TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

1980- 1989 döneminde, dışa açılma politikaları ile beraber Türkiye’de ihracat artışı ile beraber aynı zamanda ihracatın yapısında da değişiklik olmuştur. Tablo 3.19’da görüldüğü gibi bu dönemde tarım ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı %56’dan %15,8’e gerilerken, sanayi ürünlerinin toplam ihracat içinde payı ise %36,6’dan %79,9 seviyesine yükselmiştir. Böylece 24 Ocak kararlarının ihracata dönük ve sanayi ürünleri lehine gelişme politikasının başarılı olduğu ifade edilebilir.

Tablo 3.20: 1980 – 1989 Döneminde Dış Ticaretin GSMH’deki Yeri

Yıllar	GSMH Milyon TL	İhracatın GSMH içindeki payı (%)	İthalatın GSMH içindeki payı (%)
1980	50,869,915.20	4,2	11,4
1981	53,316,849.30	6,6	12,6
1982	54,963,215.80	8,8	13,6
1983	57,279,000.10	9,3	15
1984	61,349,829.90	11,8	17,7
1985	63,989,098.70	11,7	16,7
1986	68,314,878.20	9,8	14,6
1987	75,019,388.00	11,8	16,5
1988	76,108,142.60	13	15,8
1989	77,347,305.10	10,8	14,7

Kaynak: TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

Tablo 3.20’de görüldüğü gibi, söz konusu dönemde 24 Ocak istikrar kararlarına paralel olarak, GSMH büyüme hızında ve dış ticaretin GSMH içerisindeki payında önemli artışlar olmuştur. İhracatın GSMH içindeki payı dönem başında %4,2 iken dönem sonunda %10,8’e yükselmiş, ithalatın payı ise %11,4’den %14,7’ye yükselmiştir.

3.3.2 1990 – 1999 Arası Dönem

1989 yılında Türkiye’de ekonomik göstergeler olumsuz bir trend izlemiş, 1990’dan itibaren kamu kesimi açıkları hızla artmış, devlet gelirleri yıllık dış borç ödemelerini karşılayamamış, bu sebeple iç borçlanma yoluna gitmiş ve bunun sonucunda bütçe açıkları hızla artmış, enflasyon oranı giderek yükselmiştir.²⁰³ Türkiye’nin ana hedefi hızlı, dengeli ve istikrarlı bir kalkınma süreci içinde gelir dağılımını iyileştirmek, bölgesel gelişmişlik

²⁰³ Uludağ, İlhan ve Arıcan, Erişah, a.g.e., ss. 62

farklarını azaltmak iken, 1993 yılına kadar olan süreçte ülke hedeflerin çok uzağında kalmıştır.²⁰⁴

Hükümet, bu olumsuz koşulları aşabilmek amacı ile, kısa vadeli sermaye ithali çözümünü devreye soktu. Böylece ihracata dayalı büyüme modeli yerini ithalata dönük büyümeye bıraktı.²⁰⁵ Bu bağlamda 5 Nisan 1994 yılında hükümet yine ek istikrar kararları aldı. Bu kararlar ile uygulamaya konulan önlemler;²⁰⁶

- Türk Lirası %39 oranında devalüe edilecek,
- Hazine bonosu, tahvil ve repo gelirlerinden elde edilen %5'lik vergi kaldırılacak,
- Döviz kurları serbest bırakılacak,
- Döviz kurları on bankaya ait veriler dikkate alınarak belirlenecek,
- On yıl aradan sonra IMF ile tekrar stand-by anlaşmasına gidilebilecek,
- Hazinesinin Merkez Bankası'ndan alacağı avansa sınırlama getirilecek,
- Avrupa Birliği ile gerçekleştirilecek Gümrük Birliği çerçevesinde AB normlarına uygun, çevreye duyarlı, katma değeri yüksek, uluslararası kaliteye sahip üretim ve yatırımlar desteklenecek.

1 Ocak 1996 yılında Türkiye ve Avrupa Birliği arasında Gümrük Birliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, gümrük birliği üyeleri arasında karşılıklı ticaretin üzerindeki gümrük tarifeleri, kotalar, ithal ve ihraç yasaklarının kaldırılarak bölge içi ticaretin serbestleşmesi ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin uygulandığı bir yapıdır.²⁰⁷ Gümrük Birliği Anlaşmasının Türkiye açısından en önemli avantajı, dış ticaret hacminin genişlemesi olarak görülmüştür.²⁰⁸

²⁰⁴ Tokgöz, Erdinç, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi: 1914 – 2004*, İmaj Yayınevi, Ankara 2004, s. 223

²⁰⁵ Kazgan, Gülten, a.g.e., s. 149

²⁰⁶ Kılıç, Cüneyt, a.g.e., s. 24

²⁰⁷ Seyidoğlu, Halil, a.g.e., ss. 221-222

²⁰⁸ Kılıç, Cüneyt, a.g.e., s. 26

Tablo 3.21: 1990 – 1999 Döneminde Türkiye’nin Dış Ticareti

Yıllar	Ihracat `000\$	Değişim Oranı	İthalat `000\$	Değişim Oranı	Dış Ticaret Dengesi `000\$
1990	12 959 288	11,5	22 302 126	41,2	- 9 342,8
1991	13 593 462	4,9	21 047 014	-5,6	- 7 453,6
1992	14 714 629	8,2	22 871 055	8,7	- 8 156,4
1993	15 345 067	4,3	29 428 370	28,7	- 14 083,3
1994	18 105 872	18,0	23 270 019	-20,9	- 5 164,1
1995	21 637 041	19,5	35 709 011	53,5	- 14 072,0
1996	23 224 465	7,3	43 626 642	22,2	- 20 402,2
1997	26 261 072	13,1	48 558 721	11,3	- 22 297,6
1998	26 973 952	2,7	45 921 392	-5,4	- 18 947,4
1999	26 587 225	-1,4	40 671 272	-11,4	- 14 084,0

Kaynak: TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

Tablo 3.21’de görüldüğü gibi, bir önceki dönem yani 1980 – 1989 dönemi ile 1990’lı yıllar kıyaslandığında, Türkiye’de ihracat artış hızının bir hayli azaldığı görülmektedir. Dış ticaret dengesine bakıldığında ise, istikrar kararlarının alındığı 1994 yılı hariç, dış ticaret açığı giderek büyüyen bir seyir izlemiştir. Söz konusu dönemde 1997 yılında dış ticaret açığı maksimum seviyeye ulaşmıştır. 1997 yılında meydana gelen Uzak Doğu krizi, bu durumu tetiklemiştir. Yaşanan bu kriz neticesinde, normalde %4’lük paya sahip bölge ülkeler ihracatı, bu ülkelerin ekonomilerinde çıkan iç talep yetersizliği nedeni ile Türkiye’nin ihracatının düşmesine yol açmıştır.²⁰⁹

²⁰⁹ Varol, G. Müge, *Cumhuriyet’in 80. Yılında 1923 – 2003 Türk Dış Ticaretinin Kısa Tarihçesi*, Dış Ticaret Dergisi, Yıl:8 Özel Sayı, 2003, s. 162

Tablo 3.22: 1990 – 1999 Dönemi Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat

Yıllar	Tarım (%)	Madencilik (%)	Sanayi (%)	Diğerleri (%)
1990	15,6	2,5	81,1	0,8
1991	17,4	2,1	79,7	0,8
1992	13,1	1,8	84,5	0,7
1993	13,5	1,5	84,4	0,6
1994	11,2	1,5	86,6	0,8
1995	8,5	1,8	89	0,7
1996	9,3	1,6	88,4	0,8
1997	9	1,5	88,8	0,7
1998	8,7	1,3	89,2	0,7
1999	7,7	1,4	90,1	0,7

Kaynak: TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

Tablo 3.22’de 1990 – 1999 yılları arası ekonomik faaliyetlere göre Türkiye’nin ihracatı verilmiştir. Bir önceki dönem ile karşılaştırıldığında, 1989 yılında tarımın toplam ihracat içindeki payı %15,8 iken, 1999 sonunda bu oran %7,7’ye düşmüş, 1989 yılında sanayi kesiminin toplam ihracat içindeki payı %79,9 iken 1999 yılında bu oran %90,1’e yükselmiştir. Bu tablodan anlaşılan, Türkiye tarım ürünlerinde yoğunlaşmış az gelişmiş bir ülke olmaktan çıkıp, artık sanayileşme sürecinde önemli atılımlarda bulunan sanayi malı ihracatçısı bir ülke konumuna gelmiştir.

Tablo 3.23: 1990 – 1999 Dönemi Ekonomik Faaliyetlere Göre İthalat

Yıllar	Yatırım (%)	Tüketim (%)	Hammadde (%)	Diğerleri (%)
1990	18,0	9,4	72,4	0,135
1991	20,3	7,8	71,2	0,581
1992	21,1	7,8	70,8	0,379
1993	24,9	8,5	66,1	0,471
1994	22,3	5,8	71,5	0,429
1995	22,7	6,5	70,6	0,247
1996	23,5	9,2	66,7	0,547
1997	22,9	10,4	66,1	0,575
1998	23,2	10,9	65,1	0,760
1999	21,5	11,9	66,0	0,663

Kaynak: TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

Tablo 3.23’de 1990 – 1999 yılları arası Türkiye’de ithalatın ekonomik grupların sınıflamasına göre ithalat ve toplam içindeki payları verilmiştir. Söz konusu dönem içerisinde ithalat dalgalı bir seyir izlemiş, hammadde ithalatı dönem sonunda düşüş göstermiş, tüketim malları ithalatı ise artış göstermiştir.

Tablo 3.24: 1990 – 1999 Döneminde Dış Ticaretin GSMH’deki Yeri

Yıllar	GSMH Milyon TL	İhracatın GSMH içindeki payı (%)	İthalatın GSMH içindeki payı (%)
1990	84,591,716.90	8,6	14,8
1991	84,887,074.30	9,0	14,0
1992	90,322,516.50	9,2	14,5
1993	97,676,585.70	8,6	16,5
1994	91,733,009.60	14,1	17,6
1995	99,028,241.60	12,7	21,0
1996	106,079,776.00	12,7	23,8
1997	114,874,197.00	13,7	25,2
1998	119,303,117.00	13,1	22,2
1999	112,043,830.00	14,3	22,0

Kaynak: TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

Tablo 3.19’da 1990 – 1999 yılları arası Türkiye’de Gayri Safi Milli Hasıla rakamları ve dış ticaretin GSMH içindeki yeri verilmiştir. Bu dönem Türkiye ekonomisinde büyüme anlamında karşılaşılan en istikrarsız dönemdir. 1990 – 1993 yılları arasında yıllık ortalama %8’lik bir büyüme gösteren ekonomi, 1994 yılında %6,1’lik bir küçülme göstermiştir. Yine 1999 yılında yaşanan 17 Ağustos Marmara Depremi ile Türkiye, hem ekonomik hem sosyal sıkıntıların yaşandığı bir dönem içerisine girmiş ve 1999 yılında GSMH bir önceki yıla göre %6,1’lik bir küçülme göstermiştir.²¹⁰ Genel olarak 1990 – 1999 yılları arasında ekonomi yıllık ortalama %4,4’lük bir büyüme göstermiştir.²¹¹

3.3.3 2000 – 2011 Arası Dönem

1999 yılında yaşanan deprem, yine 1999 yılında IMF ile imzalanan stand-by anlaşmasının kötü koşulları ve Amerika’dan kaynaklanan finansal krizin dünyaya yayılması

²¹⁰ Varol, G. Müge, a.g.e., s. 162

²¹¹ Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005*, İmge kitapevi, Ankara 2005, s. 185

sonucunda 2000 yılında Türkiye tarihinin en büyük krizini yaşamıştır.²¹² Daha bu krizin etkileri sürerken, mali kesimde güvensizliğin artması ve yabancı sermayelerin ülkeden hızla çıkması ile döviz fiyatları ve faizlerin yükselmesi ile 2001 yılında bir kriz daha meydana gelmiştir.²¹³

Tablo 3.25: 2000 – 2001 Yıllarında Türkiye’de GSMH Oranları

Yıllar	GSMH Milyon TL	GSMH Büyüme Hızı (%)
2000	119 144 472	6,3
2001	107 783 063	-9,5

Kaynak: TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

Türkiye, 2000 ve 2001 krizleri etkisi ile ekonomide daralmalar yaşamıştır. Tablo 3.25’de görüldüğü gibi, 2001 yılında GSMH’da %9,5 oranında bir küçülme görülmüştür.

Yaşanan bu olumsuzluklardan dolayı, ekonomiyi düzeltmek için 2001 yılında IMF görüşü doğrultusunda yeni bir anlaşma ve ulusal program hazırlanmıştır. Bu istikrar programının üç aşamada uygulanması kararlaştırılmıştır;²¹⁴

1. Finansal kesimde istikrar sağlanmaya çalışılacak, etkin denetim ve gözetim mekanizmaları oluşturulacak.
2. Dış açıkların giderilmesi ve enflasyonun düşürülmesi için gerekli yasal ve yapısal düzenlemeler yapılacaktır.
3. Yapısal değişimi amaçlayan uygulamalarla büyüme hızı yükseltilecektir.

²¹² Kazgan, Gülten, a.g.e., s. 403

²¹³ Kazgan, Gülten, a.g.e., ss. 406 - 407

²¹⁴ Uludağ, İlhan ve Arıcan, Erişah, a.g.e., ss. 66

Tablo 3.26: 2000 – 2011 Döneminde Türkiye’de GSMH Büyüme Oranları

Yıllar	Gelişme Hızı
2002	6,2
2003	5,3
2004	9,4
2005	8,4
2006	6,9
2007	4,7
2008	0,7
2009	4,8
2010	9,2
2011	8,5

Kaynak: TÜİK, Ulusal Hesaplar, Harcamalar Yöntemiyle GSYİH Gelişme Hızları, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=57

Tablo 3.26’den görüldüğü gibi, Türkiye ekonomisi 2002 – 2007 yılları arasında yüksek büyüme oranlarına ulaşmış fakat kriz zamanlarında bu oranlar düşüş göstermiştir. 2006 yılında enflasyonun yükselmesi ile 2007 – 2009 yılları arasında ekonomi daralma göstermiştir.²¹⁵

2010 yılı, dünya ekonomisine paralel olarak, Türkiye’nin de ekonomisini toparladığı ve bir çok ülkeye göre daha yüksek büyüme hızını yakaladığı bir yıl olmuştur.²¹⁶ 2011 yılında ise yine Türkiye büyümede dünya şampiyonluğuna oynamış, istihdamını en çok arttıran ülke olmuş ve ihracatını %18,5 oranında arttırmıştır.²¹⁷

²¹⁵ Çokgezen, Jale, *1980’den Günümüze Türkiye Ekonomisi: Krizler, Politikalar ve Makroekonomik Dönüşüm*, Beta Yayınları, İstanbul 2010, ss. 212-213

²¹⁶ <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1068494> (12.05.2012)

²¹⁷ http://www.bbc.co.uk/turkce/ekonomi/2011/12/111227_turkey_economy.shtml (12.05.2012)

Tablo 3.27: 2000 – 2011 Döneminde Türkiye’nin Dış Ticareti

Yıllar	İhracat `000\$	Değişim Oranı	İthalat `000\$	Değişim Oranı	Dış Ticaret Dengesi `000\$
2000	27 774 906	4,5	54 502 821	34,0	- 26 727 914
2001	31 334 216	12,8	41 399 083	-24,0	- 10 064 867
2002	36 059 089	15,1	51 553 797	24,5	- 15 494 708
2003	47 252 836	31,0	69 339 692	34,5	- 22 086 856
2004	63 167 153	33,7	97 539 766	40,7	- 34 372 613
2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7	- 43 297 743
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5	- 54 041 498
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8	- 62 790 965
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8	- 69 936 378
2009	102 142 613	-22,6	140 928 421	-30,2	- 38 785 809
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7	- 71 661 113
2011	134 915 252	18,5	240 838 853	29,8	- 105 923 601

Kaynak: TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

Tablo 3.27’den görüldüğü gibi, Türkiye’nin dış ticareti söz konusu dönemde giderek artmakta, fakat kriz yılı olan 2008’in ardından 2009 yılında ithalatta ihracatta düşüş göstermiştir.

Tablo 3.28: 2000 – 2011 Dönemi Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat

Yıllar	Tarım (%)	Sanayi (%)	Madencilik (%)	Diğerleri (%)
2000	6,0	1,4	91,9	0,7
2001	6,3	1,1	92,0	0,6
2002	4,9	1,1	93,5	0,6
2003	4,5	1,0	93,9	0,6
2004	4,2	1,0	94,3	0,5
2005	4,7	1,1	93,7	0,5
2006	4,2	1,3	93,8	0,6
2007	4,6	1,5	94,2	0,6
2008	3,2	1,6	94,8	0,4
2009	4,4	1,6	93,4	0,5
2010	4,5	2,4	92,9	0,6
2011				

Kaynak: TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>

Tablo 3.28’de 2000 – 2011 döneminde Türkiye’nin ekonomik faaliyetlere göre ihracatı verilmiştir. Bir önceki dönem, yani 1990 – 1999 yılları ile rakamlar karşılaştırıldığında, bir önceki dönemde tarım ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı 9 – 7,7 düzeylerinde iken, 2010 yılında bu oran 4,5 düzeyine inmiş, ve yine bir önceki dönemde sanayi mallarının toplam ihracat içerisindeki payı %80lerde iken, 2010 yılında bu oran %93’e yükselmiş ve Türkiye artık sanayileşme sürecinde önemli atılımlarda bulunan sanayi malı ihracatçısı bir ülke konumuna gelmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN HALK CUMHURİYETİ KALKINMA SÜRECİ

4.1 ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN YÜKSELEN EKONOMİK GÜCÜ

Çin, ekonomik büyümesini sürekli arttırarak, dünyanın en kalabalık ülkesi olarak ve son yıllarda ekonomik büyümenin olağanüstü oranları koruyarak dikkatleri üzerine çekmiştir.²¹⁸ İçinde bulunduğumuz dönemde dünya ekonomisin durgunluk gösterdiği dönemlerde Çin’in ortaya koyduğu ekonomik gelişme, birçok literatürde, “uyuyan devin uyanması”, “ejderhanın tırnaklarını bilemesi”, “yeni bir süper gücün doğması” gibi ifadelerle çokça üzerinde durulan bir konu olmaya başlamıştır.²¹⁹

Çin Halk Cumhuriyeti’nin ekonomisini geliştirmesi süreci ortalama 25 yıl gibi kısa bir sürede dünyada hayranlık uyandırıcı bir derecede başarıya ulaşmıştır. Çin, eskiden gözüktüğü siyasal mücadeleye takıntılı, komünist, devrimci bir devletten modern, planlı bir şekilde gelişme gösteren, istikrar sağlamaya çalışan ve uyguladığı ekonomik reformlar sayesinde bir düzen kurmaya çalışan bir devlete dönüşerek, dünyanın en gözde yatırım merkezi ve en büyük üretim üssü konumuna geçmiştir. Şu bir gerçektir ki, dev şirketlerin en büyük müşterisi Çin’de aşırı bir sermaye akışı bulunmaktadır.²²⁰

Çin Halk Cumhuriyeti’nin uygulaya koyduğu reformlar, diğer dünya ülkelerine göre farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklardan birincisi, ülkenin uyguladığı reformların eski rejimin tamamen kaldırılması yolu ile değil, eski rejimin üzerine inşa edilmesidir. İkincisi, diğer kalkınma çabası içerisinde olan ülkelerin reformları ciddi bir ekonomik ya da finansal kriz ile karşı karşıya kaldıklarından zorunlu olarak uygulamaya sokması, buna karşılık ÇHC’nin 1978 yılında uygulamaya koyduğu reformlarını herhangi bir krize karşı değil, halkın

²¹⁸ Horioka, Y. Charles ve Wan, Junmin, *Why Does China Save So Much, China, Asia and the New World Economy*, (Ed) Barry Eichengreen, Charles Wyplosz and Yung Chul Park, Oxford University Press, New York 2008, s. 371

²¹⁹ Kızıltan, Alaattin, *Tek Kutuplu Bir Dünyada Çin Halk Cumhuriyeti’nin Süpergüç Olabilirliği*, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:5 Sayı:1, s. 46

²²⁰ Kemenade, Williem Van, *Çin Hong Kong Tayvan A.Ş. Yeni Bir İmparatorluk*, Sabah Yayınları, İstanbul 1999, s. Önsöz

desteği ile uygulamaya koymuş olmasıdır.²²¹ Ayrıca, Çin'in yüksek nüfusu, kültürel özellikleri, tarihi, uygulanan modelde kendine has özellikler göstermektedir. Bu nedenle uygulanan model, uluslararası literatürde "Çin'e has özellikleri olan sosyalist Pazar ekonomisi" olarak isimlendirilmektedir.²²²

Çin'in ekonomik gelişmesinin tabana yayılması için en önemli faktör olan orta ve uzun vadede istikrarın sağlanması amacı ile uygulamaya konan alt yapı projelerinin, hedeflendiği gibi ekonomik değer yaratacak bir üst yapıya dönüştürülmesi durumunda Çin, dünyanın en güçlü ekonomisi olacaktır.²²³

Son 15 - 20 yıllık dönemde Çin Halk Cumhuriyeti'nin yüksek kalkınma hızı, silahlanmaya verdiği önem, zengin siyasi tarihi, nüfus yoğunluğu, dışarıda yaşayan Çin halkı gibi faktörler göz önüne alındığında Çin'in potansiyel gücü daha da iyi görülmektedir.²²⁴

Satınalma gücü paritesine göre, Çin dünyanın en büyük ikinci ekonomisidir. Herhangi bir ulustan daha hızlı bir şekilde büyüyerek, şu an dünyanın en büyük ekonomisi olan Amerika'yı önümüzdeki 20 yıl içerisinde geçme yolunda ilerlemektedir. Çin ekonomisi, parça parça olmuş bankacılık sistemi, verimsiz hizmet sektörü gibi birtakım ciddi engellerle karşı karşıya olmasına rağmen bu engeller Çin'in ekonomik ilerleyişini durduramamakta, sadece yavaşlatmaktadır.²²⁵

Dünya ekonomi tarihinde çeyrek yüzyıl içinde hiçbir ülke Çin kadar hızlı büyüyememiş, vatandaşlarının yaşam standartlarını bu kadar hızlı yükseltmemiştir. Çin, Soğuk Savaş sonrasında tutucu politikalarını bir yana bırakmış, mevcut kapasitesini ve küreselleşmenin sağladığı imkanları akılcı bir şekilde değerlendirmiştir. Yeni politikalarını başarılı bir şekilde uygulayan Çin, uluslararası ticaret ve yatırımlarda dünya dengelerini temelden etkilemeye başlamıştır.²²⁶

²²¹ Öztürk S, Sözdemir A. ve Gövdere B., *Çin: Washington Uzlaşmasından Beijing Uzlaşmasına*, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 7 Sayı 1, 2006, ss. 7-8

²²² Aslaner, Bekir, T.C. Pekin Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, ÇHC Ticaret ve Yatırım Rehberi, 2002, s. 7

²²³ Topal, Onur, *Çin: 2004'e Damgasını Vuran Ülke*, Hedef Dergisi, Sayı 133, 2005, s. 66

²²⁴ Kutlu, Erol ve Eşkinat Rana, *Dünya Ekonomisi*, Eskişehir Anadolu Üniv. Yayınları, 2002, s. 201

²²⁵ Shenkar, Oded, *Çin Yüzyılı Yükselen Çin Ekonomisi: Küresel Ekonomiye, Güç dengesine ve de İşinize Etkileri*,

Çev: Semih Türkoğlu, Truva Yayınları, İstanbul 2007, ss. 18-19

²²⁶ Sandıklı, Atilla, *Geleceğin Süper Gücü Çin*, Bilge Strateji Dergisi, Cilt:1 Sayı:1, 2009, s. 41

Çin'in göstermiş olduğu hızlı büyümenin sebebi “yeni ekonomik kalkınma stratejisi sayesinde elde edilen büyük bir dış ticaret hacmi” olarak ifade etmek mümkündür. Çin'in bu yeni ticaret ve kalkınma stratejisini, Dünya Bankası şu şekilde tarif etmektedir; daha fazla döviz elde etmeyi hedefleyerek, ihracat artışını sağlamak üzere koşullandırılmış bir merkantilist strateji.”²²⁷

Ünlü iktisatçı Albert Keidel, Çin ekonomisi hakkında “China's Economic Rise – Fact and Fiction” adlı bir makale yayınlamıştır. Çalışmasında Çin'in yükselen ekonomisi üzerinde araştırmalar yapmış ve 2035 yılında Çin'in ABD'nin ekonomik boyutunu yakalayacağını ve yüzyılın ortalarında ise ikiye katlayacağını belirtmiştir. Keidel, 1978 yılından itibaren Çin ekonomisinin iniş – çıkışlarını aşağıdaki tablo ile özetlemiştir.

Tablo 4.1 Çin'in Hızlı ve Yavaş Büyümesinin Sebepleri

Aralık	Büyüme	Nedenler	Ticaret ve İhracat Şekilleri
1978 – 1979	Hızlı	Yatırım dalgalanması, fiyat reformu, Vietnam savaşı	Ticaret açıkları, zayıf ihracat büyümesi
1980 – 1982	Yavaş	Enflasyon ile savaşmak için hükümetin bütçe ve yatırımları kesmesi	Ticaret açığı fazlaya dönüştü, ihracat büyümesi hızlandı
1983 – 1985	Hızlı	Çiftlik arazi reformu, para arzı büyümesi, negatif reel mevduat oranları, kurumsal yatırım dalgalanması	Ticaret açığı büyük ölçüde arttı, ihracat büyümesi yavaşladı, ithalat arttı
1985 – 1986	Yavaş	Aşırı ısınmaya karşı hükümetin kredi mücadelesi, faiz oranlarının enflasyonun üzerinde yükselmesi, bankaların yeni kredileri reddetmesi	Açık büyük ölçüde küçüldü, ihracat arttı, ithalat artışı zayıfladı

²²⁷ Yıldırım, Sinan, *Çin'in Kalkınma Stratejisi ve Global Ekonomiye Entegrasyonu, Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya*, (Ed) Deniz Ülke Arıboğan, Bağlam Yayınları, İstanbul 2001, s. 257

1987 – 1988	Hızlı	Büyüme için eski haline getirmek için aşırı uyarılma, para genişlemesi, fiyat reformları, enflasyon, faiz oranlarının enflasyonun altında seyretmesi	Açık arttı, ihracat büyümesi yavaşladı, ithalat büyümesi orta derece
1988 – 1990	Yavaş	1988'de başlayan anti-enflasyon kredilerine kemer sıkma politikası, 1989 başlarında para arzının düşüşü, toplumsal huzursuzluk	Ticaret fazlası ve ihracat önemli ölçüde genişledi, ithalat büyümesi karışık
1991 – 1996	Hızlı	1989 - 1990 anti enflasyon dönemi sona erdi, 1991 kredi genişlemesi, 1991 yatırımlardaki reel büyümenin %15'e zıplaması, 1991-1992 gıda fiyatlarındaki artış, 1994-1996 kırsal patlama	Ticaret fazlası 1991-1993'de açık oldu, 1994'de fazlanın büyümeye katkısı mütevazı oldu, 1995 - 1996'da GSYİH içindeki ihracat payı geriledi
1997 – 2000	Yavaş	Kırsal tüketimdeki mutlak düşüşler, yüksek faiz oranları ve düşük veya negatif enflasyon, envanter düşüşler, şirket borçlarını ve kötü kredileri kesmek için bankaların yeniden sermayelendirilmesi	Ticaret fazlası ve ihracat 1997'de arttı, ithalat 1997 - 1998 de azaldı, 1997 - 1998 Asya finansal krizinin hiçbir ticari etkisi olmadı
2001 – 2003	Hızlı	Düşük faiz oranları, 2001 banka kredilerindeki artış, 2001 envanter atlama, DTÖ üyeliğinin yatırım teşviği, 2000'den 2003'e reel yatırım artış hızının %5'den %17'ye yükselmesi	Ticaret fazlası 2001'de sıfır oldu, GSYİH içindeki ihracat payı azaldı, 2001- 2003 arası fazlanın GSYİH içindeki payı çok azdı, 2002 - 2003'de montaj ve işleme sanayide hem ithalat hem ihracat büyümesi hızlıydı

2004 – 2005	Durgun	Hükümetin soğutma politikası ile yurtiçi talepteki reel büyümenin %10'dan %8' olması, yatırım oranının %17'den %9'a düşmesi, tahıl fiyat ayarlamalarının kırsal tüketim büyümesini arttırması	Ticaret fazlası ile yatırım ithalatı önemli ölçüde yavaşladı, hızlı ihracat büyümesi biraz değişti, 2005 ticaret fazlası 2,5 puanlık katlı ile büyüme hızını %10,4 yaptı.
2006 – 2007	Hızlı	Kontrollü enflasyon, yurtiçi talepteki reel büyüme %10'a geri yükseldi, toplam ekonomik büyüme içerisindeki ticaret fazlası %2,6'dan %11,9'a yükseldi, iç illerde çok sayıda küçük ticaret ile çift haneli büyüme	Ticaret fazlası %35 - 40 büyüdü.

Kaynak: Keidel, Albert, *China's Economic Rise – Fact and Fiction*,

http://www.carnegieendowment.org/files/pb61_keidel_final.pdf, s. 3 (10.06.2012)

Hızlı ekonomik büyümesini devam ettirebilmek için Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) katılma konusunda bir hayli istekli olan Çin, bu amacı doğrultusunda 1990'lı yılların başından itibaren tarifelerin seviyesini düşürmeye başlamış ve tarife dışı engelleri de büyük ölçüde azaltmaya başlamıştır. Tarifelerde yapılan bu indirimlerin yanında Çin'in DTÖ'ne taahhütleri arasında ithal kotaları, ithalat lisansları ve diğer tarife dışı engellerin kaldırılması, hizmet sektörünün yabancılara açılması, fikri mülkiyet haklarının korunması gibi konularda DTÖ kurallarına uyulması ve tarım ürünleri ticaretinde engellerin kaldırılması bulunmaktadır.²²⁸ DTÖ sonrası Çin ekonomisi beklenenden de hızlı bir büyüme sürecine girmiş, bu üyelik Çin'in dünya ticareti içindeki payını arttırmıştır.²²⁹

²²⁸ Çakmak, A. Özge, *Çin'in Dünya Ekonomisi ile Bütünleşme Süreci ve Türk Sanayisi Açısından Bir Değerlendirme*, Süleyman Demirel Ün. İİBF Dergisi, Cilt:13 Sayı:1, 2008, s. 256

²²⁹ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, *DTÖ Üyeliği Sonrası ÇHC Ekonomisi ve Ticaretinde Gelişmeler*, Mayıs 2004, s.13

4.2 ÇİN HALK CUMHURİYETİ EKONOMİSİNİN TARİHSEL SÜRECİ

4.2.1 Çin 'in 1978 Öncesi Ekonomik Durumu

Çin Halk Cumhuriyeti yaklaşık 1,5 milyar (1,338,612,968) nüfusu ile günümüzde dünyanın en kalabalık ülkesidir.²³⁰ Bu ülkenin coğrafi yapısı, kültürel farklılığı, uzun tarihi ve yaşadığı ekonomik değişimler bakımından ilgi çekici bir konuma gelmiştir.²³¹

Çin Halk Cumhuriyeti'nde 1911 yılında hanedanlık sistemi sona ermiştir. 1921 yılında kurulan Çin Komünist Partisi, Milliyetçi Çin ile işbirliği yapmış, beraber Japonya'ya karşı savaş açmışlardır. Japonya'nın teslim olmasının ardından Komünist Parti, Milliyetçi Çin'e karşı da savaş açmış, Milliyetçi Çin'i devirerek, yönetimi kendisi devralmıştır.

1 Ekim 1949 yılında Pekin'de Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edilmiştir.²³² Aynı yıl, Mao Zedong'un yönetimi ele alması ile sosyalist yapıli bir sistem başlamıştır. Mao Zedong, 1930'lardan ölümüne dek ülke ve parti yönetiminde tek başına denilecek kadar söz sahibi olmuştur.²³³

1978 Çin Reformundan önce, bu ülke ağır sanayiye dayanan bir ekonomik model benimsemiştir. Ekonomi, büyük oranda devlet müdahalesi ile yönetilmekte, ticari ve sanayi kuruluşlarının tamamı devletin himayesinde bulunmaktaydı. İç üretim, arz-talep ilişkisine göre değil, hükümetin belirlemiş olduğu oranda gerçekleştiriliyordu. Yapılan ihracatların bedelleri, hammaddelerin ithalatının bedellerini karşılamak amacı ile kullanılıyordu. Ekonominin tamamen devlet müdahalesinde olması, üretimde kullanılan girdilerin, üretici firmaların sermaye yapılarının, üretim yapılan malların satış fiyatlarının hükümet tarafından belirlenmesi ile sonuçlanmıştır.²³⁴ Kimi firmalar bu düzen sırasında fiyat-maliyet optimizasyonunu tutturamayarak zaman zaman zarara uğramışlardır. Fakat hükümet, zarara uğrayan firmaların zararlarını karşılamış, kimi zamanlarda ise firmalara direk olarak el

²³⁰ Vikipedi, http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87in_Halk_Cumhuriyeti (18.02.2012)

²³¹ Şimşek, Mevlüdiye, *Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi , Sayı:26, 2006, s. 2

²³² Bilgin, Hasan, *Stratejik Açidan Çin*, Usak Yayınları, Ankara 2010, s. 62

²³³ Celil, A. Reşit, *Çin'de Ekonomik Kalkınma Girişimleri ve Ekonomik Reformlar*, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt:3 Sayı:1, s. 265

²³⁴ Tatlıdil Rezan ve Ventura, Ketİ, *Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Dünya Ticaret Örgütü Bağlamında Türkiye-ÇHC İlişkilerinin Geliştirilmesinde Alınması Gereken Tedbirler*, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı:6, 2005, s. 38

koymuştur. Bu el koyulan firmalar üzerinden kazanılan karlar ise yine devlet tarafından ekonomiye aktarılmıştır.²³⁵

1949 yılı öncesi yarı sömürge yarı bağımsız olan bu ülke, 1949 yılında Mao Zedong'un yönetimi ele alması ile sosyalist yapıli bir sistem başlamıştır. Mao, 1 Ekim 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurulduğu ilan etmiş ve ülke yeni bir döneme geçiş yapmıştır.

1950'lerden itibaren Çin Halk Cumhuriyeti, planlı bir sistem ile ekonomisini devam ettirmiştir. Beş yıllık kalkınma planları hazırlayarak, Toprak Reformunu gerçekleştirmiştir. Daha sonra 1952 yılında Tarım Kooperatifleri, 1958 yılında ise Halk Komunileri kurmuştur.²³⁶ Yine 1958 yılında Büyük Atılım hareketi ile Çin'i bir gecede sanayi toplumu düzeyine getirmeye teşebbüs etmiş, bu hareketi ile 900 milyon köylü devlete ait olan çiftliklere zorla gönderilmiştir. Ülkedeki tüm hurdalar, çelik üretmek amacı ile çeliğe çevrilmiştir. Fakat bu atılımın ve uygulamaların sonucunda 1959 yılı Çin Kıtılığı olarak geçmiş ve yaklaşık 40 milyon insan açlıktan hayatlarını yitirmişlerdir.²³⁷

Mao, kaybetme noktasına geldiği iktidarlığını sürdürebilmek amacı ile 1966 yılının Mayısında "Kültür Devrimi"ni uygulamaya koymuştur. Bu devrimin ana temeli, tek tip insan ütopyasını gerçekleştirmektir. (*Mao Zedung Düşüncesi - MZD)

Bu dönem ülkede büyük karışıklıklara ve saldırılara yol açmıştır. Üniversiteler yıllarca kapalı kalmış, Kültür Devriminin yürütücüsü olan Kızıl Muhafızlar saldırılarını arttırmış, büyük çatışmalar yaşanmış ve bu süreç bir çok can kaybı ile Ekim 1976'ya kadar devam etmiştir. Aynı zamanda bu dönem, ülke ekonomisinde ciddi hasarlara yol açmıştır. Bu harekette pek çok insanların mal varlıklarına el konulmuş, el konan kişisel servetler daha sonra başkaları tarafından sahiplenilmiş²³⁸ ve bu dönem başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Tüm bu iniş çıkışlara rağmen, rakamlara bakıldığında, Çin Halk Cumhuriyeti 1978 öncesi yıllık ortalama %6 büyüme göstermiştir.²³⁹

²³⁵ Çakıroğlu, Deniz, *Çin Halk Cumhuriyeti*, İgeme Araştırma ve Geliştirme Başkanlığı, İstanbul 1996, s. 2

²³⁶ Altuğ, Yılmaz, *Çin Sorunu*, Otağ Yayınları, İstanbul 1977, s. 195

²³⁷ Gülboy, Burak, *Çin'in Gölgesinde Uzak Doğu Asya*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2001, ss. 23-24

²³⁸ Bilgin, Hasan, a.g.e, s. 75

²³⁹ Celil, A. Reşit, a.g.e., s. 2

* Adeta putlaştırılmaya varan yani halka benimsetilen; insanı, toplumu, doğayı dönüşüme uğratan; insanları kendi sistemine göre varoluşları hakkında bilgilendiren bir düşünce tarzı.

4.2.2 Çin'in 1978 – 1988 Arası Ekonomik Durumu

1976 yılında Mao'nun yaşamını yitirmesi ve Kültür Devrimi'nin sona ermesi ile birlikte iktidara Deng Xioaping gelmiştir. Mao zamanında komünist bir rejimle tarıma dayalı ekonomi yürüten Çin, 40 milyon kişinin ölümü ile sonuçlanan bir kıtlık dönemine girmiş ve kendini dünya ticaretinden soyutlamıştır.²⁴⁰ Çin, daha sonralarda ileri sanayi devleti düzenine geçerek bir çok sanayi ülkesinin teknolojilerini geride bırakmaktadır. 1978 yılında iktidara gelen Deng Xiaoping, tarım komünleri, materyal denge planlaması, sadece iç üretimdeki boşlukları doldurmak için yapılan dış ticaret ve fiyat kontrolü gibi temeller üzerine kurulu ekonomi politikalarını reddetmiş,²⁴¹ uyguladığı “siyah ve beyaz kedi” * teorisi, ülkenin iktisat politikasının temelini oluşturmuştur.²⁴²

Bu zaman kadar kapalı bir ekonomi yürüten Çin Halk Cumhuriyeti, uzun kalkınma planları ile ekonominin yönlendirilmesinin kıtlıkların önüne geçemediğini görünce, yeni iktidar liberalleşme politikalarına önem vermiştir. Çin halkı ise söz konusu reform ve değişikliklere büyük oranda destek vermiştir.

İktidara gelen Deng Xioping'in 1978'de uygulamaya koyduğu reformların başlıca nedenleri, Mao kültür devrimine karşı halkın desteğinin giderek zayıflaması, uzun yıllara dayalı planlı ekonomi uygulamasının Çin'deki kıtlıkların önüne geçememesi, diğer Uzak Doğu Ülkelerinin (Tayvan, Hong Kong, Singapur, Güney Kore) uyguladıkları piyasa ekonomisinin iyi sonuçlar vermesi şeklinde özetlenebilir.²⁴³

1978 yılında başlayan Çin Reformu'nun temeli, ekonominin dışa açılması ve fiyatların devlet tarafından değil, arz-talep yöntemi ile belirlenmesi idi. Yani devletin

²⁴⁰ Polat, Gözde, *Çin Halk Cumhuriyeti'nin WTO Üyeliği ve Türkiye Ekonomisine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 4

²⁴¹ Öğütçü, Mehmet, Yükselen Asya, İmge Kitapevi, İstanbul 1998, s. 68

* *Eğer kedi fareyi yakalayabiliyorsa iyi bir kedidir. Siyah veya beyaz renkte olması önemli değildir.*

²⁴² Karaca, R. Kutay, *Güç Olma Stratejisi Çin: Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Çin İlişkileri*, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul 2008, ss. 35-36

²⁴³ Gökdemir, L. Ve Mor, G. *Dirijistik Çin Modeli ve Türkiye Çin Ekonomik İlişkileri*, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı: 43, 2006 s. 53

ekonomiye müdahale oranı değişecek, sanayi ve ticari tüm işletmelerin devlet himayesinde bulunması konularında yeniliklere gidilecektir.²⁴⁴

Söz konusu reformun başlamasından itibaren 10 yıl içinde özel ve yabancı sermayeli işletmelerin sayısı yaklaşık %10 oranında büyümüştür. Bu reformlardan önce firmaların kendi söz hakları bulunmazken ve gerekli olan hammadde, sermaye, işgücü gibi tüm faktörlere devlet tarafından karar verilirken, uygulanan reformlarla beraber işletmelerin daha çok söz sahibi olmasına imkan verilmiştir.

1980'li yıllarda ülkede piyasa ekonomisine ilişkin bazı düzenlemeler yapılmıştır. Özel olarak bir fiyatlandırma sistemi oluşturulmuş, piyasadaki malların bazılarında fiyatlar kontrol edilirken bazılarında ise malların fiyatlarının serbest piyasa koşullarınca belirlenmesine olanak verilmiştir.²⁴⁵

Söz konusu dönemde, dış ticaret alanında da belli reformlara gidilmiştir. Bu reformun temelinde dış ticaret firmalarının bağımsızlığını arttırmak ve kaynak dağılımını piyasaya bırakmak bulunuyordu. Uygulanan bu reform kısa sürece olumlu sonuçlar vermiş, ihracata dayalı özel işletme sayıları artmış ve bununla paralel olarak ülkeye yabancı sermaye girişi de artmaya başlamıştır.

Bu dönemdeki reformların odak noktası, tarım kesimi olmuştur. Tarımdaki verimliliğin artırılması ve ihracatta birincil mallara önem verilmesi (petrol), bu dönemdeki büyümenin ana temelidir.²⁴⁶ Tarım reformu ile birlikte 1978-1984 yılları arasında tarımsal üretim ve karlılık artış göstermiştir, kırsal kesimde reel gelir %50 oranında artış göstermiştir.²⁴⁷

1978 yılında toplanan Çin Milli Kongresi, 1978 yılından 1985 yılına kadar gerçekleştirilecek Dört Modernizasyon Programı'nı uygulamaya koymuşlardır. Bu program ile; tarım, sanayi, bilim&teknoloji ve savunma alanlarının 1985 yılına kadar çağdaş koşullara kavuşturulması ön görülmüştür.

²⁴⁴ Karaca, R. Kutay, *Dünyadaki Yeni Güç Çin: Tek Kutuptan Çift Kutuba*, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 34

²⁴⁵ Çakıroğlu, Deniz, a.g.e., ss. 2-3

²⁴⁶ Saray, M. Ozan ve Gökdemir, Levent, *Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978 – 2005)*, joy.yasar.edu.tr/makale/.../04_saray_gokdemir.pdf , s. 664

²⁴⁷ Şimsek, Mevlüdiye, a.g.e., ss. 3-4

1985 yılında, reformların odağı bu kez kamu işletmelerinin modernizasyonu olmuştur. Bu dönemdeki büyümenin temelinde, kırsal alandaki işletmeler ve emek-yoğun üretilen imalat ürünlerine dayalı yapılanma vardır. Ayrıca kaynak dağılımındaki etkinlik, yani üretim faktörlerinin verimsiz alanlardan verimli alanlara kaydırılması da büyümede anahtar rol oynamıştır.²⁴⁸

Tablo 4.2: Çin Halk Cumhuriyeti Yıllık Ortalama Büyüme, GSYİH ve Kişi Başına Gelir Oranları 1979 – 1988

Yıllar	Ortalama Yıllık Büyüme (%)	GSYİH	Kişi Başı GSYİH (US \$)
1979	7,6		
1980	7,8	7,91	250.871
1981	5,2	5,2	284.705
1982	9,1	9,1	324.433
1983	10,9	10,9	369.107
1984	15,2	15,2	435.481
1985	13,5	13,5	502.046
1986	8,8	8,8	549.7
1987	11,6	11,6	620.916
1988	11,3	11,3	703.706

Kaynak: IMF, World Economic Outlook Database,

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/weoselgr.aspx>, Pekin Ticaret Müşavirliği, Dünya Bankası, <http://www.chinability.com/GDP.htm>, The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html>; Indexmundi, China GDP – Real Growth Rate, http://www.indexmundi.com/china/gdp_real_growth_rate.html (05.05.2012)

Tablo 4.2’de Çin Halk Cumhuriyeti’nin yıllar itibari ile ortalama büyüme oranları ve GSYİH ve IMF’nin satınalma gücü paritesine göre hesapladığı kişi başına düşen GSYİH oranları verilmiştir. Tablo incelendiğinde görülmektedir ki, 1978 reformlarının ekonominin

²⁴⁸ Saray, M. Ozan ve Gökdemir, Levent, a.g.e., ss. 664 - 665

büyümesi üzerinde olumlu etkileri olmuş, ülke hiç de küçümsenemeyecek bir oranda büyüme yakalamış, kişi başına düşen gelir ise her yıl artış göstermiştir.

Çin'in GSYİH rakamları incelendiğinde, kişi başına düşen gelirin gelişmiş ülkelere göre çok alt seviyelerde seyretmesi ülke ekonomisinin büyüklüğü hakkında yanıltıcı sonuçlara itebilir. Çin'de gelişmiş ülkelere kıyasla fiyatların çok alt seviyede olması tabloyu bu şekilde çıkarmaktadır.

Tablo 4.3: ÇHC Dönemler İtibariyle İthalat İhracat Rakamları

Yıllar	İhracat (000 US\$)	İthalat (000 US\$)	Toplam (000 US\$)
1978	9,75	10,89	20,64
1980	18,12	20,02	38,14
1985	27,35	42,25	69,6

Kaynak: China Statistical Yearbook 2011, Foreign Trade and Economic Cooperation, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2011/indexeh.htm>

Tablo 4.3'de Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1978, 1980 ve 1985 dönemlerinde ithalat ve ihracat rakamları verilmiştir. Verilerin yıllık olmaması, Çin Halk Cumhuriyeti dış ticaret verilerinin 1992 yılından itibaren yıllık ve çeyreklik olarak yayınlanmasından kaynaklanmaktadır. Tablodan görüldüğü gibi ÇHC'nin dış ticareti reformların başladığı 1978 senesinde 20 milyar dolarken, 1985 sonunda yani 7 yıllık bir sürede ülke dış ticaretini 3'e katlamıştır.

Tablo 4.4: ÇHC Dönemler İtibariyle GSMH'nin sektörel payları

	1970	1980
Tarım	42,2	25,6
Sanayi	44,6	51,7
Hizmet	13,2	22,7
Toplam	100	100

Kaynak: Central Intelligence Agency, The World Factbook, Economy: China, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html>

Tablo 4.4’da Çin Halk Cumhuriyeti’nin GSMH’nın sektörler itibariyle payları 1970 ve 1980 yılları olarak 10 yıllık dönemler içerisinde verilmiştir. Görüldüğü gibi 1970 yılında GSMH’da tarımın payı %42,2 iken reformların başladığı 1978 yılından iki yıl sonra 1980 yılında bu oran %25,6’ya düşmüş, sanayinin payı ise %44,6 dan %51,7’ye yükselmiştir.

4.2.3 Çin’in 1989 – 2001 Arası Ekonomik Durumu (Kriz Dönemleri)

1988 yılında ülkede meydana gelen ekonomik bozulma ile beraber 1989 – 1993 yılları arasında ekonomi gerileme göstermiştir. Bu çerçevede 1992 yılında ülkede Sosyalist Piyasa Ekonomisi kurulması kararlaştırılmıştır.²⁴⁹

Bu dönemde, ekonomide rekabet unsurunun temel alınması durumunda büyümenin gerçekleşeceği fikrinin ortaya atılmasıyla beraber, ekonomide bu konu ile ilgili bir takım önlemler alınmıştır;²⁵⁰

- Tüm ülke için tek bir program yerine, her coğrafi bölge ve ekonomik sektör için kendi koşullarına uygun programlar hazırlamak
- İkili fiyatlandırma sistemi oluşturmak
- Tüm fiyatların piyasa koşullarına göre serbestçe belirlenmesi
- Kamu kökenli işletmeleri finanse etmek ve artı değeri vergilendirmek amacı ile bir bankacılık sistemi kurulması

1992 – 1996 yıllarını kapsayan dönemde, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ihracat sanayinde ve ekonomik büyümede itici bir güç olmuştur. 1978 yılında başlayan reformlarla birlikte, dışa açılma ve planlı ekonomiden aşamalı olarak piyasa ekonomisine geçilmiştir.²⁵¹

1997 yılında bütün dünyayı etkisi altına alan bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Bu kriz döneminde, büyümede mutlak bir düşüş ve buna bağlı olarak fiyatlarda durgunluk yaşanmıştır. Büyümedeki düşüşün en temel sebebi, verimsizlik ve teknoloji başarısızlığıdır.

²⁴⁹ Şimşek, Mevlüdiye, a.g.e., s. 3

²⁵⁰ Arısoy, Ebru, Bayar, Güzin ve Soranlar Burak, *Asya’nın Devi: Çin Halk Cumhuriyeti*, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 32, Temmuz 2004

²⁵¹ Karaca, R. Kutay, a.g.e., s. 41

Kredilerin büyük ve geri dönmeyen miktarlara ulaşması sonucunda bankalar zor durumda kalmışlardır. Ekonomik büyüme hızının yavaşlamasıyla, işletmelerin borçlarını geri ödeyememeleri, buna karşılık da bankaların yeni krediler sağlamayı reddetmesiyle beraber işletmeler iflasla karşı karşıya kalmışlardır.²⁵²

Bu kriz süresince tüm Avrupa'nın baskısına rağmen Çin kendi parasını devalüe etmeyi reddetmiştir. Çünkü eğer parasını devalüe ederse bu durumda bankacılık alanının krize girebileceğini düşünmüş ve bu riske girmek istememiştir. Çin, diğer ülkelerden aldığı yardımlar ve borçlar sayesinde krizi hafif bir şekilde atlatmayı başaramamıştır. Bu durum, çevre Asya ülkelerinin de krizi hafif bir şekilde atlattıklarına yardımcı olmuştur.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin ASEAN (Association of Southeast Asian Nations - Güneydoğu Asya Uluslar Birliği) ülkeleri (Filipinler, Malezya, Tayland, Endonezya ve Singapur, Brunei Darussalam, Vietnam, Lao PDR, Birmanya, Kamboçya) ile olan toprak anlaşmazlığı bu kriz sonrasında sona ermiştir. Çin, bu toprak anlaşmazlığını gidermek için güç kullanmayacağına söz vermiş, durumu ortak çözüm mekanizması çözeceğini taahhüt ederek, ASEAN ülkeleri haricinde Dostluk ve İşbirliği anlaşmasını imzalayan tek ülke olmuştur. Bu durum, daha sonra Çin ve ASEAN ülkeleri arasında serbest ticaret bölgesini oluşturmaya yardımcı olmuştur. Böylece Çin Halk Cumhuriyeti artık bölgede iktisadi güç olarak kabul edilmiştir.²⁵³

1997 yılında gerçekleşen 15. Parti Kongresinde devlet işletmelerinin kısmen özelleştirilmesi konusu ele alınmıştır. Bu amaç kapsamında sanayide yeniden yapılanma için uygulanacak esaslar belirlenmiştir. Bu esasları belirlemede rol oynayacak kişiler olarak eskiden makine, elektrik, otomotiv gibi sektörlerde üst düzeyde görev alan kişiler parti yönetimine alınmışlardır.

²⁵² Pingyao, Lai, *China's Economic Growth: New Trends and Implications*, <http://dspace.cigilibrary.org/jspui/bitstream/123456789/21908/1/Chinas%20Economic%20Growth%20New%20Trends%20and%20Implications.pdf?1>, ss. 11-12 (10.06.2012)

²⁵³ Karaca, R. Kutay, a.g.e., s. 41

1997 yılında ÷lkedeki bakanlık sayısı kırk iken, 1998 yılında başlangıç veren yeni reformlarla beraber bakanlık sayısı yirmisekize indirilmiştir. Bu yirmisekiz bakandan sekiz tanesi ekonomi alanıyla ilgilenmişlerdir.²⁵⁴

1998 yılının Mart ayında toplanan Halk Kongresi'nde tümü devletleştirilmiş olan işletmelerin özelleştirilmesi konusunda büyük kararlar verilmiştir. Bu Kongre'de alınan karara göre 1996 yılında bir bütün olarak zarar eden KİT'lerden verimsiz ve küçük olanları özelleştirilecek, büyük olanlar ise ekonomideki ağırlıklarına bağılı olarak devletin idaresinde kalmaya devam edeceklerdir. (Büyük olanı tut, küçüğü bırak stratejisi)²⁵⁵ Toplam 118.000 devlet işletmesinin ekonomik yönden büyük önem taşıyan 880 işletmenin devlet mülkiyetinde kalacak ya da hisselerin çoğunluğu devlete ait olacak, stratejik bakımdan diğere şirketler kadar büyük önem taşımayan 102.300 şirket ise birleştirilerek Limited şirketine dönüştürüleceklerdir. Bu kararlar birlikte, reformların başlamadan önceki 1978 yılında devletin firmalarda olan payı %78 iken, yapılan reformlarla birlikte 1998 yılında bu oran %26 olmuştur. Üstelik bu reformlar, mülkiyet hakkı getirilmesi, ticari banka yasası değiştirilmesi, KOBİ'lerin yeniden yapılandırılması, küçük ölçekli kuruluşların birleşmeleri için %23 vergi indirimi uygulanması ve ithalattan alınacak olan vergi oranının düşürülmesi ile desteklenmiştir. ²⁵⁶ Uygulanan bu reformlar sayesinde, Çin Halk Cumhuriyeti komünist, tamamıyla devlete bağımlı durumunu, yatırım yapabilecek, dışa açılacak, modern bir hale getirmiştir.

Çin, Asya krizinin olumsuz etkilerini azaltmanın yolunu, dünyaya daha fazla açılmak olarak tarif etmiştir. 2001 yılında Çin, Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur. Bu üyelikle ekonomisini belki de ilk kez bu kadar uluslar arası piyasa koşullarına açmış, “açık kapı” politikasını ilk kez bu ölçüde gerçekleştirmiştir.²⁵⁷

²⁵⁴ Karaca, R. Kutay, a.g.e., s. 37

²⁵⁵ Saray, M. Ozan ve Gökdemir, Levent, a.g.e., s. 666

²⁵⁶ Karaca, R. Kutay, a.g.e., ss. 37-38

²⁵⁷ Güler, E. Zeynep, *Çin Dış Politikası; Değişim ve Süreklilik, Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya*: Deniz Ülke Arıboğan (Ed.), Bağlam Yayınları, İstanbul 2001, s.296

Tablo 4.5: Çin Halk Cumhuriyeti Yıllık Ortalama Büyüme ve GSYİH Oranları 1989 – 2001

Yıllar	Ortalama Yıllık Büyüme (%)	GSYİH
1989	4,1	4,100
1990	3,8	3,800
1991	9,3	9,200
1992	14,2	14,200
1993	13,5	14,000
1994	12,7	13,100
1995	10,5	10,933
1996	9,7	9,997
1997	8,8	9,298
1998	7,8	7,798
1999	7,1	7,598
2000	7,8	8,398
2001	7,3	8,290

Kaynak: IMF, Pekin Ticaret Müşavirliği, Dünya Bankası,
<http://www.chinability.com/GDP.htm>, The World Factbook,
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html>; Indexmundi,
China GDP – Real Growth Rate,
(http://www.indexmundi.com/china/gdp_real_growth_rate.html) (05.05.2012)

1989-1990 yıllarında yaşanan ekonomik ve politik karmaşalardan dolayı ekonomide bir dalgalanma meydana gelmiş, tüketimdeki artışın da etkisi ile büyüme oranı önceki dönemlere göre daralma göstermiştir. 1994 yılından sonra ise ekonominin daralma sürecine girmesi yatırımlardan kaynaklanmıştır.²⁵⁸ Ekonominin daralma sürecine girmesi ile beraber işletmeler borçlarını ödemekte zorlanmış, buna karşılık bankalar ödeme sürelerini uzatmayı ve yeni borç (kredi) vermeyi reddetmiş, bunun sonucunda çoğu işletme iflas ile karşı karşıya

²⁵⁸ Yılmaz, Rasim ve Koyuncu, Cüneyt, *Çin: Dragon Ekonomisinin Önlenemeyen Yükselişi*, Ekin Kitapevi, Bursa 2005, ss. 17-18

kalmıştır. Ayrıca Çin'in teknoloji bakımından yetersiz olması, bu açığı kapatma amacı ile ülkeye doğrudan yabancı sermayeyi çekmeye yöneltmiş, bu da ülkede kapasite fazlasının oluşmasına neden olmuştur. Bu da yine büyüme hızının düşmesine sebep olmuştur.

Tablo 4.5'de de görüldüğü gibi GSYİH, ekonomide dalgalanma dönemlerine paralellik göstererek dalgalı bir seyir izlemektedir. 1988'de 11,300 olan GSYİH, 1989 yılında meydana gelen ekonomik ve politik karmaşalara paralellik göstererek 1989 yılında 4,100'e inmiş, 1994 yılında meydana gelen ekonomik sıkıntılar ile yine düşük göstermeye devam etmiştir.

Tablo 4.6: ÇHC Dönemler İtibariyle İthalat İhracat Rakamları (1990 – 2001)

Yıllar	İhracat (000 US\$)	İthalat (000 US\$)	Toplam (000 US\$)
1990	62,09	53,35	115,44
1991	71,91	63,79	135,7
1992	84,94	80,59	165,53
1993	91,74	103,96	195,7
1994	121,01	115,61	236,62
1995	148,78	132,08	280,86
1996	151,05	138,83	289,88
1997	182,79	142,37	325,16
1998	183,71	140,24	323,95
1999	194,93	165,7	360,63
2000	249,2	225,09	474,29
2001	266,1	243,55	509,65

Kaynak: China Statistical Yearbook 2011, Foreign Trade and Economic

Cooperation, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/nds/2011/indexeh.htm>

Tablo 4.6'da ÇHC'nin 1990 – 2001 yılları arasında ithalat ve ihracat rakamları verilmiştir. Görüldüğü gibi, ekonomide 1989 ve 1994 yıllarında yaşanan daralmaların etkisiyle dış ticaret çok yavaş bir şekilde ilerleme kaydetmiştir.

Tablo 4.7: ÇHC Dönemler İtibariyle GSMH'nın sektörel payları

	1991	2000
Tarım	11,8	11,9
Sanayi	75,9	64,0
Hizmet	12,3	24,1
Toplam	100	100

Kaynak: Central Intelligence Agency, The World Factbook, Economy: China,

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html>

Tablo 4.7'de ÇHC'nde 1991 ve 2000 dönemlerinde GSMH'nın sektörel payları verilmiştir. Görüldüğü gibi 1989 ve 1994 yıllarında ekonomide yaşanan daralmalardan dolayı, sanayinin GSMH içerisindeki payı düşüş göstermiştir.

4.2.4 Çin'in 2002 – 2011 Arası Ekonomik Durumu

2002 yılından itibaren Çin Halk Cumhuriyeti ekonomisi, yeni bir büyüme sürecine girmiştir. Bu büyüme sürecinin itici gücü olarak, Çin mallarına artan büyük talep ve ülke içi yatırımların büyümesi gösterilebilir.²⁵⁹

2004 yılına gelindiğinde, dünya ekonomisi, son üç yılın en büyük ortalaması ile %5,1 büyüme gösterirken, Çin %9,5 oranında büyümüştür. Yine 2005 yılında dünya ekonomisi yaklaşık %5 oranında büyürken, Çin %9,3 oranında büyümeyi başarmıştır. Yatırımlardaki artışlar ise %3'lere çıkmıştır. Bu başarının ardından Çin'in ekonomik gelişmesi artarak devam etmiştir.²⁶⁰

2003 - 2008 yılları arası 5 yıllık süre içinde dünya ekonomisinin büyümesinde Çin %20'lik payıyla başı çekmiştir. Demir-çelikte dünya üretiminin yarısını gerçekleştiren Çin, motorlu taşıt üretiminde de 2009 yılında bir önceki yıla göre üretimini %48 oranında arttırarak 13.790.000 motorlu taşıtla dünyada ilk sırayı almıştır. 2008'de 266 milyar dolarlık ticaret fazlasına sahip olan Çin'in bu fazlası ekonomik krizin etkileriyle beraber 2009 yılında

²⁵⁹ Yücel, Fatih, *Kıta Çin'i: Asya Ejderi'nin Sancıları*, Adana Ticaret Odası Dergisi, 1999, s. 2

²⁶⁰ Jimenez, Viviana, *World Economic Growth Fastest in Nearly Three Decades*, http://www.earth-policy.org/indicators/C53/economic_growth_2005 (05.05.2012)

196 milyar dolara düşmüş, ancak 1 trilyon dolarlık ihracat kapasitesi kriz koşullarında bir mucize olarak yorumlanmıştır. Çin'deki yatırımcılar dünyanın geri kalanında yaşanan büyük krize karşı karlarını büyük oranda muhafaza etmişlerdir.²⁶¹

Çin hükümeti, Mart 2011'de 12. Kalkınma planını devreye sokmuştur. Bu planla beraber gelecekte ekonomik reformlara devam edileceği ve ekonominin ihracata daha az bağımlı hale gelmesi için iç tüketimi artırma gerekliliğine vurgu yapılmıştır.²⁶²

Günümüzde Çin, uluslar arası ekonominin en çok tartışılan ve konuşulan ülkelerin biri haline gelmiştir. Bunun sebebi, 25 yıl gibi kısa bir sürede gösterdiği hayranlık uyandıran olağanüstü büyüme hızıdır. Bu büyüme hızının sebebini ise yeni uygulanan bir ekonomik strateji ile elde edilen ticaret hacmi olarak açıklanabilir.²⁶³

Çin Halk Cumhuriyeti'nin en önemli avantajı ülkedeki iş gücünün çok ucuz olmasıdır. Çin Halk Cumhuriyeti'nde ortalama bir işçinin ücreti Hong Kong'un beşte birine, Japonya'nın ise ancak otuzda ya da kırkta birine denk düşmektedir.²⁶⁴ Bu durum üretim maliyetlerini düşürmekte ve uluslar arası rekabette Çin'i ön plana koymaktadır. Yabancı yatırımların Çin'e gitmesindeki en temel faktörde budur. Yatırım sahipleri hem Çin'deki ucuz iş gücünden hem de büyük Pazar potansiyelinden yararlanarak herhangi bir ek yatırıma gitmeden yüksek kar elde edebileceklerdir.

²⁶¹ Eren, Ferit, *21. Yüzyılın Yükselen Gücü Çin – II*, <http://www.bolsevik.org/1309.htm> (05.05.2012)

²⁶² Central Intelligence Agency, *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html> (05.05.2012)

²⁶³ Karaca, R. Kutay, *Dünyadaki Yeni Güç Çin: Tek Kutuptan Çift Kutuba*, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul 2005, ss. 50-51

²⁶⁴ Kennedy, Paul, *Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1996, s.239

Tablo 4.8 2010 Yılı Sonu ile Ülkelere Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yatırım Yapan Ülkeler	Yatırım Yapılan Ülkeler (US Dolar)									
	Hollanda	Amerika	Lüksem.	Çin	İngiltere	Fransa	Çin: Hong Kong	Almanya	Diğer Ekonomi.	Toplam
Amerika	563,601		287,924	63,454	277,219	103,223	29,106	85,374	1,248,826	2,658,728
İngiltere	482,745	432,488	626,255	13,483		136,657	13,298	68,286	630,544	2,403,756
Hollanda		217,05		15,17	165,397	154,894	60,242	236,615	1,313,576	2,162,942
Lüksemburg	389,569	181,203		2,745	56,267	133,708		140,175	768,721	1,672,388
Fransa	163,963	184,762		13,226	106,792		3,359	89	511,9	1,073,002
Almanya	111,944	212,915		28,73	109,753	95,18	3,145		444,246	1,005,911
Japonya	68,409	257,273	1,098	106,303	34,474	11,558	22,066	18,958	303,507	823,646
Çin: Hong Kong	7,964	4,272	10,699	710,852	15,552	2,897		244	672,68	812,774
İsviçre	138,621	192,231	29,57	6,647	44,211	73,691	5,343	74,703	234,627	799,645
Virgin Adaları	13,042			213,732	3,389	583	326,421	1,949	133,652	692,769
Diğer Ekonomi.	1,096,015	660,635	909,919	395,263	256,661	291,749	522,436	195,088	3,353,833	7,510,681
Top. Yatırım	3,035,874	2,342,829	1,865,465	1,569,606	1,069,714	1,004,140	985,416	910,392	12,337,617	21,616,243

Kaynak: IMF , Inward Direct Investment Positions, <http://elibrary-data.imf.org/Report.aspx?Report=11666810> (05.05.2012)

Tablo 4.8’de görüldüğü gibi, Çin, dünyada doğrudan yabancı yatırımlarının en çok yapıldığı dördüncü ülke konumundadır.

Çin’in bir diğer önemli avantajı ise, ülkenin doğal kaynaklar bakımından çok zengin olmasıdır. Çin’e yapılan yabancı yatırımlar araştırıldığında, çoğu yatırımın Amerika, Tayland, Kanada gibi ülkelerde yaşayan Çin kökenli vatandaşların tarafından yapıldığı gözlemlenmektedir.

Çin’de yabancı yatırımlara yapılan teşvikler ve sınırlandırmalar şu şekildedir;

➤ Enerji, hayvancılık, teknoloji, sivil uçak yapımı, tarım gibi sektörlerde teşvikler vardır.

➤ Bankacılık, televizyon ve buzdolabı gibi hafif sanayi, kömür madenciliği, tıp gibi sektörlere sınırlandırmalar getirilmiş, çevreye zarar veren sanayi ve savunma sanayi alanlarında ise yabancı yatırıma izin verilmemektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti hükümeti, ülkeye yapılan yabancı yatırımları çok sıkı bir şekilde denetim altına almıştır. Eğer o yatırım ülkenin milli çıkarlarına aykırı ise, yatırıma kesinlikle izin verilmemektedir. Bunun bir örneği olarak, Dünya Ticaret Örgütünün telekomünikasyon alanında ve altın madeni işletmeciliğini yabancı şirketlere açılması yönündeki teklifini Çin'in milli çıkarlarına aykırı bulması amacı ile reddetmesi gösterilebilir. Çin, strateji olarak, Batılı şirketler ile ortaklık kurmayı, onlardan nasıl üretim yapıldığını öğrenmeyi, daha sonra da orijinalinden bile iyi taklitler çıkarabilmeyi benimsemiştir. Buna örnek olarak ise, Çin'in Avrupa Havacılık Konsorsiyumuna verdiği 150 adet yolcu uçağının bir kısmının Çin 'de monte edilmesini şart koştuğunu, bu montenin ardından bir süre sonra Çin'in kendi 200 yolcu kapasiteli uçağını ürettiğini açıklaması söylenebilir.²⁶⁵

Çin Halk Cumhuriyeti'ni diğer üçüncü dünya ülkeleri ile kıyaslandığı zaman, diğer ülkelere göre kalkınma stratejisinde önceliği sanayileşmeye değil kırsal gelişime verdiği görülmüştür. Çin'in büyük ve artan nüfusundan dolayı ortaya çıkacak tarımsal ürün talebini karşılayabilmek amacı ile, merkezi otorite kurulmuş ve devamlılığı Çin'in tarımsal yapısı ile doğrudan bağlantılı olmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti'nin yüz ölçümünün sadece %10'luk gibi bir kısmı tarıma elverişlidir. Bu %10'luk bölüm dünya genelindeki tarım alanlarının ise %7 sini kapsamaktadır. Yani Çin'in %10'luk tarım alanı dünya nüfusunun %22'sini beslemektedir.²⁶⁶

²⁶⁵ Karaca, R. Kutay, *Güç Olma Stratejisi Çin: Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Çin İlişkileri*, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul 2008, ss. 45-46

²⁶⁶ Öğütçü, Mehmet, *2000'li Yıllara Doğru Yeni Ekonomik Süper Güç Çin*, TÜSİAD Yayınları, İstanbul 1995, s.28

Tablo 4.9: Çin Halk Cumhuriyeti Yıllık Ortalama Büyüme Oranları 2002 - 2011

Yıllar	Ortalama Yıllık Büyüme (%)
2002	8,0
2003	10,0
2004	10,2
2005	10,5
2006	11,1
2007	14,0
2008	9,8
2009	9,2
2010	10,4
2011	9,2

Kaynak: IMF, Pekin Ticaret Müşavirliği, Dünya Bankası,

<http://www.chinability.com/GDP.htm>, The World Factbook,

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html> (05.05.2012)

Tablo 4.9’da ÇHC 2002 – 2011 yılları arası ortalama yıllık büyüme oranları verilmiştir. 2002 yılından itibaren ekonomi, yeni bir büyüme sürecine girmiş ve bu da rakamlara yansımıştır. Bu büyüme sürecinin itici gücü olarak, Çin mallarına artan büyük talep ve ülke içi yatırımların büyümesi gösterilebilir²⁶⁷

²⁶⁷ Yücel, Fatih, a.g.e., s. 2

Tablo 4.10: 2010 Yılı Ülkelerin Ortalama Ekonomik Büyüme Oranları

Sıra	Ülke	Büyüme Oranı (%)
1	Macao SAR, Çin	26,36
2	Paraguay	15,05
3	Singapur	14,47
4	Myanmar	10,42
5	Çin	10,40
10	Arjentina	9,16
12	Türkiye	8,50
30	Zambia	7,61
40	Malezya	7,19
50	Seyşeller	6,20
60	Meksika	5,52
80	Kostarika	4,23
81	Dünya Ortalaması	4,22
90	Kosova	4,00
100	Ekvator	3,58
120	Guatemala	2,78
130	Komorlar	2,10
140	Hollanda	1,69
150	Macaristan	1,26
160	Bulgaristan	0,20
180	Haiti	-5,10

Kaynak: Dünya Bankası, GDP Growth (annual %)

,http://search.worldbank.org/all?qterm=gdp+growth&intitle=&as_sitesearch=&as_filetype=

Tablo 4.10’da dünya ülkelerinin 2010 yılı ortalama ekonomik büyüme oranları verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi, Çin’in büyüme oranı dünya sıralamasında ilk sırada yer almaktadır.

Tablo 4.11: ÇHC Yıllar İtibariyle İthalat İhracat Rakamları (2002 – 2011)

Yıllar	İhracat (000 US\$)	İthalat (000 US\$)	Toplam (000 US\$)
2002	325,6	295,17	620,77
2003	438,23	412,76	850,99
2004	593,33	561,23	1154,56
2005	761,95	659,95	1421,9
2006	968,98	791,46	1760,44
2007	1220,46	956,12	2176,58
2008	1430,69	1132,57	2563,26
2009	1201,61	1005,92	2207,53
2010	1577,75	1396,24	2973,99
2011	1900,00	1743,00	3643,00

Kaynak: China Statistical Yearbook 2011,

<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2011/indexeh.htm>, Pekin Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği,
www.musavirlikler.gov.tr/upload/CHC/ekonomikdurum-chc-2011.doc

Çin’de reformların başladığı 1978 yılında dış ticaret yaklaşık 20 milyar dolar seviyesinde iken, 25 yıl sonra 2002 yılında bu seviye 30 kat artarak 600 milyar dolara çıkmıştır ve sürekli artışla devam etmiştir. 2011 yılında Çin’in toplam ihracatı 1.900,00 milyar dolar ve ithalatı 1.743,00 milyar dolar olmuştur.

Çin’in dış ticaret rakamlarına bakıldığında, ihracatın devamlı olarak fazla verdiği dikkat çekmektedir. 1978 yılında uygulanan reformların başladığı yıllarda dış ticaretin büyük bir

bölümü devlet tarafından yapılmıştır. 1979 yılından itibaren yürütülen reformlarla devlet kuruluşlarını özelleştirme kararı dış ticaretin hem şeklini hem de yönünü değiştirmiştir.²⁶⁸

²⁶⁸ Karaca, R. Kutay, a.g.e., ss. 47-48

BEŞİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KALKINMA VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZ İLE TESTİ

5.1 TÜRKİYE ÜZERİNE UYGULAMA

5.1.1 Türkiye'nin İthalat ve Büyüme Süreci

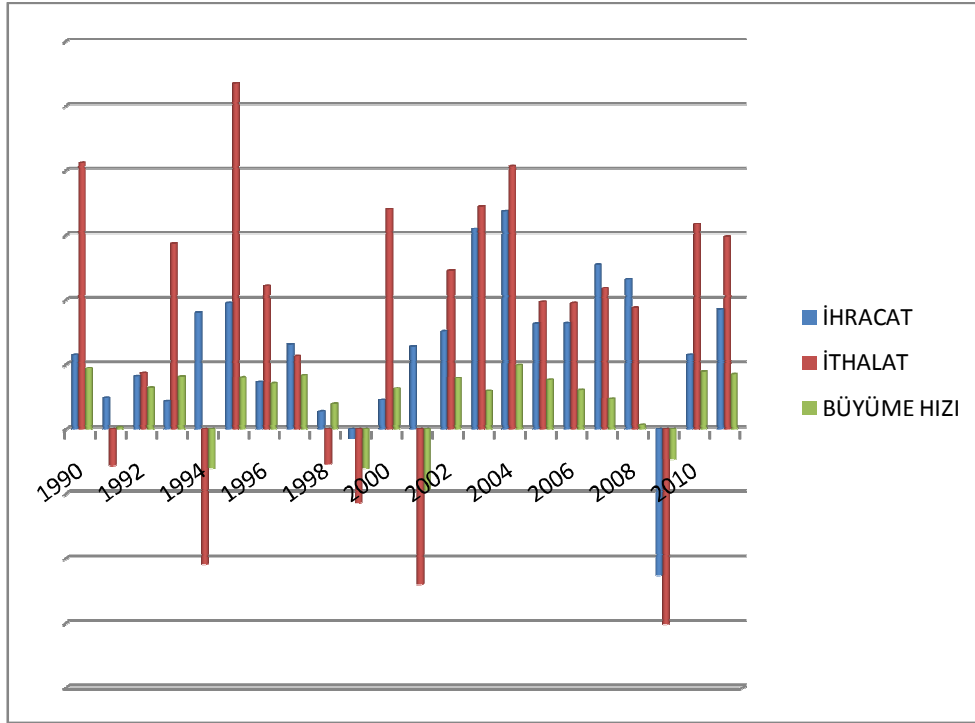
Türkiye, 1980'den sonra ithal ikameciliği terk ederek dışa açılması ile birlikte ithalatını arttırarak hızlı bir büyüme kaydetmiştir. Böylece ithalat artışı ile büyüyen bir ülke olarak dünyada örnek oluşturmuş, iktisat ve büyüme teorilerini zorlayarak yeni bir büyüme modeli sunmuştur; İthalata Dayalı Büyüme Modeli.²⁶⁹

Türkiye'de ekonomik büyüme dönemlerinde ithalat gereksiniminin arttığı ve ihracatın da ithalata dayalı arttığı bilinmektedir. Örnek vermek gerekirse, 2011 yılında 135 milyar dolarla rekor kıran toplam ihracat içinde önde gelen sektör, ithalata dayalı olan otomotiv sektörü olmuştur.²⁷⁰

²⁶⁹ Yıldız, Ezgi ve Berber Metin, *İthalata Dayalı Büyümenin Sürdürülebilirliği: 1989 – 2007 Türkiye Örneği*, www.metinberber.com/kullanici_dosyalari/file/erzurum.doc (02.05.2012)

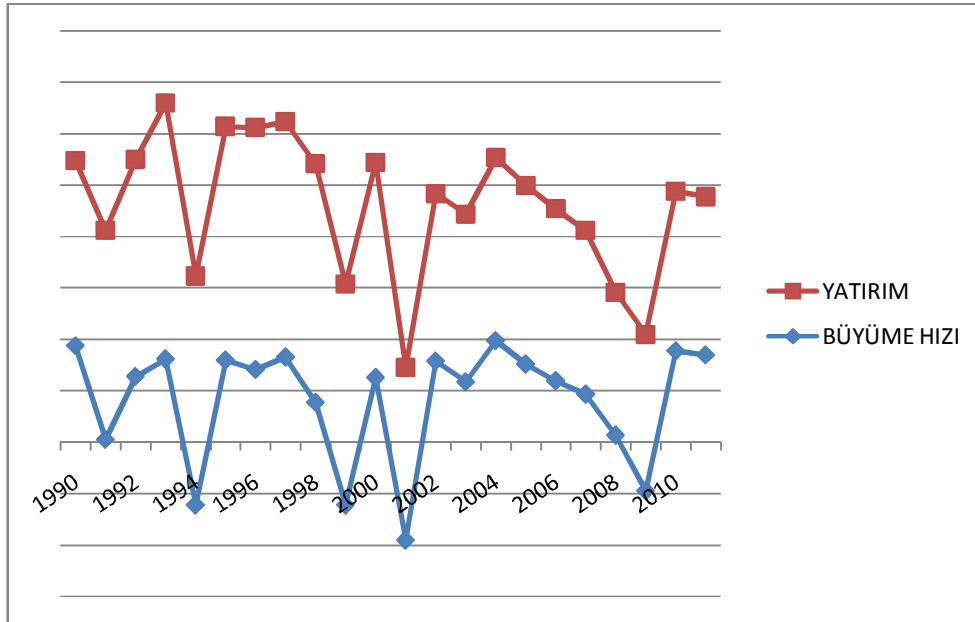
²⁷⁰ Kumcu, Ercan, *İthalata Dayalı Büyüme*, <http://www.bloomberght.com/ht-yazarlar/ercan-kumcu/1055353-ithalata-dayali-buyume> (10.05.2012)

Şekil 5.1 1990 – 2011 Döneminde Ekonomik Büyüme ve İthalat İhracat İlişkisi

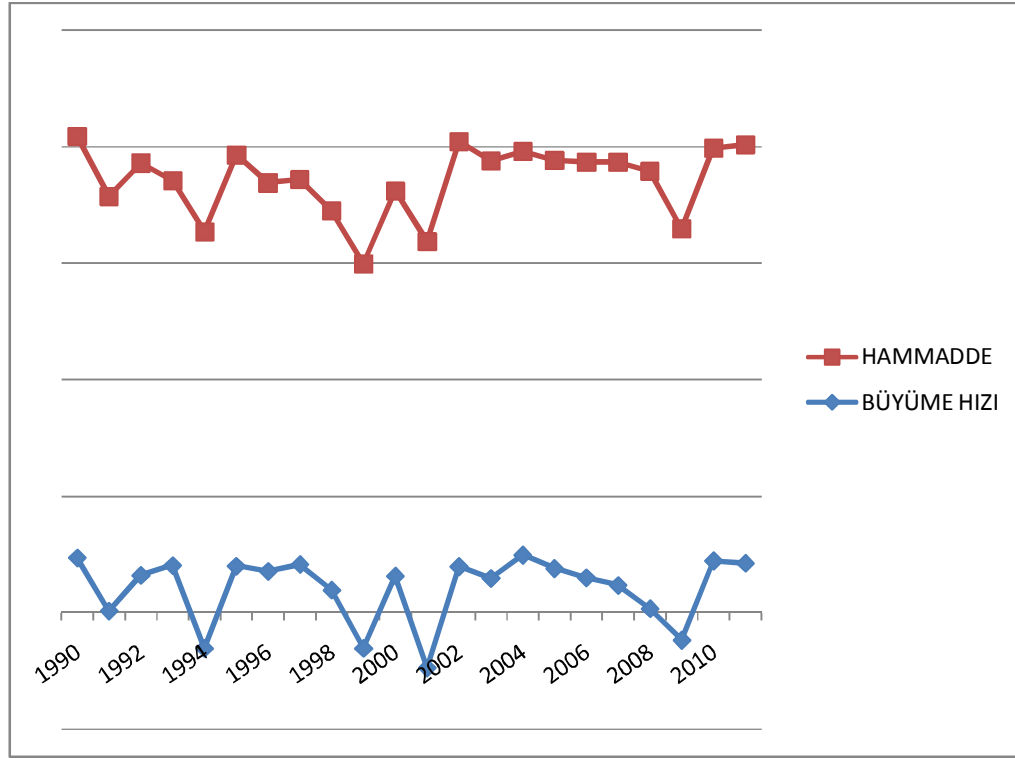
Kaynak: TÜİK – Dış Ticaret İstatistiklerinden alınan verilerle hazırlanmıştır.

Şekil 5.2 1990 – 2011 Döneminde Yatırım Malı İthalatı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Kaynak: TÜİK – Dış Ticaret İstatistiklerinden alınan verilerle hazırlanmıştır.

Şekil 5.3 1990 – 2011 Döneminde Hammadde İthalatı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Kaynak: TÜİK – Dış Ticaret İstatistiklerinden alınan verilerle hazırlanmıştır.

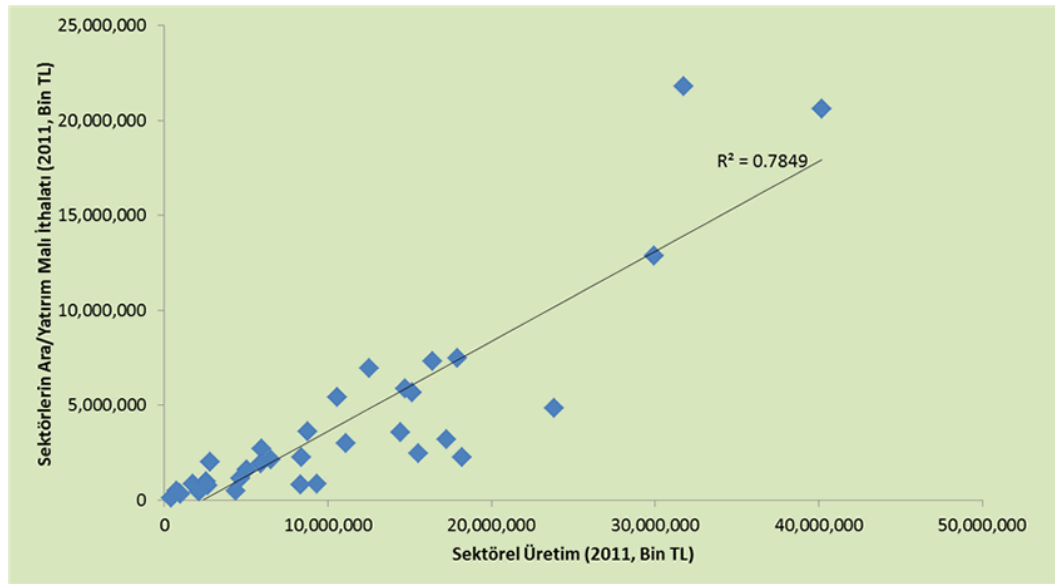
Şekil 5.1’de 1990 – 2010 yılları arasında Türkiye’de ithalat ve ihracat değişimleri (%) ve ekonomik büyüme oranlarının ilişkisi verilmiştir. Şekil 5.2’de yine 1990 – 2010 yılları arasında Türkiye’de yatırım malı ithalatı ve ekonomik büyüme hızı ilişkisi, şekil 5.3’de ise Türkiye’de hammadde ithalatı ve ekonomik büyüme ilişkisi verilmiştir.

Üç şekil incelendiği takdirde, açıkça görülmektedir ki, Türkiye’de yatırım ve hammadde ithalatı ile ekonomik büyüme üzerinde yüksek bir paralellik söz konusudur. 1990’dan itibaren Türkiye’de büyüme hızı oldukça yüksek oranlarda seyretmiştir. Özellikle 1994 yılında, mal ihracatında %18’lik bir artış yaşanmasına rağmen, yatırım malı ve hammadde ithali yavaşlayarak ekonomik büyüme hızı da negatif değer almıştır. Aynı şekilde 2001 yılında, ihracat oranı %12’lik bir artış göstermesine rağmen, yatırım malı ithalatı düşmüş, bununla beraber ekonomik büyüme hızı yine negatif bir değer almıştır. 2001 yılını takiben bakıldığı takdirde, hammadde ve yatırım malları ithalatı ile ihracat ve ekonomik

büyümenin eş anlı olarak artması, Türkiye ekonomisinde ithalata dayalı ihracat ile ithalata dayalı büyüme durumunun önemli bir işaretidir.

Ekonomi Bakanlığının 2011 yılında yayınladığı İthalat Haritası incelendiği takdirde Türkiye'nin ithalata dayalı bir büyüme gösterdiği görülebilmektedir.

Şekil 5.4 2011 Yılında Türkiye'nin İthalat ve Üretimi

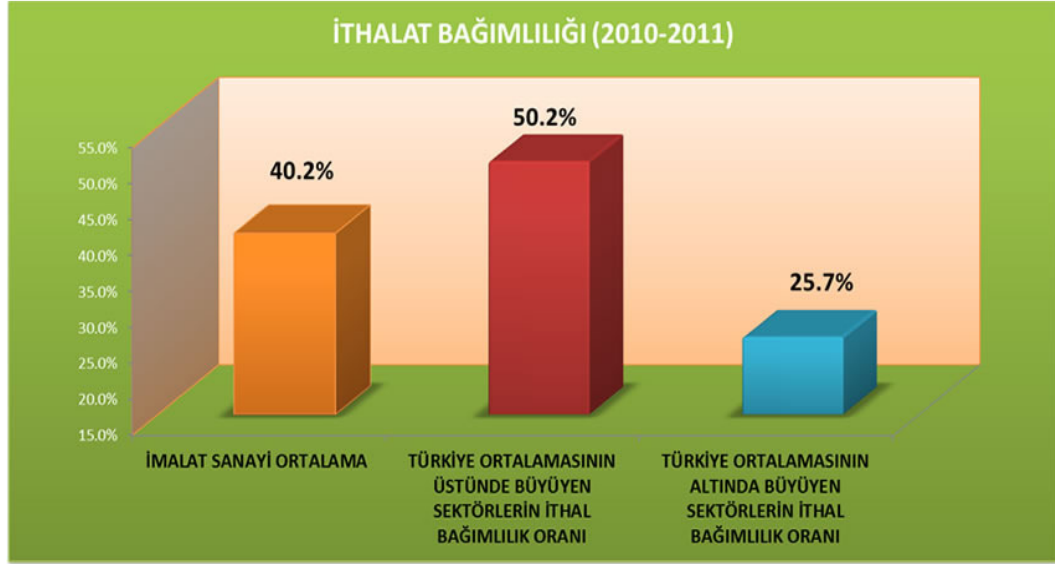

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı , İthalat Haritası, Tespitler,

<http://www.ekonomi.gov.tr/static/ithharita/tespitler.cfm> (20.04.2012)

Şekil 5.4'de Türkiye'nin 2011 yılı boyunca yaptığı üretim ve ara ve yatırım malı ithalatı gösterilmiştir. Şekilden de görülebileceği gibi, Türkiye'de üretim – ithalat bağımlılığı vardır. Daha fazla üretmek için daha fazla ithalat yapılmaktadır.

Şekil 5.5 2010 - 2011 Yıllarında Türkiye'nin İthalat Bağımlılığı Göstergeleri

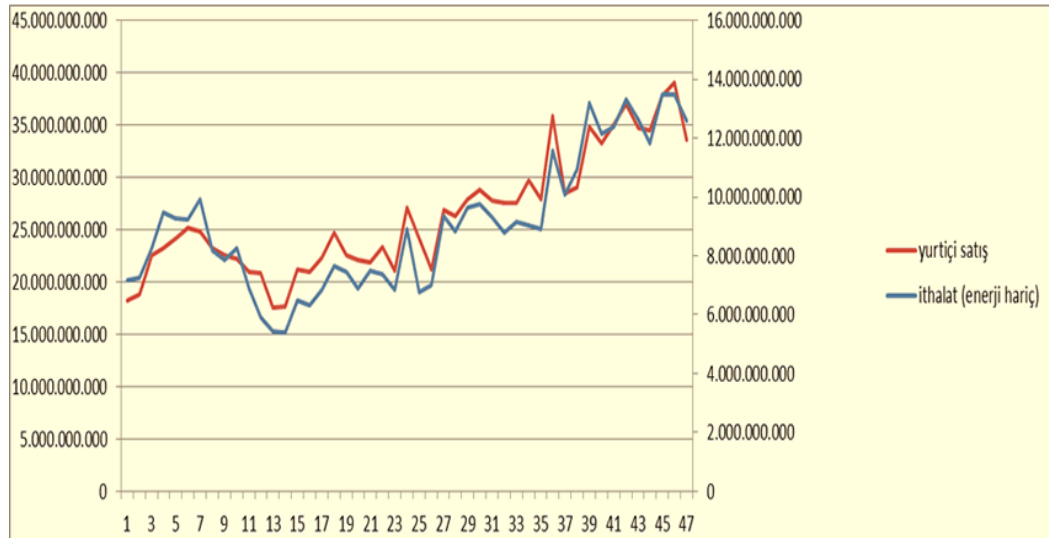

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı , İthalat Haritası, Tespitler,

<http://www.ekonomi.gov.tr/static/ithharita/tespitler.cfm>

Şekil 5.5, Türkiye'nin 2010 ve 2011 yıllarında ithalat bağımlılığını göstermektedir. Şekilden de görüldüğü gibi, Türkiye'de Türkiye sanayi üretim ortalamasından daha yüksek büyüme performansı gösteren sektörlerin ithalat bağımlılığı yüksektir.

Şekil 5.6 Türkiye'de İthalat ve Yurtiçi Satış Göstergeleri

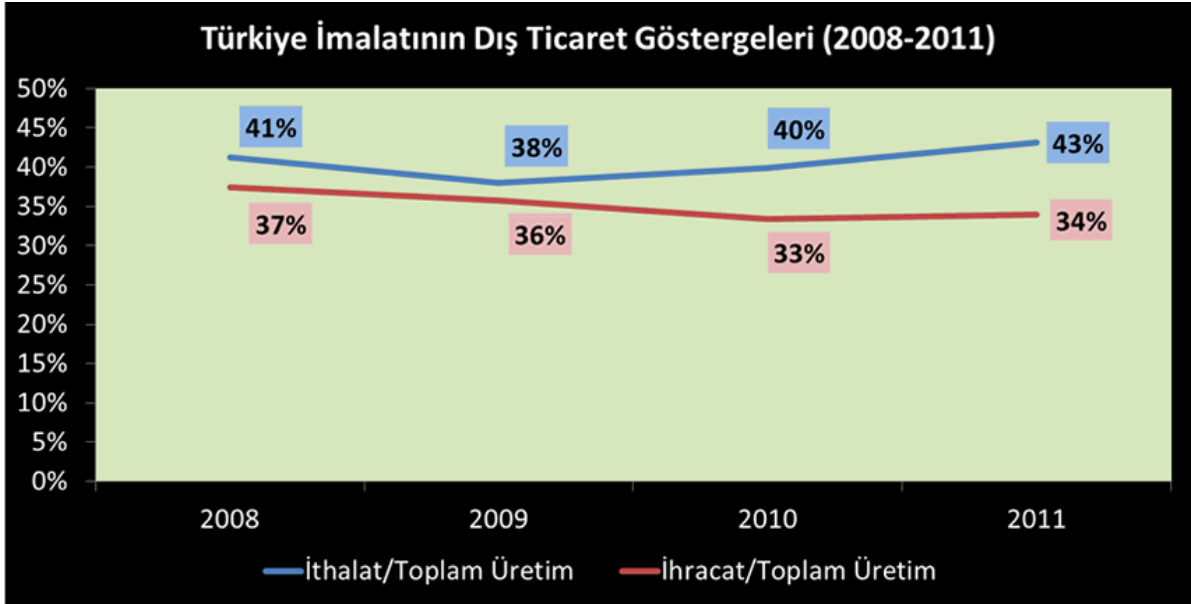

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı , İthalat Haritası, Tespitler,

<http://www.ekonomi.gov.tr/static/ithharita/tespitler.cfm>

Şekil 5.6’da Türkiye’de 2011 yılında İthalat ve yurtiçi satış göstergeleri verilmiştir. Şekilden görüldüğü gibi, ithalat ve yurtiçi satış arasında yüksek oranda bir paralellik söz konusudur. Sanayinin yurtiçi satışlarındaki bir birimlik artış, ithal girdi miktarını 0.38 birim arttırmaktadır. Bu açıdan, ithal ara ve yatırım malı kullanımının en temel belirleyicisi üretimin yurtiçine giden kısmıdır.

Şekil 5.7 Türkiye İmalatının 2008 – 2011 Arası Dış Ticaret Göstergeleri

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı , İthalat Haritası, Tespitler,

<http://www.ekonomi.gov.tr/static/ithharita/tespitler.cfm>

Şekil 5.7’de 2008 – 2011 yılları arasında Türkiye’nin dış ticareti verilmiştir. Şekilden görüldüğü gibi, imalat yapan firmaların ithalat bağımlılığı hızlı bir şekilde artmakta ve toplam üretimin ihracata giden kısmı daha yavaş olarak artış göstermektedir.

5.1.2 İthalat ve Büyüme Üzerine Literatür Taraması

İthalatın büyüme üzerindeki etkisinin araştırılmasına dair bir çok ampirik çalışma bulunmaktadır. Az gelişmiş, gelişmiş ülkeleri kapsayan ya da tek ülkeli üzerine yapılan kullanılan çalışmalarda çoğunlukla kalkınmışlık göstergesi olarak milli gelir düzeyi ya da başka bir ifade ile ekonomik büyüme kullanılmıştır.

Xiaoming Zhang ve Heng-fu Zou çalışmalarında gelişmekte olan ülkelerde teknoloji ithalatı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi çeşitli ekonomik methodlar ve değişik zaman dilimleri ile test etmiş, bu çalışmaya 50 ülkeyi dahil etmişlerdir. Çalışmalarında, gelişmekte olan bir ülkenin ekonomisinin teknoloji ithalatı ile paralel bir şekilde arttığı sonucuna ulaşmışlardır.²⁷¹

Xioying Li, David Greenaway ve Robert C. Hine, 82 ülkeyi kapsayan ve hizmetler ve üretim için yapılan ithalat ile ekonomik büyüme üzerindeki ilişkiyi test eden bir çalışma yapmışlardır. Çalışmalarında, gelişmiş ülkelerde hizmet ithalatı ile ekonomik büyüme arasında anlamlı pozitif bir etki bulmuş, gelişmekte olan ülkeler için ise hizmet ithalatının ekonomik büyüme üzerinde negatif etkileri olduğu sonucuna ulaşmışlardır.²⁷²

Sewasew Pawlos, Etiyopya üzerine yaptığı çalışmada ithalat ve Gayri Safi Milli Hasıla büyüme hızı arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Çalışmasında, kısa vadede ithalatın ekonomik büyüme yani GSMH ve döviz gelirleri üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu, nisbi fiyatlarda ise negatif bir etkinin olduğunu bulmuştur. Uzun dönemde ise, ara malı ithalatının ekonomik büyüme üzerinde anlamlı etkilerinin olduğu sonucuna ulaşmıştır.²⁷³

Jong-Wha Lee, 1960 – 1985 yıllarını içeren çalışmasında sermaye malı ithalatı ile ekonomik büyüme ilişkisini analiz etmiştir. Çalışmaya 89 ülke dahil etmiştir. Yaptığı analiz

²⁷¹ Zhang, Xiaoming ve Zou, Heng-fu, *Foreign Technology Imports and Economic Growth in Developing Countries*, The World Bank Policy Research Department Public Economics Division, http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/1995/01/01/000009265_3970311121400/Rendered/PDF/multi0page.pdf , s.1 (10.05.2012)

²⁷² Li, Xiaoying, Greenaway, David ve Hine, Robert, *Imports of Services and Economic Growth: A Dynamic Panel Approach*, <http://www.coleurope.eu/content/development/references-servicesEUinst/pdf/seti/imports%20of%20services%20and%20economic%20growth%20%20-%20a%20dynamic%20panel%20approach.pdf> , s.12 (10.05.2012)

²⁷³ Pawlos, Sewasew, *The Relationship Between Import and GDP Growth in Ethiopia: An Empirical Anlysis*, <http://etd.aau.edu.et/dspace/bitstream/123456789/2821/1/78661312070751889659481508774156365486> , s.79 (10.05.2012)

ile, sermaye malı ithalatı ile kişi başına gelirin artmasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Ayrıca çalışmasında, ülkelerin yurtiçi yatırım malları yerine ithal yatırım malları kullanması durumunda daha hızlı ve daha yüksek oranlarda büyüme sağladığını belirtmiştir.²⁷⁴

İsmail Tuncer, 1980-2000 yıllarını içeren çalışmasında, Türkiye’de ihracat ithalat ve ekonomik büyüme üzerine Toda-Yamamoto yöntemi ile bir analiz yapmıştır. Çalışmasında, ithalat ve GSYİH arasında iki yönlü ve güçlü bir ilişki bulmuştur ve ithalatın büyüme üzerinde asıl belirleyici unsur konumunda olduğunu belirtmiştir.²⁷⁵

Cevat Gerni, Selçuk Emsen ve Kemal Değer’in Türkiye üzerine yaptıkları çalışmada ithalat, ihracat ve büyüme ilişkilerini 1980 – 2006 yıllarını kapsayan dönemde test etmişlerdir. Çalışmalarında elde ettikleri ampirik bulgular, Türkiye’de ihracatın ve dolayısıyla ekonomik büyümenin aramalı ve sermaye malı ithalatından önemli ölçüde etkilendiğini göstermektedir. İhracatın Türkiye ekonomisinin büyümesi üzerindeki etkisinin ithalat vasıtasıyla ortaya çıktığı ve ithalatın ihracatın önemli bir determinantı olduğu ileri sürülmüştür.²⁷⁶

Ezgi Babay Yıldız ve Metin Berber, Türkiye üzerine yaptıkları çalışmada İthalata dayalı büyümenin sürdürülebilirliğini araştırmıştır. 1989 – 2007 arası dönemi baz alan çalışmada, Türkiye’de toplam ithalat ve yatırım malı ithalatı ile reel GSYİH arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuş, aramalı ithalatından reel GSYİH’ya ise tek yönlü bir ilişkiye rastlanmıştır.²⁷⁷

Ashoka Mody ve Kamil Yılmaz, yaptıkları çalışmada ihracat rekabetliliği ile yurtdışında üretilen sermaye malları ile yurtdışından ithal edilen sermaye mallarına yapılan yatırımlar arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. 1967 – 1990 yıllarını kapsayan bu çalışmada ihracata dayalı gelişmekte olan ülkeler ile ithal ikameci gelişmekte olan ülkeler analiz

²⁷⁴ Lee, Jong-Wha, *Capital Goods Imports and Long-Run Growth*,

http://www.nber.org/papers/w4725.pdf?new_window=1 , ss. 16-17 (10.05.2012)

²⁷⁵ Tuncer, İsmail, *Türkiye’de İhracat, İthalat ve Büyüme: Toda-Yamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizleri (1980-2000)*, <http://sosyalbilimler.cukurova.edu.tr/dergi/dosyalar/2002.9.9.56.pdf>, s.89 (10.05.2012)

²⁷⁶ Geri, Cevat, Emsen, Selçuk ve Değer Kemal, *İthalata Dayalı İhracat ve Ekonomik Büyüme: 1980 – 2006 Türkiye Deneyimi*, http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/deger.pdf, ss. Özet, 17 (10.05.2012)

²⁷⁷ Yıldız, Ezgi ve Berber Metin, a.g.e., s.12

edilmiştir. Çalışmanın, ithal edilen sermaye mallarının ihracata dayalı gelişmekte olan ülkelerde önemli şekilde maliyet azaltıcı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.²⁷⁸

Shandre Mugan Thangavelu ve Gulasekaran Rajaguru, çalışmalarında Asya'nın hızlı büyüyen dokuz ekonomisini zaman serileri içerisinde incelemiş, verimlilik artışı ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi VAR analizi yardımı ile test etmişlerdir. Çalışmada, ithalattan verimlilik artışına doğru bir ilişki bulunmuş ve ithalatın ticaret ve büyüme arasında güçlü bir bağ oluşturduğunu belirtmişlerdir.²⁷⁹

5.1.3 Veri Seti

Yapılan ekonometrik analizde kullanılan veriler üçer aylık olup, 1990 yılı birinci çeyrekte 2011 yılı dördüncü çeyreğe kadar devam eden 21 yıllık dönemi kapsamaktadır. Veri seti Türkiye İstatistik Kurumu Ulusal hesaplar ve Merkez Bankası veri tabanından yararlanılarak oluşturulmuştur. Çalışmada veri setine dahil edilen değişkenler; Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Toplam İthalat, Toplam ihracat, Yatırım malı ithalatı, Aramalı ithalatı ve Tüketim malı ithalatı şeklindedir. Bağımsız değişken olarak Ekonomik büyümenin göstergesi olan Reel GSYİH alınmış, analiz için Eviews 7.0 programından yararlanılmıştır.

5.1.4 Birim Kök Testi

Uzun dönemde ekonometrik anlamda zaman serilerinin birim kök taşıması ve durağan olmaları beklenen bir durumdur. Durağan olmayan serilerde regresyon analizleri yüksek test istatistiklerine ve sahte regresyon sonuçlarına yol açabileceğinden, serilerde birim kök varlığının test edilmesi amacı ile 1981 yılında Dickey ve Fuller tarafından geliştirilen “Genişletilmiş Dickey ve Fuller Testi” (Augmented Dickey Fuller, ADF) uygulanmıştır. Reel GSYİH (RGSYİH), Toplam İthalat (İTH), Toplam İhracat (İHR), Sermaye Malı İthalatı (SMİ), Tüketim Malı İthalatı (TMİ) ve Ara Malı İthalatı (AMİ) değişkenlerine birim kök testi uygulanmış, serilerin %5 anlamlılık düzeyinde durağan olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

²⁷⁸ Mody, Ashuka ve Yılmaz, Kamil, *Imported Machinery for Export Competitiveness*, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=280894, s. Özet (10.05.2012)

²⁷⁹ Thangavelu, M. Shandre ve Rajaguru Gulasekaran, *Is there an export or import-led productivity growth in rapidly developing Asian countries? a multivariate VAR analysis*, <http://ideas.repec.org/a/taf/applec/v36y2004i10p1083-1093.html>, s. Özet (10.05.2012)

Tablo 5.1 Birim Kök Testi (ADF) Bulgular

	t-istatistiği	%5 Anlamlılık Düzeyi	Olasılık
RGSYİH	-1.479.587	-2.897.223	0.5390
İTH	0.781503	-2.896.779	0.9932
İHR	0.562599	-2.897.223	0.9879
AMİ	0.319464	-2.895.924	0.9781
SMİ	0.059068	-2.897.678	0.9606
TMİ	1.286.246	-2.897.223	0.9984

Tablo 5.1’de görüldüğü gibi, değişkenlerde Olasılık 0.05’den büyük olduğundan seriler durağan çıkmamıştır. Bu sebeple RGSYİH, İTH, İHT, AMİ, SMİ ve TMİ serilerinin birinci farkları alınmış, sonuçlar Tablo 5.2’de verilmiştir.

Tablo 5.2 Serilerin Birinci Farkları

	t-istatistiği	%5 Anlamlılık Düzeyi	Olasılık
RGSYİH	-4.329.340	-2.897.223	0.0008
İTH	-6.216.699	-2.896.779	0.0000
İHR	-5.086.073	-2.897.223	0.0001
AMİ	-7.870.451	-2.895.924	0.0000
SMİ	-6.822.124	-2.900.670	0.0000
TMİ	-5.442.916	-2.897.223	0.0000

Tablo 5.2’de durağan olmayan serilerin birinci farkları alınarak seriler durağan hale getirilmiştir.

5.1.5 Johansen Koentegrasyon (Eşbütünleşme) Testi

Eş bütünleşme analizi, durağan olmayan zaman serileri arasındaki uzun dönem ilişkisinin modellenmesinde ve tahmin edilmesinde kullanılan bir yöntemdir. Diğer bir ifade ile, zaman serileri arasında denge ilişkisinin olup olmadığını araştırmakta kullanılmaktadır. Bu yöntem, Granger tarafından geliştirilmiştir ve değişkenler arasında eşbütünleşmenin bulunmasının gerçek uzun dönem ilişki anlamına geldiğini belirtmiştir. Fakat durağan olmayan seriler sahte regresyon sonuçlarına yol açabileceğinden ve değişken sayısı üç veya daha fazla olduğu zaman bu yöntem ile ayırtırmak mümkün olmadığında, Johansen ve Juselius tarafından geliştirilen en çok olabilirlik yöntemi ile analiz yapan Johansen Eşbütünleşme analizi daha güvenilir sonuçlar vermektedir.

Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını test etmek amacı ile, serilere birim kök testi uygulanıp durağan hale getirildikten sonra, koentegrasyon testi uygulanmıştır. Yapılan testler ile ekonomik büyümenin ihracat ve ithalat ile uzun dönem ilişkisinin olup olmadığı analiz edilecektir.

Tablo 5.3 Reel GSYİH ile İhracat Koentegrasyon Testi Sonuçları

Hipotez	Trace istatistiği	5% kritik değer	Olasılık
$H_0: r=0$	35.32984	15.49471	0.0000
$H_0: r \leq 1$	14.45607	3.841466	0.0001

Hipotez	Max. Eigenvalue istatistiği	5% kritik değer	Olasılık
Ho; r=0	20.87377	14.26460	0.0039
Ho; r≤1	14.45607	3.841466	0.0001

**Gecikme uzunluğu AIC bilgi kriterine göre 5 olarak alınmıştır.

Tablo 5.3’de RGSYİH ve Toplam ihracat serilerinin koentegrasyon test sonuçları verilmiştir. Analiz sonucuna göre, $r = 0$ hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde reddedildiği görülmektedir. Yani “35.32984” olarak hesaplanan trace istatistik değeri ve “20.87377” olarak hesaplanan Maximum Eigenvalue değeri %5 kritik değerleri olan “15.49471” ve “14.26460” değerlerinden büyüktür. $r \leq 1$ hipotezine ait sonuçlar incelendiğinde ise, hipotezin %5 anlamlılık düzeyinde yine reddedildiği görülmektedir. Yani serilere ait bu analizde iki adet koentegrasyon vektörünün varlığına rastlanmış ve seriler arasında nedensellik ilişkisi olabileceği ifade edilebilmektedir.

Tablo 5.4 Reel GSYİH ile İthalat Koentegrasyon Testi Sonuçları

Hipotez	Trace istatistiği	5% kritik değer	Olasılık
Ho; r=0	40.23092	15.49471	0.0000
Ho; r≤1	17.17516	3.841466	0.0000

Hipotez	Max. Eigenvalue istatistiği	5% kritik değer	Olasılık
Ho; r=0	23.05577	14.26460	0.0016
Ho; r≤1	17.17516	3.841466	0.0000

**Gecikme uzunluğu AIC bilgi kriterine göre 5 olarak alınmıştır.

Tablo 5.4’de RGSYİH ve Toplam ithalat serilerinin koentegrasyon test sonuçları verilmiştir. Analiz sonucuna göre, $r = 0$ hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde reddedildiği görülmektedir. Yani “40.23092” olarak hesaplanan trace istatistik değeri ve “23.05577” olarak hesaplanan Maximum Eigenvalue değeri %5 kritik değerleri olan “15.49471” ve “14.26460” değerlerinden büyüktür. $r \leq 1$ hipotezine ait sonuçlar incelendiğinde ise, hipotezin %5 anlamlılık düzeyinde yine reddedildiği görülmektedir. Yani serilere ait bu analizde iki adet koentegrasyon vektörünün varlığına rastlanmış ve seriler arasında nedensellik ilişkisi olabileceği ifade edilebilmektedir.

Tablo 5.5 Reel GSYİH ile Ara Mali İthalatı Koentegrasyon Testi Sonuçları

Hipotez	Trace istatistiği	5% kritik değer	Olasılık
$H_0; r=0$	41.37805	15.49471	0.0000
$H_0; r \leq 1$	17.34552	3.841466	0.0000

Hipotez	Max. Eigenvalue istatistiği	5% kritik değer	Olasılık
$H_0; r=0$	24.03253	14.26460	0.0011
$H_0; r \leq 1$	17.34552	3.841466	0.0000

**Gecikme uzunluğu AIC bilgi kriterine göre 5 olarak alınmıştır.

Tablo 5.5’de RGSYİH ve Ara mali ithalatı serilerinin koentegrasyon test sonuçları verilmiştir. Analiz sonucuna göre, $r = 0$ hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde reddedildiği görülmektedir. Yani “41.37805” olarak hesaplanan trace istatistik değeri ve “24.03253” olarak hesaplanan Maximum Eigenvalue değeri %5 kritik değerleri olan “15.49471” ve “14.26460” değerlerinden büyüktür. $r \leq 1$ hipotezine ait sonuçlar incelendiğinde ise, hipotezin %5 anlamlılık düzeyinde yine reddedildiği görülmektedir. Yani serilere ait bu analizde iki adet koentegrasyon vektörünün varlığına rastlanmış ve seriler arasında nedensellik ilişkisi olabileceği ifade edilebilmektedir.

Yapılan analizler sonucunda ekonomik büyüme ve ihracat, ithalat, sermaye ithalatı, aramalı ithalatı ve tüketim malı ithalatı arasında koentegre vektör bulunması, seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu ifade edebilmektedir.

Tablo 5.6 Reel GSYİH ile Sermaye Malı İthalatı Koentegrasyon Testi Sonuçları

Hipotez	Trace İstatistiği	5% Kritik Değer	Olasılık
Ho; r=0	42.95198	15.49471	0.0000
Ho; r≤1	17.26487	3.841466	0.0000

Hipotez	Max. Eigenvalue istatistiği	5% Kritik Değer	Olasılık
Ho; r=0	25.68711	14.26460	0.0005
Ho; r≤1	17.26487	3.841466	0.0000

**Gecikme uzunluğu AIC bilgi kriterine göre 5 olarak alınmıştır.

Tablo 5.6’de RGSYİH ve Ara malı ithalatı serilerinin koentegrasyon test sonuçları verilmiştir. Analiz sonucuna göre, $r = 0$ hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde reddedildiği görülmektedir. Yani “42.95198” olarak hesaplanan trace istatistik değeri ve “25.68711” olarak hesaplanan Maximum Eigenvalue değeri %5 kritik değerleri olan “15.49471” ve “14.26460” değerlerinden büyüktür. $r \leq 1$ hipotezine ait sonuçlar incelendiğinde ise, hipotezin %5 anlamlılık düzeyinde yine reddedildiği görülmektedir. Yani serilere ait bu analizde iki adet koentegrasyon vektörünün varlığına rastlanmış ve seriler arasında nedensellik ilişkisi olabileceği ifade edilebilmektedir.

Tablo 5.7 Reel GSYİH ile Tüketim Mali İthalatı Koentegrasyon Testi Sonuçları

Hipotez	Trace İstatistiği	5% Kritik Değer	Olasılık
Ho; r=0	37.22939	15.49471	0.0000
Ho; r≤1	16.50500	3.841466	0.0000

Hipotez	Max. Eigenvalue İstatistiği	5% Kritik Değer	Olasılık
Ho; r=0	20.72439	14.26460	0.0042
Ho; r≤1	16.50500	3.841466	0.0000

**Gecikme uzunluğu AIC bilgi kriterine göre 5 olarak alınmıştır.

Tablo 5.7’de RGSYİH ve Tüketim mali ithalatı serilerinin koentegrasyon test sonuçları verilmiştir. Analiz sonucuna göre, $r = 0$ hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde reddedildiği görülmektedir. Yani “37.22939” olarak hesaplanan trace istatistik değeri ve “20.72439” olarak hesaplanan Maximum Eigenvalue değeri %5 kritik değerleri olan “15.49471” ve “14.26460” değerlerinden büyüktür. $r \leq 1$ hipotezine ait sonuçlar incelendiğinde ise, hipotezin %5 anlamlılık düzeyinde yine reddedildiği görülmektedir. Yani serilere ait bu analizde iki adet koentegrasyon vektörünün varlığına rastlanmış ve seriler arasında nedensellik ilişkisi olabileceği ifade edilebilmektedir.

5.1.6 Vektör Hata Düzeltme Modeli

Vektör hata düzeltme modeli, bağımlı değişkenlerin uzun dönemli denge ilişkilerini kısıtlayarak, bu değişkenlerin kısa dönem dinamiklerini belirlemeye olanak verir. Ekonomik büyüme ve ithalat arasında kısa dönemde ilişki olup olmadığı Vektör hata düzeltme modeli ile test edilecektir.

Tablo 5.8 Vektör Hata Düzeltme Testi Sonuçları

RGSYİH	İHR
[-10.9511]	[0.31855]
RGSYİH	İTH
[-10.8517]	[0.36521]
RGSYİH	AMİ
[-10.8499]	[1.70336]
RGSYİH	SMİ
[-9.28501]	[0.78034]
RGSYİH	TMİ
[-10.2924]	[0.74738]

Tablo 5.8’de ekonomik büyüme ile toplam ihracat, toplam ithalat, aramalı ithalatı, sermaye malı ve tüketim malı ithalatının hata düzeltme test sonuçları verilmiştir. Değerlerin mutlak değer olarak 2,5’den büyük çıkması değişkenler arasında kısa dönemli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Buna göre ekonomik büyüme ile toplam ihracat, toplam ithalat, aramalı, sermaye malı ve tüketim malı ithalatı arasında kısa dönemli ilişki bulunmuştur.

5.1.7 Granger Nedensellik Analizi

İlk kez Granger tarafından ele alınan zaman serilerine yönelik nedensellik analizi, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığını ve ilişkinin yönünü test etmektedir. Buna göre, granger nedensellik testi yardımı ile ekonomik büyüme ve ithalat arasındaki nedensellik ilişkileri test edilecektir.

Tablo 5.9 Granger Nedensellik Test Sonuçları

	Gecikme Sayısı	F-istatistiği	Olasılık
RGSYİH'dan İHR'a doğru ilişki yoktur	2	11.18990	0.0037
İHR'dan RGSYİH'ya doğru ilişki yoktur	2	0.251614	0.8818
RGSYİH'dan İTH'a doğru ilişki yoktur	2	18.09614	0.0001
İTH'dan RGSYİH'ya doğru ilişki yoktur	2	15.35943	0.0005
RGSYİH'dan AMİ'a doğru ilişki yoktur	2	15.84485	0.0004
AMİ'dan RGSYİH'ya doğru ilişki yoktur	2	59.25980	0.0517
RGSYİH'dan SMİ'a doğru ilişki yoktur	2	27.96919	0.0000
SMİ'dan RGSYİH'ya doğru ilişki yoktur	2	25.73219	0.0000
RGSYİH'dan TMİ'a doğru ilişki yoktur	2	21.08354	0.0000
TMİ'dan RGSYİH'ya doğru ilişki yoktur	2	14.49807	0.0007

Tablo 5.9’da ekonomik büyüme ile toplam ihracat, toplam ithalat ve iktisadi faaliyet kollarına göre ithalat arasındaki nedensellik ilişkisi test sonuçları verilmiştir.

Granger nedensellik testine göre eğer olasılık değeri 0.05’den küçükse Ho hipotezi red edilir, büyükse Ho hipotezi kabul edilir. Buna göre, ekonomik büyümeden toplam ihracata doğru olan ilişkide olasılık değeri 0.05’den küçük olduğu için hipotez red edilir, yani ekonomik büyümeden ihracata doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Fakat ihracattan ekonomik büyümeye doğru ilişki incelendiğinde olasılık 0.05’den büyük olduğu için Ho hipotezi kabul edilir. Yani ihracat, ekonomik büyümeye neden olmaz.

Ekonomik büyümeden toplam ithalata doğru olan ilişki incelendiğinde, olasılık değeri 0.05’den küçük olduğu için hipotez red edilir, yani ekonomik büyümeden ithalata doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Aynı şekilde, ithalattan ekonomik büyümeye doğru ilişki

incelendiğinde olasılık 0.05'den küçük olduğu için Ho hipotezi yine reddedilir. Yani ekonomik büyüme ve toplam ithalat arasında çift yönlü bir ilişki mevcuttur.

Ekonomik büyüme ve ara malı ithalatı sonuçları incelendiğinde, ekonomik büyümeden aramalı ithalatına doğru bir ilişki bulunmakta fakat aramalı ithalatından ekonomik büyümeye doğru bir ilişki bulunmamıştır. Yani ekonomik büyüme ve aramalı ithalatın arasında tek yönlü bir ilişki mevcuttur.

Sermaye malı ithalatı ve tüketim malı ithalatı ile ekonomik büyüme arasında ilişki incelendiğinde, çift yönlü güçlü ilişkiler bulunmuştur.

Tüm yapılan bu analizlerin ışığında, Türkiye'de ekonomik büyüme ve ithalat arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ve Türkiye'nin ithalata dayalı bir büyüme gösterdiği görülmektedir.

5.2 ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÜZERİNE UYGULAMA

5.2.1 Çin Halk Cumhuriyeti'nin İhracat ve Büyüme Süreci

Çin Halk Cumhuriyeti yaklaşık 1,5 milyar (1,338,612,968) nüfusu ile günümüzde dünyanın en kalabalık ülkesidir. Bu kalabalık ülke, az gelişmişliği ve yoksulluğu ortadan kaldırarak ekonomisini geliştirmek için büyük adımlar atmıştır.

Çalışmada incelenen dönem içerisinde, yani 1992 - 2011 yılları arasındaki 19 yıllık süreçte Çin, milli gelirini yaklaşık 17 kat attırarak yüksek büyüme oranları göstermiştir.

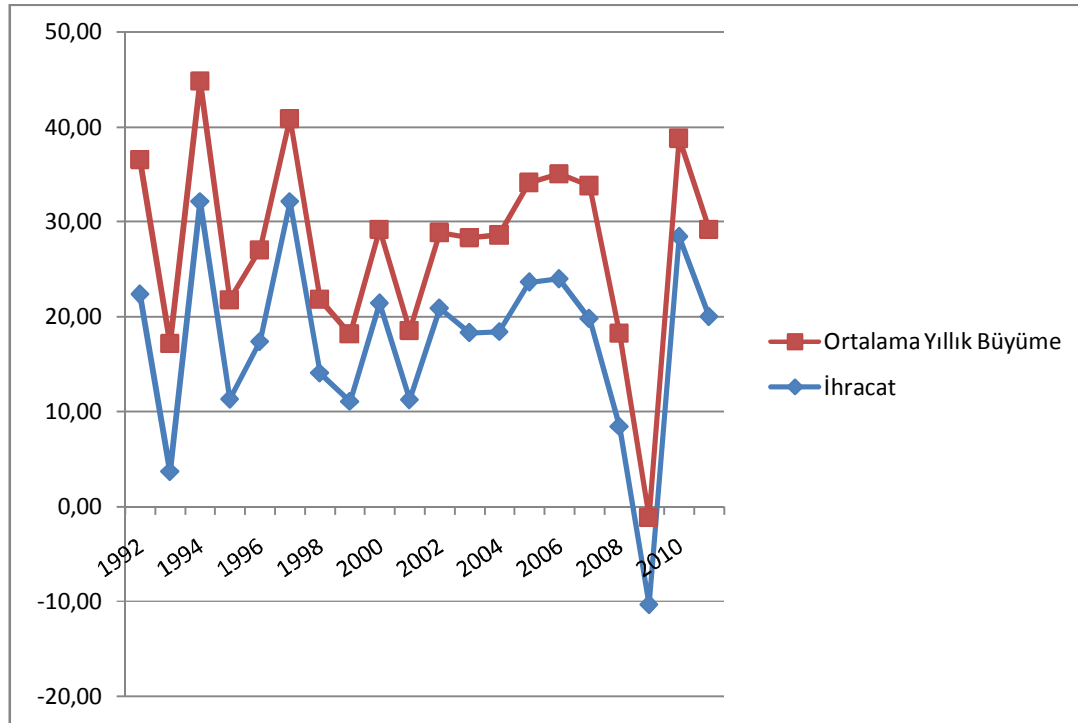
**Tablo 5.10 1992 – 2011 Yılları Arasında ÇHC’nin Milli Gelir ve İhracat Rakamları
(Milyon Yuan)**

Yıllar	Milli Gelir	İhracat
1992	26.923	84,94
1993	35.334	91,74
1994	48.197	121,01
1995	60.793	148,78
1996	71.176	151,05
1997	78.973	182,79
1998	84.402	183,71
1999	89.677	194,93
2000	99.214	249,20
2001	109.655	266,10
2002	120.332	325,60
2003	135.822	438,23
2004	159.878	593,33
2005	183.867	761,95
2006	211.923	968,98
2007	257.306	1220,46
2008	314.045	1430,69
2009	335.353	1201,61
2010	401.513	1577,75
2011	471.564	1900,00

Kaynak: National Bureau of Statistics of China, China Statistical Yearbook 2011, Foreign Trade and Economic Cooperation, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2011/indexeh.htm>

Tablo 5.10’da ÇHC’nin 1992 – 2011 dönemi arasındaki ihracat ve milli gelir rakamları Milyon Yuan cinsinden verilmiştir. Tablodan görüldüğü gibi Çin, 19 yıllık süreçte ihracatını yaklaşık 22 kat arttırmıştır. Bu durumda Çin Halk Cumhuriyeti’nde ihracat artış hızı milli gelir artış hızından daha fazla olmuştur.

Şekil 5.8: ÇHC 1992 – 2011 Döneminde İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki

Kaynak: National Bureau of Statistics of China ve China Statistical Yearbook 2011 verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 5.1’de Çin Halk Cumhuriyeti’nin 1992 – 2011 yılları arasındaki ihracat değişim oranları ve ortalama yıllık büyüme oranları karşılaştırılmıştır. Grafikten görülebileceği gibi, ihracat ve ekonomik büyüme arasında ciddi bir paralellik söz konusudur. Bu da Çin’in ihracata dayalı bir büyüme gerçekleştirdiğini göstermektedir.

5.2.2 İhracat ve Büyüme Üzerine Literatür Taraması

Literatürde dış ticaretin yurtiçi ekonomik büyüme üzerindeki etkileri üzerine tartışmalar Adam Smith'e kadar uzanmaktadır. Dış ticaretin ülke refahını arttırdığına dair klasik iktisatçıların görüşleri bir kısım yazarlar tarafından geliştirilerek günümüze kadar etkisini devam ettirmiştir.

P.S. Heller ve R.C. Porter'in 1978 yılında yaptıkları çalışmada ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Michael Michaely'nin 1977 yılında yapmış olduğu çalışmadan hareketle, 41 tane az gelişmiş ülkeyi model almışlardır. 1950 – 1973 yıllarını kapsayan bu çalışmada, yıllık büyüme oranlarının ihracat ile ilişkisinde anlamlı etkiler bulunmuştur.²⁸⁰

Ekanayake, 1999 yılında yaptığı çalışmasında, toplam sekiz gelişmekte olan Asya ülkeleri (Hindistan, Endonezya, Kore, Pakistan, Filipinler, Sri Lanka, Tayland ve Malezya) için ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri Koentegrasyon ve Hata düzeltme modeli ile analiz etmiştir. 1960 – 1997 yıllarını kapsayan bu çalışmada, Malezya'da ihracattan büyümeye doğru tek yönlü bir ilişki, diğer yedi ülkede ise çift yönlü nedensellik ilişkileri saptanmıştır. Kısa dönemde ise, Sri Lanka hariç diğer yedi ülkede ekonomik büyümeden ihracata doğru nedensellik ilişkisi bulunmuştur.²⁸¹

Shirazi ve Abdul Manap, çalışmalarında toplam beş Güney Asya ülkesi (Sri Lanka, Bangladeş, Pakistan, Hindistan, ve Nepal) için ihracata dayalı büyüme hipotezini Granger nedensellik testi ile analiz etmişlerdir. Çalışmalarında, ihracat, ithalat ve GSYİH değişkenleri ile uzun dönemde nedensellik ilişkileri test edilmiş, Sri Lanka hariç diğer tüm ülkelerde güçlü nedensellik ilişkileri saptanmıştır. İhracat ve GSYİH arasındaki ilişkide Bangladeş ve Nepal için çift yönlü ilişki, Pakistan için ise ihracattan GSYİH'ya doğru tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.²⁸²

²⁸⁰ Heller, S. Peter ve Porter C. Richard, *Exports and Growth: An Empirical Re-investigation*, <http://openwetware.org/images/0/02/Shloporter7.pdf>, s. 193 (26.05.2012)

²⁸¹ Ekanayake, E.M., *Exports and Economic Growth in Asian Developing Countries: Cointegration and Error-Correction Models*, http://etokat.etu.edu.tr/course/tepav_ekon/ECMasiancountries.pdf, s.43 (26.05.2012)

²⁸² Shirazi, S. Nasim ve Abdul Manap, T. Ali, *Export-Led Growth Hypothesis: Further Econometric Evidence from South Asia*, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1746-1049.2005.tb00955.x/pdf>, s. 472 (26.05.2012)

Galimberti, ihracata dayalı büyüme hipotezini toplam 72 ülke üzerinde test etmiştir. Zaman periodu olarak 1974 – 2003 yılları arası 29 yıllık bir dönemi almıştır. Söz konusu çalışmada, ihracatın, beşeri sermaye stoku ve işçi başına düşen GSYİH'nın, GSYİH içerisindeki payları alınmış, ihracat ve büyüme arasında pozitif bir ilişki saptanmıştır.²⁸³

Sandalcılar, 2012 yılında yaptığı çalışmasında, Rusya, Çin, Hindistan ve Brezilya ülkeleri için ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışmasında ilk aşamada 1993 – 2010 yılı verilerini kullanmış, nedensellik testinde ise Rusya hariç (veri eksikliğinden dolayı) diğer ülkeler için 1970 – 2010, 1979 – 2010 ve 1975 - 2010 yılları arası dönemi baz almıştır. Çalışmada, hem uzun dönemde hem kısa dönemde ihracat ve ekonomik büyüme arasında güçlü ilişkiler bulunmuş, ihracata dayalı büyüme hipotezinin bu ülkeler için geçerli olduğu belirtilmiştir.²⁸⁴

Tyler, 1960 – 1977 yılları arası dönemi kapsayan çalışmasında, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Çalışmasında 55 orta gelirli gelişmekte olan ülkeyi model almıştır. Söz konusu dönemde, ihracat ve milli gelir arasında güçlü pozitif ilişkiler saptanmıştır.²⁸⁵

Fosu, çalışmasında ihracata dayalı büyüme hipotezini 28 Afrika ülkesi için test etmiştir. 1960 – 1970 ve 1970 – 1980 ortalama yıllık büyüme oranlarını çalışmasında kullanan Fosu, ihracatın ve ihracat büyüme oranının ekonomik büyüme üzerinde anlamlı pozitif etkiler olduğu sonucuna ulaşmıştır.²⁸⁶

Şentürk, çalışmasında Granger Nedensellik Analizi ile ihracata büyüme hipotezini Türkiye, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Arjantin, Çin, Brezilya ve Hindistan gibi yeni gelişen ülkeler için test etmiştir. Çalışmasında 1980 sonrası dönemi baz olan Şentürk, Arjantin ve Brezilya hariç diğer tüm ülkelerde ihracatan milli gelire doğru bir nedensellik

²⁸³ Galimberti, K. Jaqueson, *Conditioned Export-Led Growth Hypothesis: A Panel Threshold Regression Approach*, http://mpira.ub.uni-muenchen.de/13417/1/MPPA_paper_13417.pdf, ss. 22-24 (26.05.2012)

²⁸⁴ Sandalcılar, A. Rıza, *BRIC ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve İhracat Arasındaki İlişki: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik*, <http://sablun.sdu.edu.tr/fakulteler/iibf/dergi/files/2012-1-8.pdf>, ss. 175-176 (26.05.2012)

²⁸⁵ Tyler, G. William, *Growth and Export Expansion in developing countries: Some Empirical Evidence*, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0304387881900079> (26.05.2012)

²⁸⁶ Fosu, A. Kwasi, *Exports and Economic growth: The African Case*, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X90900051>, (26.05.2012)

ilişkisi saptamış, dolayısıyla söz konusu ülkelerin ihracata dayalı bir büyüme gösterdiğini belirtmiştir.²⁸⁷

5.2.3 Veri Seti

Yapılan ekonometrik analizde kullanılan veriler üçer aylık olup, 1992 yılı birinci çeyrekte 2011 yılı dördüncü çeyreğe kadar devam eden 19 yıllık dönemi kapsamaktadır. Veri seti OECD veri tabanı ve National Bureau of Statistics Of China sitesinin veri tabanından yararlanılarak oluşturulmuştur. Çalışmada veri setine dahil edilen değişkenler; Gayri Safi Yurtiçi Hasıla(GDP), Toplam İthalat(ITH) ve Toplam ihracat(IHR) şeklindedir. Bağımsız değişken olarak Ekonomik büyümenin göstergesi olarak GSYİH(GDP) alınmış, analiz için Eviews 7.0 programından yararlanılmıştır.

5.2.4 Birim Kök Testi

Durağan olmayan serilerde regresyon analizleri yüksek test istatistiklerine ve sahte regresyon sonuçlarına yol açabileceğinden, serilerde birim kök varlığının test edilmesi amacı ile 1981 yılında Dickey ve Fuller tarafından geliştirilen “Genişletilmiş Dickey ve Fuller Testi” (Augmented Dickey Fuller, ADF) uygulanmıştır.

Tablo 5.11 Birim Kök Testi (ADF) Bulgular

	t-istatistiği	%5 Anlamlılık Düzeyi	Olasılık
GDP	-2.026781	-2.900670	0.2750
İTH	4.030108	-2.902953	1.0000
İHR	1.827706	-2.899619	0.9997

²⁸⁷ Şentürk, Canan, *Dış Ticaret Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: Türkiye ve Gelişmekte olan Ülkelerde İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi*, <http://eprints.sdu.edu.tr/405/1/TS00565.pdf>, ss. 126 – 127 (26.05.2012)

Tablo 5.11’de Çin Halk Cumhuriyeti’nin GSYİH, İthalat ve İhracat değişkenlerinin birim kök testi sonuçları verilmiştir. Tablodan görüldüğü gibi seriler durağan olmadığından, serilerin birinci dereceden farkları alınmıştır.

Tablo 5.12 Serilerin Birinci Farkları

	t-istatistiği	%5 Anlamlılık Düzeyi	Olasılık
GDP	-111.3173	-2.900670	0.0001
İTH	-6.367184	-2.902953	0.0000
İHR	-5.811246	-2.899619	0.0000

Tablo 5.12’de serilerin birinci farkları alındıktan sonraki değerler verilmiştir. Görüldüğü gibi tüm değişkenler birinci derecede farkları alındıklarında durağan hale gelmişlerdir.

5.2.5 Johansen Koentegrasyon (Eşbütünleşme) Testi

Eş bütünleşme analizi, durağan olmayan zaman serileri arasındaki uzun dönem ilişkisinin modellenmesinde ve tahmin edilmesinde kullanılan bir yöntemdir. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını test etmek amacı ile, serilere birim kök testi uygulanıp durağan hale getirildikten sonra, koentegrasyon testi uygulanmıştır. Yapılan testler ile ekonomik büyümenin ihracat ve ithalat ile uzun dönem ilişkisinin olup olmadığı analiz edilecektir.

Tablo 5.13 Ekonomik büyüme ile İhracat Koentegrasyon Testi Sonuçları

Hipotez	Trace İstatistiği	5% Kritik Değer	Olasılık
Ho; r=0	41.95267	15.49471	0.0000
Ho; r≤1	10.81875	3.841466	0.0010

Hipotez	Max. Eigenvalue İstatistiği	5% Kritik Değer	Olasılık
Ho; r=0	31.13392	14.26460	0.0001
Ho; r≤1	10.81875	3.841466	0.0010

**Gecikme uzunluğu AIC bilgi kriterine göre 4 olarak alınmıştır.

Tablo 5.13’de Ekonomik büyüme ve Toplam ihracat serilerinin koentegrasyon test sonuçları verilmiştir. Analiz sonucuna göre, $r = 0$ hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde reddedildiği görülmektedir. Yani “41.95267” olarak hesaplanan trace istatistik değeri ve “31.13392” olarak hesaplanan Maximum Eigenvalue değeri %5 kritik değerleri olan “15.49471” ve “14.26460” değerlerinden büyüktür. $r \leq 1$ hipotezine ait sonuçlar incelendiğinde ise, hipotezin %5 anlamlılık düzeyinde yine reddedildiği görülmektedir. Yani serilere ait bu analizde iki adet koentegrasyon vektörünün varlığına rastlanmış ve seriler arasında nedensellik ilişkisi olabileceği ifade edilebilmektedir.

Tablo 5.14 Ekonomik büyüme ile İthalat Koentegrasyon Testi Sonuçları

Hipotez	Trace İstatistiği	5% Kritik Değer	Olasılık
Ho; r=0	74.97484	15.49471	0.0000
Ho; r≤1	18.54032	3.841466	0.0000

Hipotez	Max. Eigenvalue istatistiği	5% Kritik Değer	Olasılık
Ho; r=0	56.43452	14.26460	0.0000
Ho; r≤1	18.54032	3.841466	0.0000

**Gecikme uzunluğu AIC bilgi kriterine göre 3 olarak alınmıştır.

Tablo 5.14’de Ekonomik büyüme ve Toplam ihracat serilerinin koentegrasyon test sonuçları verilmiştir. Analiz sonucuna göre, $r = 0$ hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde reddedildiği görülmektedir. Yani “74.97484” olarak hesaplanan trace istatistik değeri ve “56.43452” olarak hesaplanan Maximum Eigenvalue değeri %5 kritik değerleri olan “15.49471” ve “14.26460” değerlerinden büyüktür. $r \leq 1$ hipotezine ait sonuçlar incelendiğinde ise, hipotezin %5 anlamlılık düzeyinde yine reddedildiği görülmektedir. Yani serilere ait bu analizde iki adet koentegrasyon vektörünün varlığına rastlanmış ve seriler arasında nedensellik ilişkisi olabileceği ifade edilebilmektedir.

Tablo 5.15 İhracat ile İthalat Koentegrasyon Testi Sonuçları

Hipotez	Trace İstatistiği	5% Kritik Değer	Olasılık
Ho; r=0	13.19114	15.49471	0.1080
Ho; r≤1	1.722009	3.841466	0.1894

Hipotez	Max. Eigenvalue istatistiği	5% Kritik Değer	Olasılık
Ho; r=0	11.46913	14.26460	0.1322
Ho; r≤1	1.722009	3.841466	0.1894

**Gecikme uzunluğu AIC bilgi kriterine göre 7 olarak alınmıştır.

Tablo 5.15’de Toplam ihracat ve toplam ithalat serilerinin koentegrasyon test sonuçları verilmiştir. Analiz sonucuna göre, $r = 0$ hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde kabul edildiği görülmektedir. Yani “13.19114” olarak hesaplanan trace istatistik değeri ve “11.46913” olarak hesaplanan Maximum Eigenvalue değeri %5 kritik değerleri olan “15.49471” ve “14.26460” değerlerinden küçüktür. $r \leq 1$ hipotezine ait sonuçlar incelendiğinde ise, hipotezin %5 anlamlılık düzeyinde yine kabul edildiği görülmektedir. Yani serilere ait bu analizde herhangi bir koentegrasyon vektörünün varlığına rastlanmamış ve seriler arasında nedensellik ilişkisi olmadığı ifade edilebilmektedir.

5.2.6 Vektör Hata Düzeltme Modeli

Vektör hata düzeltme modeli, bağımlı değişkenlerin uzun dönemli denge ilişkilerini kısıtlayarak, bu değişkenlerin kısa dönem dinamiklerini belirlemeye olanak verir. Ekonomik büyüme ile ihracat ve ekonomik büyüme ile ithalat arasında kısa dönemde ilişki olup olmadığı Vektör hata düzeltme modeli ile test edilecektir. İthalat ve ihracat arasında herhangi bir koentegrasyon varlığına rastlanmadığından hata düzeltme modeli uygulanmayacaktır.

Tablo 5.16 Vektör Hata Düzeltme Testi Sonuçları

GDP	İHR
[-115.131]	[1.17252]
GDP	İTH
[-113.120]	[1.29965]

Tablo 5.16’da görüldüğü gibi ekonomik büyüme ile toplam ihracat ve ekonomik büyüme ile toplam ithalat arasında kısa dönemli ilişki mevcuttur.

5.2.7 Granger Nedensellik Analizi

Granger tarafından ele alınan zaman serilerine yönelik nedensellik analizi, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığını ve ilişkinin yönünü test etmekte kullanılmaktadır. Buna göre, Granger nedensellik testi yardımı ile ekonomik büyüme ve ihracat arasındaki nedensellik ilişkileri test edilecektir.

Tablo 5.17 Granger Nedensellik Test Sonuçları

	Gecikme Sayısı	F-istatistiği	Olasılık
GDP'den İHR'a doğru ilişki yoktur	2	6.363315	0.0415
İHR'dan GDP'ye doğru ilişki yoktur	2	0.781175	0.6767
GDP'den İTH'a doğru ilişki yoktur	2	3.626237	0.1631
İTH'dan GDP'ye doğru ilişki yoktur	2	0.236369	0.8885

Tablo 5.17’de ekonomik büyüme ile ihracat ve ithalat arasındaki nedensellik ilişkisi test sonuçları verilmiştir.

Granger nedensellik testine göre eğer olasılık değeri 0.05’den küçükse Ho hipotezi red edilir, büyükse Ho hipotezi kabul edilir. Buna göre, ekonomik büyümeden ihracata doğru olan ilişkide olasılık değeri 0.05’den küçük olduğu için hipotez red edilir, yani ekonomik büyümeden ihracata doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Fakat, ihracattan ekonomik büyümeye doğru ilişki incelendiğinde olasılık 0.05’den küçük olduğu için Ho hipotezi kabul edilir. Yani ekonomik büyüme ve ihracat arasında tek yönlü bir ilişki mevcuttur. Ekonomik büyüme ve ithalat nedensellik sonuçları incelendiğinde ise Ho hipotezinin kabul edildiğini ve ekonomik büyüme ile ithalat arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığı gözükmemektedir.

Tüm yapılan bu analizlerin ışığında, Çin’de ekonomik büyüme ve ihracat arasında bir nedensellik ilişkisi olduğunu ve Çin’in ihracata dayalı bir büyüme gösterdiği görülmektedir.

SONUÇ

İktisadi kalkınma ve büyüme kavramları birbirine benzer kavramlar gibi görünse de detaylı olarak incelendiğinde farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. İktisadi büyüme genel olarak bir ülkenin ekonomisinde milli gelirin artması olarak tanımlanabileceği gibi, iktisadi kalkınma denildiği zaman genel olarak ilgili ülkenin ekonomisinin bir bütün olarak iyileşmesi anlamı çıkmaktadır. Bir ülke ekonomisinin iyileşmesinden bahsedildiğinde ise, genel anlamda kişi başına düşen gelirin sürekli olarak artması ve o ülkenin refah düzeyinin iyi yönde yükselmesi, böylece yaşam standartlarının iyileşmesi temel olarak alınabilir. Bir ülkenin büyüme ve kalkınmışlık düzeyine bakmak için, o ülkenin GSMH'si, nominal ve reel milli geliri, kişi başına geliri, yıllık nüfus artış hızı, doğum ve ölüm oranları, okur-yazar oranı gibi göstergeleri değerlendirmek gerekir.

Kalkınma, günümüzde tüm ülkeler için olmazsa olmaz durumuna gelmiştir. Her ülke rehaf içerisinde yaşamak, yaşam standartını yükseltmek ister. Bunun için de kalkınma ülkeler için artık bir gereklilik haline gelmiştir. Tabi ki her ülke aynı şartlarda ve standartlarda olmadığından, ülkelerin kalkınmasını engelleyen ya da geciktiren, sermaye birikimi yetersizliği, doğal kaynak yetersizliği, finansal yapıların yeterince gelişmemiş olması gibi faktörler bulunmaktadır.

Günümüzde, uluslararası ticaretin kalkınma üzerindeki katkıları küçümsenemez ve bugünkü gibi bir küresel ekonomide ülkelerin küreselleşmenin dışında kalması düşünülememektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda, ülkelerin dışa açılması sağlanmadan, kendi sınırları içerisinde büyümesinin çok kısıtlı olduğu anlaşılmış, dış ticaretin katkısı olmadan ekonomik büyümenin sağlanamayacağı artık yaygın bir görüş olmuştur. Dış ticaret teorileri ise, bir ülkenin sahip olduğu kaynakların nasıl en verimli şekilde kullanılacağını araştıran, yani hangi malların ne oranda ihraç ne oranda ithal edileceğini araştıran teorilerdir.

Dış ticaret teorisinin aslı karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayanır. Karşılaştırmalı üstünlüklere göre her ülke üstün olduğu malların üretiminde uzmanlaşarak ticaret yaptığı takdirde reel gelirinde bir artış meydana gelir. Ülkelerin dış ticarete açılması ile beraber rekabetçi bir yapı ortaya çıkar, piyasalar ve pazarlar büyüyerek ticaret hacmini arttırır, maliyetler düşer ve verimlilik artar. Böylece dış ticaret, ülke ekonomilerinde kalkınmanın hızlanmasına katkı sağlamış olur ve ülkeler bu gelişmelerden en iyi şekilde yararlanmalıdır.

II. Dünya Savaşı döneminde az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunları ortaya çıkmış ve bu dönemden günümüze kadar gelen süreçte belli başlı kalkınma yani sanayileşme stratejileri izlenmiştir. Sanayileşme stratejileri ithalat ikamesi ve ihracata yönelik olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İthalat ikamesinin tarihine bakıldığında bu stratejinin dünya ülkelerinde genellikle 1960 – 1970’li dönemlerde uygulandığı görülür. O dönemde yaygın olarak ithal ikamesi uygulayan az gelişmiş ülkeler daha sonradan büyüme oranlarının tersine dönmesi ile bu stratejiyi terk etmeye başlamış ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisini uygulamaya başlamışlardır. İthalat ikamesinde başlıca amaç yurtdışından ithal edilen ürünlerin yurtiçinde üretilmesini sağlayarak üretimin geliştirilmesi ve ithalatın sınırlandırılması ya da tamamen kaldırılmasıdır. İhracata dönük sanayileşme stratejisinde ise amaç, korunacak ve teşvik edilecek sektörlerde yerli üretimden çok yurtdışı üretime ağırlık verilmesidir.

Bu çalışmada, Türkiye ve Çin ülkelerinin kalkınma süreçlerinde dış ticareti ne şekilde kullandıkları, hangi stratejileri model aldıkları gerek teorik gerekse uygulamalı olarak anlatılmıştır.

Türkiye, Cumhuriyet döneminde Osmanlı’dan miras kalan zayıf ekonomik yapısını kurtarmak için ithalat ve ihracat kısıtlamalarını bir süreliğine kaldırmış, 1929 ekonomik buhran ile liberal politikaları terk edip devletçilik ilkesini benimsemiş, 1960’lı yıllarda planlı kalkınma dönemine geçerek dışa kapalı bir politika izlemiş, 1980’lerden sonra ise uygulamakta olduğu ithal ikameci stratejiyi terk ederek liberal politikaları benimsemiş ve ihracata dayalı büyüme modelini hedef almıştır. Türkiye, yapısal değişimini bu dönemde yaşamıştır. 1980’lere kadar emek-yoğun malların ihracatında uzmanlaşan Türkiye, benimsediği ihracata dayalı kalkınma stratejisi ile tekstil ve otomotiv gibi sektörlerde ihracatını arttırmıştır. Yani sanayi malları ihracatçısı konumuna gelmeyi hedeflemiş, bu hedef doğrultusunda üretim için gerekli olan ara malı ve sermaye malı ithalatını da aynı şekilde önemli ölçüde arttırmıştır. Böylece Türkiye, büyümesini ithalata bağımlı bir hale getirmiş ve göstermiş olduğu ithalata dayalı olan ekonomik büyümesi ile kalkınma stratejileri arasında yeni bir modelin ortaya çıkmasında örnek ülke olmuştur.

Çin Halk Cumhuriyeti ise, ortalama 25 yıl gibi kısa bir dönemde ekonomisini büyük bir başarı ile geliştirerek günümüzde dünyanın en gözde yatırım merkezi haline gelmiştir. Mao döneminden sonra komünist düzen terk edilerek ileri bir sanayi devleti hedeflenmiştir. 1978 yılında başlayan reformlarla beraber ülke ekonomik büyümede kısa sürede olağanüstü

rakamlar elde etmiş, halkın yaşam standartlarını kısa bir süre içerisinde hiçbir ülkede görünmediği kadar yükseltmeyi başaramamıştır. Çin'in Soğuk Savaş sonrasında uygulamaya koyduğu reformların halkın desteği ile olması da ülkenin bu kadar kısa sürede bu kadar uzun yol kat etmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Çin'de işgücünün çok ucuz olması da üretim maliyetlerini düşürerek uluslar arası pazarlardaki rekabette ülkeyi ön plana koymaktadır. İhracata dayalı büyüme gösteren ülkelere en büyük örnek olarak Çin, tüm dikkatleri üzerine çekmiştir. Özellikle dünya ekonomisinin durgunluk gösterdiği dönemlerde Çin'in göstermiş olduğu ekonomik gelişme tüm dünyada hayranlık uyandırmıştır. Günümüzde Çin, dünya ülkeleri arasında en yüksek büyüme oranları gösteren ülkelerin başında gelmektedir.

Yapılan ekonometrik analizler doğrultusunda, Türkiye için 1990 – 2011 yıllarını kapsayan 21 yıllık dönemde Türkiye ekonomisine ait üçer aylık veriler kullanılarak toplam ihracat, ithalat, ithalatın alt kalemleri olarak yatırım mali ithalatı, aramalı ithalatı ve tüketim malı ithalatı ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkileri incelenmiş ve ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik varyans ayrıştırılmaları yapılmıştır. Yapılan ko-entegrasyon testleri sonucunda ithalat ve ekonomik büyüme serileri ko-entegre bulunmuş ve nedensellik testleri sonucunda ara malı ithalatından ekonomik büyümeye karşı tek yönlü bir nedensellik, yatırım ve tüketim malı ithalatı ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkileri bulunmuştur. İhracat ve büyüme arasında ise tek yönlü bir ilişki saptanmış ve ihracatın ekonomik büyümeye neden olmadığı görülmüştür. Yapılan bu analizler sonucunda Türkiye'de ithalatın ekonomik büyüme üzerinde önemli etkilere sahip olduğu belirlenmiş, Türkiye'de incelenen dönem arasındaki büyümenin ithalata dayalı bir büyüme olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti için, 1992 – 2011 yıllarını kapsayan 19 yıllık dönemde Çin ekonomisine ait üçer aylık veriler kullanılarak, ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkileri incelenmiştir. Yapılan ko-entegrasyon testleri sonucunda Çin'de ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme serileri ko-entegre bulunmuş ve nedensellik testleri sonucunda ithalat ve ekonomik büyüme üzerinde bir nedensellik ilişkisine rastlanamamış, ihracat ve ekonomik büyüme arasında ise tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuş, ekonomik büyümenin ihracatı arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tüm yapılan bu analizlerin ışığında, Türkiye'nin göstermiş olduğu ekonomik büyümenin ithalata dayalı olduğu, Çin'in ise ihracata dayalı bir büyüme gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'nin büyümesinin ithalata bağımlı hale gelmesindeki en büyük etken yukarıda da belirtildiği gibi sanayi malları üretimi için gerekli olan ara malı ve yatırım mallarıdır. Ayrıca bir diğer etken olarak döviz kuru söylenebilir. Türk lirasının değer kazanması ile birlikte ara mallarının yurtiçinde üretimi yerine yurtdışından ithal edilmesi daha az maliyetli olduğundan reel döviz kuru gelişmeleri de Türkiye'nin ithalata bağımlı olmasında bir etkindir. İthalata dayalı büyümenin doğru bir büyüme olup olmaması tartışma konusudur. İthalata bağımlı olarak büyüyen bir ülke aynı zamanda ithalat finansmanı sorunu ile karşı karşıyadır. Üretim için gerekli olan ithalatın finansmanı ihracatla kazanılan döviz gelirleri ile karşılanmak durumunda olduğundan ihracat gelirleri ithalatı finanse edecek düzeyde değilse bu durum ekonomide bozulmaya yol açar. Çin ise uygulamaya koyduğu reformlardan sonra ihracata ağırlık vererek sürekli olarak ihracatını ve buna bağlı olarak büyümesini arttırmıştır. Ülkedeki ucuz iş gücü sayesinde maliyetleri düşük tutarak rekabetçi bir ortam sağlamış, yabancı yatırımları da ülkesine çekmeyi başarmıştır. Çin, günümüzde doğrudan yabancı yatırımların en çok yapıldığı ülkeler arasında ilk sıralarda gelmektedir. İhracata dayalı büyüme stratejisi ile yüksek büyüme oranları elde eden Çin'in, ihracatını istikrarlı bir şekilde arttırmaya ve ekonomisini büyütmeyle devam edeceği ve yarım yüzyıl içerisinde dünyanın en büyük ekonomisi olacağı düşünülmektedir.

EKLER

EK 1 – Türkiye’nin 1990 – 2011 Yılları arası çeyreklik dönemlerde Reel GSYİH rakamları

YILLAR	DÖNEMLER	REEL GSYİH
1990	1.Dönem-1.Quarter	17168099
	2.Dönem-2.Quarter	19625628
	3.Dönem-3.Quarter	25460041
	4.Dönem-4.Quarter	21116941
1991	1.Dönem-1.Quarter	17027061
	2.Dönem-2.Quarter	19375145
	3.Dönem-3.Quarter	26822148
	4.Dönem-4.Quarter	21046664
1992	1.Dönem-1.Quarter	18042774
	2.Dönem-2.Quarter	20514841
	3.Dönem-3.Quarter	27997890
	4.Dönem-4.Quarter	22337277
1993	1.Dönem-1.Quarter	19373837
	2.Dönem-2.Quarter	22780101
	3.Dönem-3.Quarter	29511698
	4.Dönem-4.Quarter	24724893
1994	1.Dönem-1.Quarter	20068858
	2.Dönem-2.Quarter	20194224
	3.Dönem-3.Quarter	28001116
	4.Dönem-4.Quarter	23335532
1995	1.Dönem-1.Quarter	19742354
	2.Dönem-2.Quarter	22971300
	3.Dönem-3.Quarter	29998883
	4.Dönem-4.Quarter	25016216
1996	1.Dönem-1.Quarter	21499424
	2.Dönem-2.Quarter	24694148
	3.Dönem-3.Quarter	31678821

	4.Dönem-4.Quarter	27067545
1997	1.Dönem-1.Quarter	22957049
	2.Dönem-2.Quarter	26776440
	3.Dönem-3.Quarter	34317648
	4.Dönem-4.Quarter	28840935
1998	1.Dönem-1.Quarter	15265678
	2.Dönem-2.Quarter	16484808
	3.Dönem-3.Quarter	20346608
	4.Dönem-4.Quarter	18106054
1999	1.Dönem-1.Quarter	14436129
	2.Dönem-2.Quarter	16217899
	3.Dönem-3.Quarter	19361768
	4.Dönem-4.Quarter	17824774
2000	1.Dönem-1.Quarter	15217908
	2.Dönem-2.Quarter	17269135
	3.Dönem-3.Quarter	21019481
	4.Dönem-4.Quarter	18929875
2001	1.Dönem-1.Quarter	15419915
	2.Dönem-2.Quarter	16173158
	3.Dönem-3.Quarter	19650704
	4.Dönem-4.Quarter	17065575
2002	1.Dönem-1.Quarter	15469977
	2.Dönem-2.Quarter	17214452
	3.Dönem-3.Quarter	20876687
	4.Dönem-4.Quarter	18958715
2003	1.Dönem-1.Quarter	16716746
	2.Dönem-2.Quarter	17898517
	3.Dönem-3.Quarter	21774718
	4.Dönem-4.Quarter	19948211
2004	1.Dönem-1.Quarter	18380247
	2.Dönem-2.Quarter	20035372
	3.Dönem-3.Quarter	23528095

	4.Dönem-4.Quarter	21541877
2005	1.Dönem-1.Quarter	19947283
	2.Dönem-2.Quarter	21577563
	3.Dönem-3.Quarter	25323570
	4.Dönem-4.Quarter	23651315
2006	1.Dönem-1.Quarter	21133291
	2.Dönem-2.Quarter	23678188
	3.Dönem-3.Quarter	26916390
	4.Dönem-4.Quarter	25010451
2007	1.dönem - 1. quarter	22844200
	2.dönem - 2. quarter	24581028
	3.dönem - 3. quarter	27772167
	4.dönem - 4. quarter	26057230
2008	1.dönem - 1. quarter	24445513
	2.dönem - 2. quarter	25226375
	3.dönem - 3. quarter	28009692
	4.dönem - 4. quarter	24240150
2009	1.dönem - 1. quarter	20842792
	2.dönem - 2. quarter	23267231
	3.dönem - 3. quarter	27233060
	4.dönem - 4. quarter	25660031
2010	1.dönem - 1. quarter	23467330
	2.dönem - 2. quarter	25692252
	3.dönem - 3. quarter	28669613
	4.dönem - 4. quarter	28056450
2011	1.dönem - 1. quarter	26250955
	2.dönem - 2. quarter	28020930
	3.dönem - 3. quarter	31086781
	4.dönem - 4. quarter	29515314

EK 2 – Türkiye’nin 1990 – 2011 yılları arasında çeyreklik dönemler itibariyle fasıllara göre ithalat rakamları

YILLAR	DÖNEMLER	ARA MALI	SERMAYE MALI	TÜKETİM MALI	DİĞER
1990	1.Dönem	3692887	699784	312904	1
	2.Dönem	3548444	853372	472825	1
	3.Dönem	3864374	947913	618817	4
	4.Dönem	5048332	1539650	671031	25954
1991	1.Dönem	3611466	877081	395909	31440
	2.Dönem	3470853	906402	332234	36156
	3.Dönem	3694029	1115976	408052	25920
	4.Dönem	4277016	1396078	438847	29565
1992	1.Dönem	3521674	1035084	369009	16348
	2.Dönem	3793770	1300578	363471	27096
	3.Dönem	4291965	1033073	511901	19535
	4.Dönem	4577203	1456769	527786	25794
1993	1.Dönem	4150982	1252999	487125	16923
	2.Dönem	5216451	1883419	645739	32588
	3.Dönem	4961287	1795126	645985	33470
	4.Dönem	5074115	2396146	746866	59152
1994	1.Dönem	4105964	1307558	451327	22246
	2.Dönem	3342908	1330866	260193	19920
	3.Dönem	3982255	1112028	284584	37411
	4.Dönem	5134244	1469906	385193	23417
1995	1.Dönem	5275454	1149052	402531	26711
	2.Dönem	5972667	2117636	500733	24290
	3.Dönem	6640760	1770663	701931	21437
	4.Dönem	7188774	3082129	811290	22954
1996	1.Dönem	6793341	1978792	942491	43172
	2.Dönem	7152562	2695474	1106497	30759
	3.Dönem	7104661	2537431	1084930	27409
	4.Dönem	7686160	3124460	1290370	28136

1997	1.Dönem	7423777	2065441	986898	68995
	2.Dönem	7608296	2800605	1224193	62128
	3.Dönem	8300548	2990036	1257670	101791
	4.Dönem	8786252	3252787	1583180	46125
1998	1.Dönem	7739818	2325837	1226563	52097
	2.Dönem	7618224	2851516	1442107	73068
	3.Dönem	7425811	2732170	1331397	92306
	4.Dönem	6778370	2714592	1372494	154022
1999	1.Dönem	5469762	1616457	907831	65711
	2.Dönem	6793689	2184084	1246908	105227
	3.Dönem	6949190	2284152	1139384	67413
	4.Dönem	7641559	2642312	1526289	31300
2000	1.Dönem	7964994	2103240	1208367	48014
	2.Dönem	9194020	2993086	1926562	40368
	3.Dönem	9275993	3076218	1800297	47549
	4.Dönem	9574548	3192794	1993254	63516
2001	1.Dönem	7899341	1787097	998325	90268
	2.Dönem	7011008	1795028	1010014	79690
	3.Dönem	7718776	1705018	859383	80510
	4.Dönem	7671715	1653283	945687	93940
2002	1.Dönem	8099572	1377530	871477	60476
	2.Dönem	9038715	2081973	1255097	78004
	3.Dönem	9924413	2129088	1286863	188268
	4.Dönem	10593130	2810975	1484895	273322
2003	1.Dönem	11091376	1827013	1363077	85663
	2.Dönem	11879491	2671649	1818699	100363
	3.Dönem	13368643	2913096	2021047	144944
	4.Dönem	13395250	3914151	2610503	134731
2004	1.Dönem	14675427	3608667	2521625	115569
	2.Dönem	16304442	4551201	3412296	122414
	3.Dönem	17628436	4349872	3008018	112054
	4.Dönem	18941131	4887701	3158339	142576

2005	1.Dönem	18997077	4032699	2653838	56156
	2.Dönem	20450736	5247744	3447612	208528
	3.Dönem	21081190	5219999	3778115	154939
	4.Dönem	21339281	5862780	4095736	147722
2006	1.Dönem	20906930	4884039	3654643	101164
	2.Dönem	26135870	6069298	4437910	103945
	3.Dönem	26017446	5960369	4042892	117738
	4.Dönem	26544409	6433844	3980879	184776
2007	1.Dönem	26303449	5132974	3652404	120424
	2.Dönem	30950063	6558023	4370451	241840
	3.Dönem	32323153	6977253	4917141	137233
	4.Dönem	34062930	8386177	5754050	175127
2008	1.Dönem	36647915	6981209	5338762	209306
	2.Dönem	43301491	7332397	5894587	143688
	3.Dönem	44384623	7437027	5735086	136583
	4.Dönem	27413066	6270026	4520795	216988
2009	1.Dönem	20591805	4362706	3691094	232229
	2.Dönem	23408307	5190227	4756769	133299
	3.Dönem	27317235	5715653	5023026	96536
	4.Dönem	28192467	6194232	5818813	204000
2010	1.Dönem	27849136	5426336	5077334	142272
	2.Dönem	32528966	6485295	5778751	109604
	3.Dönem	33790795	7021788	6209933	133753
	4.Dönem	37276524	9884818	7668906	160098
2011	1.Dönem	40262477	8206494	7258222	341130
	2.Dönem	44829625	10621988	8094972	117673
	3.Dönem	45842130	9110877	7137055	123918
	4.Dönem	42474969	9329190	7202279	155828

EK 3 – Türkiye’nin 1990 – 2011 yılları arasında çeyreklik dönemler itibariyle toplam ithalat rakamları

YILLAR	DÖNEMLER	TOPLAM İTHALAT
1990	1.Dönem-1.Quarter	4705576
	2.Dönem-2.Quarter	4874642
	3.Dönem-3.Quarter	5431108
	4.Dönem-4.Quarter	7284967
1991	1.Dönem-1.Quarter	4915896
	2.Dönem-2.Quarter	4745645
	3.Dönem-3.Quarter	5243977
	4.Dönem-4.Quarter	6141506
1992	1.Dönem-1.Quarter	4942115
	2.Dönem-2.Quarter	5484915
	3.Dönem-3.Quarter	5856474
	4.Dönem-4.Quarter	6587552
1993	1.Dönem-1.Quarter	5908029
	2.Dönem-2.Quarter	7778197
	3.Dönem-3.Quarter	7435868
	4.Dönem-4.Quarter	8276279
1994	1.Dönem-1.Quarter	5887095
	2.Dönem-2.Quarter	4953887
	3.Dönem-3.Quarter	5416278
	4.Dönem-4.Quarter	7012760
1995	1.Dönem-1.Quarter	6853748
	2.Dönem-2.Quarter	8615326
	3.Dönem-3.Quarter	9134791
	4.Dönem-4.Quarter	11105147
1996	1.Dönem-1.Quarter	9757796
	2.Dönem-2.Quarter	10985292
	3.Dönem-3.Quarter	10754431
	4.Dönem-4.Quarter	12129126

1997	1.Dönem-1.Quarter	10545111
	2.Dönem-2.Quarter	11695222
	3.Dönem-3.Quarter	12650045
	4.Dönem-4.Quarter	13668344
1998	1.Dönem-1.Quarter	11344315
	2.Dönem-2.Quarter	11984915
	3.Dönem-3.Quarter	11581684
	4.Dönem-4.Quarter	11019478
1999	1.Dönem-1.Quarter	8059761
	2.Dönem-2.Quarter	10329908
	3.Dönem-3.Quarter	10440139
	4.Dönem-4.Quarter	11841460
2000	1.Dönem-1.Quarter	11324615
	2.Dönem-2.Quarter	14154036
	3.Dönem-3.Quarter	14200057
	4.Dönem-4.Quarter	14824112
2001	1.Dönem-1.Quarter	10775031
	2.Dönem-2.Quarter	9895740
	3.Dönem-3.Quarter	10363687
	4.Dönem-4.Quarter	10364625
2002	1.Dönem-1.Quarter	10409055
	2.Dönem-2.Quarter	12453789
	3.Dönem-3.Quarter	13528632
	4.Dönem-4.Quarter	15162322
2003	1.Dönem-1.Quarter	14367129
	2.Dönem-2.Quarter	16470202
	3.Dönem-3.Quarter	18447730
	4.Dönem-4.Quarter	20054635
2004	1.Dönem-1.Quarter	20921288
	2.Dönem-2.Quarter	24390353
	3.Dönem-3.Quarter	25098380
	4.Dönem-4.Quarter	27129747

2005	1.Dönem-1.Quarter	25739770
	2.Dönem-2.Quarter	29354620
	3.Dönem-3.Quarter	30234243
	4.Dönem-4.Quarter	31445519
2006	1.Dönem-1.Quarter	29546776
	2.Dönem-2.Quarter	36747023
	3.Dönem-3.Quarter	36138445
	4.Dönem-4.Quarter	37143908
2007	1.dönem - 1. quarter	35209251
	2.dönem - 2. quarter	42120377
	3.dönem - 3. quarter	44354780
	4.dönem - 4. quarter	48378284
2008	1.dönem - 1. quarter	49177192
	2.dönem - 2. quarter	56672163
	3.dönem - 3. quarter	57693319
	4.dönem - 4. quarter	38420875
2009	1.dönem - 1. quarter	28877834
	2.dönem - 2. quarter	33488602
	3.dönem - 3. quarter	38152450
	4.dönem - 4. quarter	40409512
2010	1.dönem - 1. quarter	38495078
	2.dönem - 2. quarter	44902616
	3.dönem - 3. quarter	47156269
	4.dönem - 4. quarter	54990346
2011	1.dönem - 1. quarter	56068323
	2.dönem - 2. quarter	63664258
	3.dönem - 3. quarter	62213980
	4.dönem - 4. quarter	59162266

EK 4 – Türkiye’nin 1990 – 2011 yılları arasında çeyreklik dönemler itibariyle toplam ihracat rakamları

YILLAR	DÖNEMLER	TOPLAM İHRACAT
1990	1.Dönem-1.Quarter	3,02722
	2.Dönem-2.Quarter	2,96427
	3.Dönem-3.Quarter	3,14071
	4.Dönem-4.Quarter	3,69179
1991	1.Dönem-1.Quarter	3,50371
	2.Dönem-2.Quarter	3,07673
	3.Dönem-3.Quarter	3,45508
	4.Dönem-4.Quarter	3,57677
1992	1.Dönem-1.Quarter	3,68059
	2.Dönem-2.Quarter	3,45162
	3.Dönem-3.Quarter	3,92843
	4.Dönem-4.Quarter	3,66763
1993	1.Dönem-1.Quarter	3,91596
	2.Dönem-2.Quarter	3,57843
	3.Dönem-3.Quarter	3,67530
	4.Dönem-4.Quarter	4,11445
1994	1.Dönem-1.Quarter	4,04226
	2.Dönem-2.Quarter	3,86699
	3.Dönem-3.Quarter	4,96303
	4.Dönem-4.Quarter	5,03396
1995	1.Dönem-1.Quarter	5,04704
	2.Dönem-2.Quarter	5,27318
	3.Dönem-3.Quarter	5,42179
	4.Dönem-4.Quarter	5,95703
1996	1.Dönem-1.Quarter	5,70380
	2.Dönem-2.Quarter	5,26262
	3.Dönem-3.Quarter	5,93463
	4.Dönem-4.Quarter	6,20174

1997	1.Dönem-1.Quarter	6,35512
	2.Dönem-2.Quarter	6,40838
	3.Dönem-3.Quarter	6,70034
	4.Dönem-4.Quarter	6,95248
1998	1.Dönem-1.Quarter	6,92926
	2.Dönem-2.Quarter	6,59283
	3.Dönem-3.Quarter	6,85015
	4.Dönem-4.Quarter	6,57686
1999	1.Dönem-1.Quarter	6,80650
	2.Dönem-2.Quarter	6,30501
	3.Dönem-3.Quarter	6,49730
	4.Dönem-4.Quarter	6,96231
2000	1.Dönem-1.Quarter	6,96057
	2.Dönem-2.Quarter	7,09136
	3.Dönem-3.Quarter	6,72701
	4.Dönem-4.Quarter	6,97113
2001	1.Dönem-1.Quarter	7,70751
	2.Dönem-2.Quarter	8,01287
	3.Dönem-3.Quarter	7,71828
	4.Dönem-4.Quarter	7,85626
2002	1.Dönem-1.Quarter	8,34710
	2.Dönem-2.Quarter	8,42695
	3.Dönem-3.Quarter	9,21597
	4.Dönem-4.Quarter	9,73208
2003	1.Dönem-1.Quarter	11,02560
	2.Dönem-2.Quarter	11,31238
	3.Dönem-3.Quarter	12,06519
	4.Dönem-4.Quarter	12,59223
2004	1.Dönem-1.Quarter	14,22585
	2.Dönem-2.Quarter	15,46823
	3.Dönem-3.Quarter	15,89088
	4.Dönem-4.Quarter	17,05889

2005	1.Dönem-1.Quarter	18,58690
	2.Dönem-2.Quarter	18,13149
	3.Dönem-3.Quarter	18,25670
	4.Dönem-4.Quarter	18,73163
2006	1.Dönem-1.Quarter	20,00678
	2.Dönem-2.Quarter	21,04346
	3.Dönem-3.Quarter	21,77515
	4.Dönem-4.Quarter	23,08374
2007	1.dönem - 1. quarter	24,53079
	2.dönem - 2. quarter	26,24086
	3.dönem - 3. quarter	27,66272
	4.dönem - 4. quarter	29,32209
2008	1.dönem - 1. quarter	34,99716
	2.dönem - 2. quarter	35,41713
	3.dönem - 3. quarter	37,29039
	4.dönem - 4. quarter	25,75441
2009	1.dönem - 1. quarter	25,84153
	2.dönem - 2. quarter	23,17686
	3.dönem - 3. quarter	26,29192
	4.dönem - 4. quarter	27,41631
2010	1.dönem - 1. quarter	27,30143
	2.dönem - 2. quarter	28,68444
	3.dönem - 3. quarter	27,66062
	4.dönem - 4. quarter	30,54159
2011	1.dönem - 1. quarter	32,64714
	2.dönem - 2. quarter	34,17396
	3.dönem - 3. quarter	35,36994
	4.dönem - 4. quarter	35,46794

EK 5 – Çin Halk Cumhuriyeti’nin 1992 – 2011 yılları arasında çeyreklik dönemler itibariyle ortalama büyüme hızları

YILLAR	DÖNEMLER	ORT. BÜYÜME HIZI
1992	1.Dönem-1. Quarter	23,60%
	2.Dönem-2. Quarter	27,81%
	3.Dönem-3. Quarter	11,97%
	4.Dönem-4. Quarter	19,01%
1993	1.Dönem-1. Quarter	-23,28%
	2.Dönem-2. Quarter	23,75%
	3.Dönem-3. Quarter	12,48%
	4.Dönem-4. Quarter	29,77%
1994	1.Dönem-1. Quarter	-22,80%
	2.Dönem-2. Quarter	22,28%
	3.Dönem-3. Quarter	12,29%
	4.Dönem-4. Quarter	25,34%
1995	1.Dönem-1. Quarter	-23,99%
	2.Dönem-2. Quarter	18,99%
	3.Dönem-3. Quarter	10,74%
	4.Dönem-4. Quarter	22,89%
1996	1.Dönem-1. Quarter	-25,73%
	2.Dönem-2. Quarter	16,41%
	3.Dönem-3. Quarter	6,57%
	4.Dönem-4. Quarter	27,88%
1997	1.Dönem-1. Quarter	-28,14%
	2.Dönem-2. Quarter	14,39%
	3.Dönem-3. Quarter	3,50%
	4.Dönem-4. Quarter	29,21%
1998	1.Dönem-1. Quarter	-29,63%
	2.Dönem-2. Quarter	12,69%
	3.Dönem-3. Quarter	3,30%
	4.Dönem-4. Quarter	31,59%

1999	1.Dönem-1. Quarter	-29,91%
	2.Dönem-2. Quarter	10,51%
	3.Dönem-3. Quarter	5,27%
	4.Dönem-4. Quarter	29,30%
2000	1.Dönem-1. Quarter	-26,95%
	2.Dönem-2. Quarter	11,89%
	3.Dönem-3. Quarter	5,36%
	4.Dönem-4. Quarter	27,88%
2001	1.Dönem-1. Quarter	-25,15%
	2.Dönem-2. Quarter	10,09%
	3.Dönem-3. Quarter	4,74%
	4.Dönem-4. Quarter	25,94%
2002	1.Dönem-1. Quarter	-25,01%
	2.Dönem-2. Quarter	10,20%
	3.Dönem-3. Quarter	6,26%
	4.Dönem-4. Quarter	25,44%
2003	1.Dönem-1. Quarter	-22,57%
	2.Dönem-2. Quarter	7,43%
	3.Dönem-3. Quarter	7,91%
	4.Dönem-4. Quarter	27,00%
2004	1.Dönem-1. Quarter	-21,35%
	2.Dönem-2. Quarter	10,67%
	3.Dönem-3. Quarter	6,97%
	4.Dönem-4. Quarter	26,16%
2005	1.Dönem-1. Quarter	-21,63%
	2.Dönem-2. Quarter	9,40%
	3.Dönem-3. Quarter	4,55%
	4.Dönem-4. Quarter	28,02%
2006	1.Dönem-1. Quarter	-20,89%
	2.Dönem-2. Quarter	10,59%
	3.Dönem-3. Quarter	3,59%
	4.Dönem-4. Quarter	32,86%

2007	1.dönem - 1. quarter	-20,61%
	2.dönem - 2. quarter	11,85%
	3.dönem - 3. quarter	4,67%
	4.dönem - 4. quarter	33,71%
2008	1.dönem - 1. quarter	-22,66%
	2.dönem - 2. quarter	11,93%
	3.dönem - 3. quarter	3,17%
	4.dönem - 4. quarter	26,74%
2009	1.dönem - 1. quarter	-28,04%
	2.dönem - 2. quarter	12,27%
	3.dönem - 3. quarter	6,01%
	4.dönem - 4. quarter	31,89%
2010	1.dönem - 1. quarter	-24,62%
	2.dönem - 2. quarter	11,68%
	3.dönem - 3. quarter	5,94%
	4.dönem - 4. quarter	31,86%
2011	1.dönem - 1. quarter	-24,66%
	2.dönem - 2. quarter	11,92%
	3.dönem - 3. quarter	6,23%
	4.dönem - 4. quarter	30,23%

EK 6 – Çin Halk Cumhuriyeti’nin 1992 – 2011 yılları arasında çeyreklik dönemler itibariyle toplam ihracat rakamları

YILLAR	DÖNEMLER	TOPLAM İHRACAT
1992	1.Dönem-1.Quarter	19,0820
	2.Dönem-2.Quarter	20,5058
	3.Dönem-3.Quarter	21,6968
	4.Dönem-4.Quarter	22,6672
1993	1.Dönem-1.Quarter	20,6125
	2.Dönem-2.Quarter	21,0595
	3.Dönem-3.Quarter	23,6719
	4.Dönem-4.Quarter	25,1941
1994	1.Dönem-1.Quarter	23,9838
	2.Dönem-2.Quarter	29,1758
	3.Dönem-3.Quarter	30,7624
	4.Dönem-4.Quarter	34,6297
1995	1.Dönem-1.Quarter	38,6912
	2.Dönem-2.Quarter	38,8132
	3.Dönem-3.Quarter	36,7933
	4.Dönem-4.Quarter	35,5996
1996	1.Dönem-1.Quarter	34,8927
	2.Dönem-2.Quarter	35,9569
	3.Dönem-3.Quarter	38,8635
	4.Dönem-4.Quarter	40,6636
1997	1.Dönem-1.Quarter	43,3908
	2.Dönem-2.Quarter	45,6890
	3.Dönem-3.Quarter	46,6993
	4.Dönem-4.Quarter	47,3653
1998	1.Dönem-1.Quarter	48,9101
	2.Dönem-2.Quarter	46,9543

	3.Dönem-3.Quarter	45,1714
	4.Dönem-4.Quarter	43,7355
1999	1.Dönem-1.Quarter	44,3867
	2.Dönem-2.Quarter	46,1844
	3.Dönem-3.Quarter	51,0514
	4.Dönem-4.Quarter	52,9956
2000	1.Dönem-1.Quarter	59,6463
	2.Dönem-2.Quarter	63,4583
	3.Dönem-3.Quarter	64,2243
	4.Dönem-4.Quarter	62,4068
2001	1.Dönem-1.Quarter	68,2082
	2.Dönem-2.Quarter	66,1363
	3.Dönem-3.Quarter	66,7380
	4.Dönem-4.Quarter	66,6842
2002	1.Dönem-1.Quarter	74,1111
	2.Dönem-2.Quarter	77,6429
	3.Dönem-3.Quarter	85,3632
	4.Dönem-4.Quarter	87,8753
2003	1.Dönem-1.Quarter	97,6499
	2.Dönem-2.Quarter	104,1045
	3.Dönem-3.Quarter	111,3843
	4.Dönem-4.Quarter	123,2973
2004	1.Dönem-1.Quarter	128,8712
	2.Dönem-2.Quarter	142,7647
	3.Dönem-3.Quarter	148,6281
	4.Dönem-4.Quarter	167,2398
2005	1.Dönem-1.Quarter	175,3102
	2.Dönem-2.Quarter	187,0092
	3.Dönem-3.Quarter	193,3372
	4.Dönem-4.Quarter	204,0180
2006	1.Dönem-1.Quarter	221,8349
	2.Dönem-2.Quarter	232,8172

	3.Dönem-3.Quarter	247,2233
	4.Dönem-4.Quarter	263,5972
2007	1.dönem - 1. quarter	288,8098
	2.dönem - 2. quarter	298,0897
	3.dönem - 3. quarter	310,1958
	4.dönem - 4. quarter	320,2416
2008	1.dönem - 1. quarter	345,4995
	2.dönem - 2. quarter	365,2479
	3.dönem - 3. quarter	379,2807
	4.dönem - 4. quarter	335,3067
2009	1.dönem - 1. quarter	280,2623
	2.dönem - 2. quarter	279,6935
	3.dönem - 3. quarter	300,2592
	4.dönem - 4. quarter	332,0448
2010	1.dönem - 1. quarter	367,3224
	2.dönem - 2. quarter	393,7806
	3.dönem - 3. quarter	394,4229
	4.dönem - 4. quarter	418,1289
2011	1.dönem - 1. quarter	454,0350
	2.dönem - 2. quarter	480,8223
	3.dönem - 3. quarter	481,3404
	4.dönem - 4. quarter	478,2981

EK 7 – Çin Halk Cumhuriyeti’nin 1992 – 2011 yılları arasında çeyreklik dönemler itibariyle toplam İthalat rakamları

YILLAR	DÖNEMLER	TOPLAM İTHALAT
1992	1.Dönem-1.Quarter	18,1235
	2.Dönem-2.Quarter	19,3359
	3.Dönem-3.Quarter	19,5527
	4.Dönem-4.Quarter	21,9890
1993	1.Dönem-1.Quarter	22,8271
	2.Dönem-2.Quarter	23,4615
	3.Dönem-3.Quarter	27,1271
	4.Dönem-4.Quarter	28,3024
1994	1.Dönem-1.Quarter	27,1224
	2.Dönem-2.Quarter	28,7740
	3.Dönem-3.Quarter	29,0397
	4.Dönem-4.Quarter	30,0869
1995	1.Dönem-1.Quarter	31,0405
	2.Dönem-2.Quarter	32,8247
	3.Dönem-3.Quarter	34,2978
	4.Dönem-4.Quarter	34,1675
1996	1.Dönem-1.Quarter	37,4140
	2.Dönem-2.Quarter	33,9270
	3.Dönem-3.Quarter	32,8967
	4.Dönem-4.Quarter	35,1894
1997	1.Dönem-1.Quarter	35,9249
	2.Dönem-2.Quarter	34,3472
	3.Dönem-3.Quarter	35,7380
	4.Dönem-4.Quarter	36,7860
1998	1.Dönem-1.Quarter	36,2514
	2.Dönem-2.Quarter	34,6729
	3.Dönem-3.Quarter	34,2261
	4.Dönem-4.Quarter	35,8517

1999	1.Dönem-1.Quarter	38,8196
	2.Dönem-2.Quarter	41,6943
	3.Dönem-3.Quarter	41,8871
	4.Dönem-4.Quarter	43,6422
2000	1.Dönem-1.Quarter	53,6527
	2.Dönem-2.Quarter	55,0211
	3.Dönem-3.Quarter	58,9403
	4.Dönem-4.Quarter	58,7099
2001	1.Dönem-1.Quarter	62,5076
	2.Dönem-2.Quarter	61,2692
	3.Dönem-3.Quarter	61,7240
	4.Dönem-4.Quarter	59,8188
2002	1.Dönem-1.Quarter	64,8420
	2.Dönem-2.Quarter	70,4446
	3.Dönem-3.Quarter	77,9850
	4.Dönem-4.Quarter	81,8016
2003	1.Dönem-1.Quarter	96,8066
	2.Dönem-2.Quarter	97,1604
	3.Dönem-3.Quarter	105,7234
	4.Dönem-4.Quarter	112,8023
2004	1.Dönem-1.Quarter	136,2594
	2.Dönem-2.Quarter	138,8199
	3.Dönem-3.Quarter	138,0212
	4.Dönem-4.Quarter	147,8429
2005	1.Dönem-1.Quarter	152,0828
	2.Dönem-2.Quarter	160,5028
	3.Dönem-3.Quarter	165,6117
	4.Dönem-4.Quarter	181,0454
2006	1.Dönem-1.Quarter	189,7153
	2.Dönem-2.Quarter	191,1698
	3.Dönem-3.Quarter	200,2416
	4.Dönem-4.Quarter	211,2850

2007	1.dönem - 1. quarter	224,4977
	2.dönem - 2. quarter	225,7455
	3.dönem - 3. quarter	239,8127
	4.dönem - 4. quarter	264,4368
2008	1.dönem - 1. quarter	290,9387
	2.dönem - 2. quarter	298,3911
	3.dönem - 3. quarter	297,9616
	4.dönem - 4. quarter	243,1001
2009	1.dönem - 1. quarter	205,7411
	2.dönem - 2. quarter	235,6219
	3.dönem - 3. quarter	262,7307
	4.dönem - 4. quarter	295,7732
2010	1.dönem - 1. quarter	335,0658
	2.dönem - 2. quarter	337,0335
	3.dönem - 3. quarter	339,3954
	4.dönem - 4. quarter	382,7499
2011	1.dönem - 1. quarter	442,5708
	2.dönem - 2. quarter	414,9246
	3.dönem - 3. quarter	428,6973
	4.dönem - 4. quarter	459,8136

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Acar, Yalçın, *İktisadi büyüme ve Büyüme Modelleri*, Dora Yayıncılık, Bursa 2008
- Alpar, Cem, *Az Gelişmiş Ülkelerin Dış ticaret Sorunları ve Sanayileşme*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara 1982
- Altuğ, Yılmaz, *Çin Sorunu*, Otağ Yayınları, İstanbul 1977
- Başkaya, Fikret, *Kalkınma İktisadının Yükseliş ve Düşüşü*, Maki Basın Yayın, Ankara 2005
- Berber, Metin, *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitapevi, Trabzon 2006
- Bilgin, Hasan, *Stratejik Açıdan Çin*, Usak Yayınları, Ankara 2010
- Birdal, İlker ve Ulutan Burhanettin, *Ekonomik Kalkınma Stratejisi*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1992
- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2005)*, İmge Kitapevi, Ankara 2005
- Boratav, Korkut, *Türkiye’de Devletçilik*, Savaş Yayınevi, Ankara 1982
- Çakıroğlu, Deniz, *Çin Halk Cumhuriyeti*, İgeme Araştırma ve Geliştirme Başkanlığı, İstanbul 1996
- Çarıkçı, Emin, *Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Sanayileşme Politikaları*, Turhan Kitapevi, Ankara 1983
- Çokgezen, Jale, *1980’den Günümüze Türkiye Ekonomisi: Krizler, Politikalar ve Makroekonomik Dönüşüm*, Beta Yayınları, İstanbul 2010
- Dereli T, *Gelişmiş Ülkeler Karşısında Gelişmemişlerin Sanayileşmesi*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1966
- Dura, Cihan, *Türkiye Ekonomisi*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, No.19, Kayseri 1991

- Dülgeroğlu, Ercan, *Kalkınma Ekonomisi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1988
- Eren, Aslan, *Türkiye Ekonomisi*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2011
- Ertürk, Emin, *Para İkamesi*, Uludağ Yayınları, Bursa 1991
- Gülboy, Burak, *Çin'in Gölgesinde Uzak Doğu Asya*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2001
- Güran, Nevzat, *Makro Ekonomik Analiz*, Anadolu Matbaacılık, 1999 İzmir
- Gürkan, Ömer, *Ekonomik Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitapevi, Trabzon 1989
- Han, E. ve Kaya A., *Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika*, Nobel Yayınları, Eskişehir 2012
- Hatipoğlu, Zeyyat, *İktisat İlmi ve Türkiye İktisadı*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1971
- Hiç, Süreyya, *Türkiye Ekonomisi*, Filiz kitapevi, İstanbul 1994
- Hiç, Süreyya, *Türkiye Ekonomisi 2*, Menteş Kitapevi, İstanbul 1993
- Karaca, R. Kutay, *Dünyadaki Yeni Güç Çin: Tek Kutuptan Çift Kutuba*, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul 2003
- Karaca, R. Kutay, *Güç Olma Stratejisi Çin: Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Çin İlişkileri*, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul 2008
- Karluk Rıdvan, *Uluslararası Ekonomi*, Beta Yayınları, İstanbul 1996
- Karluk, Rıdvan, *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim*, Beta Yayınları, İstanbul 1997
- Kaynak, Muhteşem, *Kalkınma İktisadı*, Gazi Kitapevi, Ankara 2005
- Kazgan, Gülten, *Ekonomide Dış Açık Büyüme*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1985
- Kazgan, Gülten, *Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009

- Kemenade, Williem Van, *Çin Hong Kong Tayvan A.Ş. Yeni Bir İmparatorluk*, Sabah Yayınları, İstanbul 1999
- Kennedy, Paul, *Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1996
- Korum, Uğur, *1923-1929 Döneminde Türkiye’de Sanayi ve Sanayi Politikaları*, Editör: Serin, Necdet, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi, A.Ü. S.B.F. Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara 1982
- Kutlar, Aziz ve Doğanoglu, Fatih, *Kalkınma Sorunu*, Orion Yayınevi, Ankara 2007
- Kutlu, Erol ve Eşkinat Rana, *Dünya Ekonomisi*, Eskişehir Anadolu Üniv. Yayınları, 2002
- Manisalı, Erol, *Gelişme Ekonomisi*, Güray Matbaacılık, İstanbul 1978
- Oksay, Serhan, *Kalkınmanın Finansmanı*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2005
- Öğütçü, Mehmet, *2000’li Yıllara Doğru Yeni Ekonomik Süper Güç Çin*, TÜSİAD Yayınları, İstanbul 1995
- Öğütçü, Mehmet, *Yükselen Asya*, İmge Kitapevi, İstanbul 1998
- Örnek, İbrahim ve Kaplan, Muhittin, *Dış ticaret ve Kalkınma, Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular*, Taban, Sami ve Kar, Muhsin (Ed.). Ekin Kitap Evi, Bursa 2004
- Parasız, İlker, Türkiye Ekonomisi: *1923’den Günümüze Türkiye’de İktisat ve İstikrar Politikaları Uygulamaları*, Ezgi Kitapevi, Bursa 1998
- Sağlam, Dündar, *Türkiye Ekonomisi: Yapısı ve Temel Sorunları*, Kalite Matbaası, Ankara 1986
- Savaş, Vural, *Kalkınma Ekonomisi*, AR Yayın, İstanbul 1982
- Savaş, F. Vural, *Kalkınma ve Planlama*, İktisadi ve Ticari İlimler Yüksekokulu Yayınları, İstanbul 1968
- Sayar, G. Ahmed, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla*, Ötüken Yayınları, Ankara 2001

Seyidoğlu, Halil, *Türkiye’de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası*, Turhan Kitapevi, Ankara 1982

Seyidoğlu, Halil, *Uluslar arası İktisat: Teori Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2003

Serin, Necdet, *Kalkınma ve Dış Ticaret*, S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara 1981

Şahin, Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitapevi, Bursa 2000

Şanlı, Bahar, *Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti*, Nesil Matbaacılık, İstanbul 1997

Shenkar, Oded, *Çin Yüzyılı Yükselen Çin Ekonomisi: Küresel Ekonomiye, Güç dengesine ve de İşinize Etkileri*, Çev: Semih Türkoğlu, Truva Yayınları, İstanbul 2007

Tevfik, Pekin, *Makro Ekonomi: Para, Milli Gelir, İstihdam*, Bilgehan Basımevi, İzmir 1993

Tezel, S. Yahya, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002

Tokgöz, Erdiñç, *İktisadi Gelişme Tarihi 1923-1980, Türkiye Ekonomisi Sektörel Gelişmeler*, (Ed) Aruoba Çelik ve Alpar, Cem, Özyurt Matbaacılık, Ankara 1992

Tosun, E. Gülgün, *Demokratiklesme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2001

Tuna, Yusuf, *Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye*, T.C. Dz KK Deniz Harp Okulu Komutanlığı, İstanbul 1990,

Tümertekin, Nazmiye, *Ekonomik Coğrafya:Küreselleşme ve Kalkınma*, Çantay Kitabevi, İstanbul 1999

Türker, T. Munise, *Dışa Açık Büyüme: Türkiye Örneği*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2007

Tütengil, Cavit, *Az Gelişmişliğin Sosyolojisi*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1970

Uludağ, İlhan ve Arıcan, Erişah, ***Türkiye Ekonomisi: Teori-Politika-Uygulama***, DER Yayınları, İstanbul 2003,

Unay, Cafer, ***Makroekonomi***, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1993

Ünlüöner, Kurban ve Tayfun, Ahmet, ***Ekonomi***, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005

Üstünel, Besim, ***Ekonominin Temelleri***, Dünya Kitapları, İstanbul 2003,

Yenal, Oktay, ***İktisat Siyasası Üzerine İncelemeler***, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1998

Yıldırım, Sinan, ***Çin'in Kalkınma Stratejisi ve Global Ekonomiye Entegrasyonu, Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya***, (Ed) Deniz Ülke Arıboğan, Bağlam Yayınları, İstanbul 2001

Yılmaz, Rasim ve Koyuncu, Cüneyt, ***Çin: Dragon Ekonomisinin Ölenemeyen Yükselişi***, Ekin Kitapevi, Bursa 2005

Makaleler

Açıkgöz, Ş. Ve Çatalbaş G., ***Ülkelerin Kalkınmışlık Faktörleri Açısından Değerlendirilmesi***, V. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, Adana 2001

Arısoy, Ebru, Bayar, Güzin ve Soranlar Burak, ***Asya'nın Devi: Çin Halk Cumhuriyeti***, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 32, Temmuz 2004

Aslaner, Bekir, T.C. Pekin Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, ***ÇHC Ticaret ve Yatırım Rehberi***, 2002

Balassa, Bela, ***Gelişmekte Olan Ülkelerde Dışa Açılma Ve Döviz Kuru Politikaları*** (TürkiyeDeneyimi), Çev: A. N. Coşkun, Dışa Açık Ekonomi Üzerine Makaleler, Ankara, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama Ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 1986

Bayraktutan, Yusuf, ***Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri***, C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 3, Sivas 2003

Benderli, Zeynep ve Görenel İlker, ***Neoliberal Ekonomi Politikalarının Latin Amerika Üzerindeki Etkileri***, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:21 Sayı:1, 2006

Bhagwati, N. Jagdish, *Export Promoting Trade Strategy: Issues And Evidence*, World Bank, 1986

Celil, A. Reşit, *Çin’de Ekonomik Kalkınma Girişimleri ve Ekonomik Reformlar*, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt:3 Sayı:1

Çakmak, A. Özge, *Çin’in Dünya Ekonomisi ile Bütünleşme Süreci ve Türk Sanayisi Açısından Bir Değerlendirme*, Süleyman Demirel Ün. İİBF Dergisi, Cilt:13 Sayı:1, 2008

Deardorff, V. Alan and Stern, M. Robert, *Some Reflections on Nurkse’s Patterns of Trade and Development*. Ragnar Nurkse (1907-2007): Classical Development Economics and its Relevance for Today, Kattel, Rainer, Kregel, A. Jan and Reinert, S. Erik (Ed), The Anthem Other Canon Series

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, *DTÖ Üyeliği Sonrası ÇHC Ekonomisi ve Ticaretinde Gelişmeler*, Mayıs 2004

DPT, *1980’den 1990’a Makroekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler*, Ankara 1990

Duran, M. Sungur, *Kalkınma Stratejileri ve Teşvik Politikalarının Belirlenmesi*, Hazine Dergisi, Sayı.5, Ankara 1997

Düğer, İ. Hakkı, *Ekonomik Kalkınma Stratejileri ve Bazı Ülke Deneyimleri*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:2, 1999

Ege Yavuz, *Türkiye’nin Dış Ticaretinin Bugünü ve 21.Yüzyıla Doğru Muhtemel Gelişmeler*, Dış Ticaret Dergisi, Yıl:3 Özel Sayı, 1998

Gorssman, M. Gene, and Helpman, Elhanan, *Innovation and Growth in the Global Economy*, MIT Press, USA 2001

Gökdemir, L. Ve Mor, G., *Dirijistik Çin Modeli ve Türkiye Çin Ekonomik İlişkileri*, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı: 43,2006

Güler, E. Zeynep, *Çin Dış Politikası; Değişim ve Süreklilik, Çin’in Gölgesinde Uzakdoğu Asya*: (Ed) Deniz Ülke Arıboğan, Bağlam Yayınları, İstanbul 2001

Horioka, Y. Charles ve Wan, Junmin, *Why Does China Save So Much, China, Asia and the New World Economy*, (Ed) Barry Eichengreen, Charles Wyplosz and Yung Chul Park, Oxford University Press, New York 2008

Kızıltan, Alaattin, *Tek Kutuplu Bir Dünyada Çin Halk Cumhuriyeti'nin Süpergüç Olabilirliği*, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:5 Sayı:1

Köse, Salih, *24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Tedbirlerinin Değerlendirilmesi*, DPT Planlama Dergisi, Özel sayı, Ankara 2002

Krueger, Anna, *Trade Policy And Economic Development: How We Learn?*, The American Economic Review, Sayı:87 Cilt:1, ABD 1997

Kurt, Serdar ve Berber, Metin, *Türkiye'de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme*, Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 22 Sayı 2, Trabzon 2008

Kutlu, Rasim, *Türkiye'de Uygulanan Dış Ticaret Politikaları (1923-2003)*, Gümrükte Uzman Görüş Dergisi, Yıl: 4 Sayı: 9, İstanbul 2005

Levinsohn, James, *Testing the Imports-As-Market-Discipline Hypothesis*, National Bureau of Economic Research, Cambridge 1991

Öztürk S, Sözdemir A. ve Gövdere B., *Çin: Washington Uzlaşmasından Beijing Uzlaşmasına*, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 7 Sayı 1, 2006

Saraçoğlu, Metin, *Ülkelerin Refah Düzeyi Karşılaştırmalarında Bir Ölçüt: Satınalma Gücü Paritesi*, Mevzuat Dergisi, Sayı 4, 1998

Sandıklı, Atilla, *Geleceğin Süper Gücü Çin*, Bilge Strateji Dergisi, Cilt:1 Sayı:1, 2009

Saray, M. Ozan ve Gökdemir, Levent, *Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978 – 2005)*, Journal of Yasar University

Şimşek, Mevlüdiye, *Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi , Sayı:26, 2006

Taşkın, Murat, *1923-2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Politikaları*, Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı, Ekim 2003

Tatlídil Rezan ve Ventura, Ketí, *Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Dünya Ticaret Örgütü Bağlamında Türkiye-ÇHC İlişkilerinin Geliştirilmesinde Alınması Gereken Tedbirler*, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı:6, 2005

TOBB, *Türkiye'de Ekonomik Yapı Değişmeleri: 1923-1988*, Ankara 1989

Togan, Sübidey, *1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaret Liberizasyonu*, Türk Eximbank Dizisi: 1, 1993

Topal, Onur, *Çin: 2004'e Damgasını Vuran Ülke*, Hedef Dergisi, Sayı 133, 2005

TÜSİAD, *21. Yüzyıla Doğru Türkiye: Geleceğe Dönük Bir Atılım Stratejisi*, TÜSİAD 1991

Vakıfbank, *Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri*, Ankara 1996

Varol, G. Müge, *Cumhuriyet'in 80. Yılında 1923 – 2003 Türk Dış Ticaretinin Kısa Tarihçesi*, Dış Ticaret Dergisi, Yıl:8 Özel Sayı, 2003

Yücel, Fatih, *Kıta Çin'i: Asya Ejderi'nin Sancıları*, Adana Ticaret Odası Dergisi, 1999

Tezler

Altınok, Serdar, *Türkiye'nin Sanayileşmesinde Dış Ticaretin Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1992

Dumlupınar, Ümit, *Dış Ticaretin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi: 1981-2005 Türkiye Üzerine Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2008

Işık, Rıdvan, *Az Gelişmişlik Sorunu Demokrasi Krizi ve İnsani Kalkınma Endeksine Göre Az Gelişmiş Demokrasiler*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 2006

Keskin, Huzur, *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye'de Ekonomik Büyümeye Etkisi: Çin ve Tayland ile Karşılaştırmalı Analizi*, Doktora Tezi, İstanbul 2006

Kılıç, Cüneyt, *Türkiye'nin Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Dış Ticaret Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2007

Polat, Gözde, *Çin Halk Cumhuriyeti'nin WTO Üyeliği ve Türkiye Ekonomisine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009

Şentürk, Canan, *Dış Ticaret – Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2007

İnternet Kaynakları

Afyon Kocatepe Üniversitesi, *Dış Ticaret Politikaları ile Ekonomik Kalkınma Arasındaki İlişkiler*, www2.aku.edu.tr/.../bolum17_Dis_tic_pol_ile_eko_kal_ara_ilis.ppt (18.06.2012)

Alpar, Cem, *İhracata Dayalı Sanayileşme*, <http://www.ekonomikyaklasim.org/dergipdfatilla/ciltler/3/7/7.pdf>, ss. 121-135 (18.06.2012)

Aslan, Alper ve Kula Ferit, *İzmir –Türkiye Türkiye İmalat Sanayinde Fiyat-Maliyet Marjları: Dönemler ve Sektörler İtibariyle Karşılaştırmalı Bir Analiz*, http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/arслан.pdf, ss. 1-15 (16.03.2012)

Atık, Hayriye, *Yeni Ticaret Kanunu ve Kayıt Dışı Ekonomi Lobisi*, <http://www.ankarastrateji.org/yazar/prof-dr-hayriye-atik/yeni-ticaret-kanunu-ve-kayit-disi-ekonomi-lobisi/> (18.06.2012)

BBC, *Türk Ekonomisinin 2011 Bilançosu*, http://www.bbc.co.uk/turkce/ekonomi/2011/12/111227_turkey_economy.shtml (12.05.2012)

Capital Dergi, <http://www.capital.com.tr/5-farkli-turkiye-haberler/15370.aspx> (08.04.2012)

Central Intelligence Agency, The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html> (05.05.2012)

China Statistical Yearbook 2011, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2011/indexeh.htm>
(03.05.2012)

China Statistical Yearbook 2011, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2011/indexeh.htm>
(03.05.2012)

Chinability, GDP Growth in China 1952 – 2011, <http://www.chinability.com/GDP.htm>
(03.05.2012)

Dünya Bankası,
<http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/GNIPC.pdf>, (31.03.2012)

Dünya Bankası,
http://search.worldbank.org/all?qterm=gdp+growth&intitle=&as_sitesearch=&as_filetype=

DPT, *Kalkınma planı*,
<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCE4A2B5A9FE13949B> (12.04.2012)

DPT, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan3.pdf> , ss. 1-1048 (15.04.2012)

Egeli, H. Avni, *Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*, <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd2/sbd-2-11.pdf> , ss. 149-161

Ekanayake, E.M., *Exports and Economic Growth in Asian Developing Countries: Cointegration and Error-Correction Models*,
http://etokat.etu.edu.tr/course/tepav_ekon/ECMasiancountries.pdf, ss. 42-56 (26.05.2012)

Eren, Ferit, 21. Yüzyılın Yükselen Gücü Çin – II, <http://www.bolsevik.org/1309.htm>
(05.05.2012)

Fosu, A. Kwasi, *Exports and Economic growth: The African Case*,
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X9090005I>, (26.05.2012)

Galimberti, K. Jaqueson, *Conditioned Export-Led Growth Hypothesis: A Panel Threshold Regression Approach*, http://mpira.ub.uni-muenchen.de/13417/1/MPRA_paper_13417.pdf, ss. 1-28 (26.05.2012)

Geri, Cevat, Emsen, Selçuk ve Değer Kemal, *İthalata Dayalı İhracat ve Ekonomik Büyüme: 1980 – 2006 Türkiye Deneyimi*, http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/deger.pdf, ss. 1-21 (10.05.2012)

Gümüş, Erdal, *İktisat II*, http://iibf.ogu.edu.tr/erdal/%C4%B0ktisat%20II_dosyalar/makro-1w.pdf, (31.03.2012)

Heller, S. Peter ve Porter C. Richard, *Exports and Growth: An Empirical Re-investigation*, <http://openwetware.org/images/0/02/Shloporter7.pdf>, ss. 191-193(26.05.2012)

IMF, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/weose1gr.aspx> (05.05.2012)

IMF , <http://elibrary-data.imf.org/Report.aspx?Report=11666810> (05.05.2012)

INDEXMUNDI, http://www.indexmundi.com/china/gdp_real_growth_rate.html (05.05.2012)

Jimenez, Viviana, *World Economic Growth Fastest in Nearly Three Decades*, http://www.earth-policy.org/indicators/C53/economic_growth_2005 (05.05.2012)

Keidel, Albert, China's Economic Rise – Fact and Fiction, http://www.carnegieendowment.org/files/pb61_keidel_final.pdf, ss. 1-17 (10.06.2012)

Kumcu, Ercan, *İthalata Dayalı Büyüme*, <http://www.bloomberght.com/ht-yazarlar/ercan-kumcu/1055353-ithalata-dayali-buyume> (10.05.2012)

Lee, Jong-Wha, *Capital Goods Imports and Long-Run Growth*, http://www.nber.org/papers/w4725.pdf?new_window=1 , (10.05.2012)

Li, Xiaoying, Greenaway, David ve Hine, Robert, *Imports of Services and Economic Growth: A Dynamic Panel Approach*, <http://www.coleurope.eu/content/development/references-servicesEUinst/pdf/seti/imports%20of%20services%20and%20economic%20growth%20%20-%20a%20dynamic%20panel%20approach.pdf>, ss. 1-19 (10.05.2012)

Masca, Mahmut,

http://www2.aku.edu.tr/~mmasca/bolum17_dis_tic_pol_ile_eko_kal_ara_ilis.ppt (15.03.2012)

MEB, http://egitek.meb.gov.tr/aok/aok_kitaplar/AolKitaplar/Cografya_3/6.pdf, ss. 94-107
(31.03.2012)

Mody, Ashuka ve Yılmaz, Kamil, *Imported Machinery for Export Competitiveness*,
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=280894, (10.05.2012)

Özbey, F. Rana, *Türk Sanayileşme Sürecinde Bütünleştirilmiş Strateji*,
www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/strateji.doc, (18.06.2012)

Pawlos, Sewasew, *The Relationship Between Import and GDP Growth in Ethiopia: An Empirical Anlysis*,
<http://etd.aau.edu.et/dspace/bitstream/123456789/2821/1/78661312070751889659481508774156365486> , (10.05.2012)

Pehlivan, Gülçin, *Yeni Ekonomik Entegrasyon Teorileri*,
www.deu.edu.tr/userweb/utku.utkulu/dosyalar/ders%20sunumu.ppt (29.01.2012)

Pekin Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği,
www.musavirlikler.gov.tr/upload/CHC/ekonomikdurum-chc-2011.doc (10.02.2012)

Pingyao, Lai, China's Economic Growth: New Trends and Implications,
<http://dspace.cigilibrary.org/jspui/bitstream/123456789/21908/1/Chinas%20Economic%20Growth%20New%20Trends%20and%20Implications.pdf?1>, ss. 9-15 (10.06.2012)

Sandalcılar, A. Rıza, *BRIC ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve İhracat Arasındaki İlişki: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik*,
<http://sablon.sdu.edu.tr/fakulteler/iibf/dergi/files/2012-1-8.pdf>, ss. 161-179 (26.05.2012)

Shirazi, S. Nasim ve Abdul Manap, T. Ali, *Export-Led Growth Hypothesis: Further Econometric Evidence from South Asia*, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1746-1049.2005.tb00955.x/pdf>, ss. 472-488 (26.05.2012)

Sungur, Onur, *Ekonomik Büyüme*, http://iibf.sdu.edu.tr/dulupcu/makro/14_buyume.ppt, (11.03.2012)

Şentürk, Canan, *Dış Ticaret Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: Türkiye ve Gelişmekte olan Ülkelerde İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi*, <http://eprints.sdu.edu.tr/405/1/TS00565.pdf>, ss. 1-141 (26.05.2012)

Thangavelu, M. Shandre ve Rajaguru Gulasekaran, *Is there an export or import-led productivity growth in rapidly developing Asian countries? a multivariate VAR analysis*, <http://ideas.repec.org/a/taf/applec/v36y2004i10p1083-1093.html>, (10.05.2012)

The World Factbook , <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html> (05.05.2012)

TMMOB Sanayi Kongresi 2007 Oda Raporu, *Ülke Örnekleri ile Kalkınma ve Sanayileşme Modelleri*, http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/98475c83b47075e_ek.pdf?tipi=4&turu=H&sube=0 , (17.03.2012)

TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr> , Dış ticaret İstatistikleri

TÜİK, Ulusal Hesaplar, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=57

Tuncer, İsmail, *Türkiye’de İhracat, İthalat ve Büyüme: Toda-Yamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizleri (1980-2000)*, <http://sosyalbilimler.cukurova.edu.tr/dergi/dosyalar/2002.9.9.56.pdf>, ss. 89-107 (10.05.2012)

Tyler, G. William, *Growth and Export Expansion in developing countries: Some Empirical Evidence*, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0304387881900079> (26.05.2012)

Vikipedi, http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87in_Halk_Cumhuriyeti (18.02.2012)

Yıldız, Ezgi ve Berber Metin, *İthalata Dayalı Büyümenin Sürdürülebilirliği: 1989 – 2007 Türkiye Örneği*, www.metinberber.com/kullanici_dosyolari/file/erzurum.doc (02.05.2012)

Zhang, Xiaoming ve Zou, Heng-fu, *Foreign Technology Imports and Economic Growth in Developing Countries*, The World Bank Policy Research Department Public Economics Division, http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSCContentServer/WDSP/IB/1995/01/01/000009265_3970311121400/Rendered/PDF/multi0page.pdf , ss. 1-38 (10.05.2012)

Gazeteler

Zaman, *Rakamlarla 2010 Türkiye Ekonomisi*,
<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1068494> (12.05.2012)